

2 Izbrani spisi

2.1 Pedagoška in poljudnoznanstvena besedila

2.1.1 Pregled grške in rimske literature

V: *Latinsko berilo za gimnazije*. Berilo in komentar sestavili A. Bertoncelej, J. Fašalek, D. Golob, J. Ilc, R. Južnič, S. Kopriva, I. Sivec, A. Šašel. Ljubljana, 1953, 3–11.

Pregled grške in rimske literature

A) Grška literatura

Grki so se začeli naseljevati na Balkanskem polotoku v začetku 2. tisočletja pr. n. št. Naseljevanje se je zaključilo okoli l. 800. Od tedaj dalje do približno l. 500 so se širili po Sredozemlju s kolonizacijo. V naslednjem razdobju (500–360) so zmagovito odbili perzijski napad, doživeli v Atenah pod Periklejem vrhunec v razvoju demokracije in umetnosti, v peloponeški vojni (431–404) sta se oba nasprotnika, Atene in Sparta, izčrpala ter s tem pripravila tla za helenistično dobo (360 do 30 pr. n. št.). Grčijo je zasedel makedonski vladar Filip II., njegov sin Aleksander pa je kulturno moč Grkov razširil v svetovno kulturo, ki je segala do Indije. Po njegovi smrti (l. 323) je njegovo kraljestvo sicer razpadlo na manjše monarhije, toda do prihoda Arabcev je skoraj skozi tisoč let v vzhodnem Sredozemlju bil grški jezik svetovni jezik. V zadnjih dveh stoletjih pr. n. št. je grški svet prišel pod rimsko oblast, toda Rimljani so sprejeli grško kulturo in jo nadaljevali.

Grki so se pri naseljevanju pomešali s starejšimi prebivalci in iz združitve teh elementov si razlagamo čudoviti pojav grške kulture, ki mu ni primere na svetu. V pol tisočletju (približno 800–300) so ustvarili v likovnih umetnostih dela, ki jim je šele renesančna Italija postavila enaka ob stran. V literaturi so pa Grki ustvarili literarne vrste, ki se v njih izživlja še danes zahodni svet; zaman si prizadeva, da bi našel nekaj novega izven njih. Zato so tudi imena literarnih vrst grška, le satira ima latinsko ime in roman nosi romansko ime, čeprav so ga Grki in Rimljani že imeli, toda niso ga priznavali za polnovredno literarno vrsto. Grki so bili tisti, ki so na mesto mitične razlage sveta in njegovih pojavov postavili znanstveno mišljenje in iskanje naravnih vzrokov, oni so utemeljitelji znanosti. Zato imajo te grška imena. Zahodna kultura je torej vzrasla iz grškega duha. V politiki so pa bili partikularisti, razvili so demokracijo v nekaterih mestnih državah, toda pri svoji izraziti intelektualni nadarjenosti niso imeli zadosti smisla za psihologijo ljudskih množic: teh niso znali dvigniti in zaradi tega so podlegli Makedoncem in pozneje Rimljanom. Po razdelitvi rimskega imperija v dve polovici so pa vendarle zaradi rimske organizacije še tisoč let dalje v bizantinski državi ohranili samostojnost, medtem ko sta Italija in zahodni svet hiral v barbarstvu. Ker zahodna Evropa ni imela moči in volje, da bi podprla Bizanc v boju proti Turkom, je končno grštvo izgubilo svojo neodvisnost l. 1453. Omeniti je pa treba, da je v Siriji in dalje proti vzhodu grška kultura živela do prihoda Arabcev, da so ti prevzeli njeno dediščino ter jo preko Španije in južne Italije od svoje strani posredovali zahodni Evropi.

Na začetku grške literature stojita dva epa, ki ju izročilo pripisuje **Homerju**. Gotovo je, da sta mogla nastati šele na podlagi dolgotrajne tradicije v junaških pesmih. Tako veliko delo nastane, ko se velika doba nagne k zatonu in pesnik more strniti vzore neke družbe v umetniško celoto. Homer nam kaže vzore viteške, veleposestniške družbe herojske dobe. Užaljena čast in terjanje zadoščenja sta gibalni sili v Iliadi, med te se pa vrine izguba prijatelja in maščevanje njegove smrti. Konča se pa ep s tem, da Ahil vrne Hektorjevo truplo očetu Priamu: Ahil se spomni svojega starega očeta, čustvo medsebojne povezanosti ljudi zmaga v njem; spozna, da mora tudi sovraštvu biti nekje meja. Do tega stališča se je prikopal grški svet po temnih stoletjih in Homer je pesnik humanosti. Odiseja kaže drugo lice tedanje dobe: grško željo po spoznanju sveta, ki je tu še skrita v mitični snovi, željo po dogodivščinah in nasprotju vsega tega, željo po domači hiši.

V epu se pesnik ne oglašča s svojo osebo, to napravi v liriki. Toda značilno za starogrško liriko je, da pesnik v njej ne govori o svojih čustvih, ampak o tem, kar zadeva skupnost. Ne govori torej o svojih ljubezenskih čustvih, kar je po naših pojmih bistvo lirike, ampak poje bojne pesmi, izpodbuja k odporu proti nevšečnostim življenja, ki jih je treba moško prenašati, pa tudi k uživanju življenja. Tako je pel za aristokratsko družbo na Lezbu **Alkaj** (ok. 600). Tudi pesnica **Sapfo** poje za žensko družbo. Zborska lirika, imenovana tako, ker so pesmi peli zbori, slavi v odah zmagovalce pri igrah ali žaluje za umrlimi. Glavni predstavnik te lirike je **Pindar** (ok. 518–442). Pesnik je glasnik vzorov skupnosti, h kateri pripada.

Ep in umetna lirika sta nastala v Mali Aziji, kjer so se Grki ob stiku s tisočletja starimi kulturami najhitreje duhovno razvili. Odprt jim je bil Orient, kot trgovci so se zanimali za bližnje in daljne dežele, ljudi in običaje. To »poizvedovanje« se imenuje grško historia. Iz takih spisov se je razvilo zgodovinopisje, ki se je šele sčasoma omejilo na opisovanje preteklih dogodkov. Po raznih predhodnikih je **Herodot** iz Halikarnasa (ok. 484–425) napisal zgodovino peržanskih vojn in vanjo vpletel opis Egipta, Babilonije, Perzije in Skitije. Delo je napisal z vidika spopada med Azijo in Evropo, ki so jo rešile male Atene. Bitka pri Salamini l. 480 je eden od temeljev zahodnega sveta. Herodotovo mitično mišljenje se pa vidi še v tem, da pripisuje peržanski poraz zavisti bogov, ki ne dopustijo, da bi se človek ali narod previsoko dvignil: prekorači namreč pravo mero in si s tem sam ustvari svojo pogubo. Za Grke ni bil ideal do skrajnosti prignana vrlina, vrlino so videli v pravi meri. – Prvo pragmatično zgodovino (in sicer zgodovino peloponeške vojne) je napisal **Tukidid** (ok. 455–ok. 396).

Problem, kaj je prav, kje je prava mera v odnosu človeka do družbe in njene vere, izpolnjuje grško tragedijo. Nastala je v Atenah v 2. polovici 6. stoletja v okviru slavnosti na čast bogu rasti in vina Dionizu. Da je mogla tragedija nastati, se je moral posameznik že toliko osamosvojiti, da je smel o omenjenih odnosih razmišljati in svoje mnenje povedati. Tega v Atenah, ki so bile mnogo bolj konservativne kakor Jonija, pesnik ni mogel povedati v filozofski razpravi, pač pa ob prikazovanju življenja in trpljenja mitičnih junakov. **Ajshil** (ok. 525–456) je še ves predan miselnemu svetu starih Aten: čeprav so njegovi junaki osebno morda nedolžni, propadajo, ker se upirajo višjemu redu, ki so ga prekršili sami ali njihovi predniki. Red v življenju se mora vzpostaviti, zlo se mora izkoreniniti,

kakor je treba bacilonosca po današnjih higienskih predpisih izolirati. Za družbo je pri tem postranska stvar, ali nekdo bolezen širi vede ali nevede. Tako so si Grki predstavljali greh in njegov kvarni vpliv na okolico. Pri **Sofokleju** (497–406) odnos posameznika do skupnosti in njenih nazorov postaja že bolj viden, vendar se Sofoklej še oklepa stare vere in ji skuša dati smisel. **Evrpid** (ok. 480–406) pa kritizira te odnose in zagovarja nasproti družbi pravico posameznika. Stare vere in družbe skoraj več ne priznava, saj že doživlja konec peloponeške vojne. Tragedija je nastala iz napetosti med posameznikom in skupnostjo ter njenimi nazori, verovanji; ko je eden od teh dveh polov izginil, tudi napetosti ni bilo več in z Evripidom je bilo konec tragedije.

Kot protiutež resni tragediji, ki naj bi pretresla gledalca in mu prikazala neminljive življenjske probleme, so ob Dionizovih praznikih prikazovali komedije. Aristotel celo trdi, da je razposajena igra v čast Dionizu prvotna in da je tragedija šele iz nje nastala. Življenje prirode ima dve strani: rojstvo in smrt, veselje in žalost. Bog vegetacije ima zato dvojno lice in v njegovem kultu je združeno veselje z mislijo na trpljenje. Tako imenovana stara komedija, katere glavni predstavnik je **Aristofan** (ok. 445–po 388), je bila usmerjena v napade na to, kar se je pesniku v življenju skupnosti zdelo slabo. Atene so bile še samostojne, državljani so živeli za skupnost in pesniki so prikazovali probleme skupnosti. Ko pa je Grčija izgubila samostojnost in so posameznim pokrajinam vladali makedonski namestniki, so se ljudje morali odreči politiki, vsakdo se je začel zanimati za to, kar se je dogajalo med njegovimi štirimi stenami. Zato nastopi v helenistični dobi individualizem na vseh področjih, nova komedija – najznamenitejši predstavnik je **Menander** (ok. 343–293) – postane meščanska drama, ki v njej nastopajo tipi človeških značajev, n. pr. skopuh (prim. Molièrovo komedijo »Skopuh«).

Ta prehod k individualizmu se je začel okoli l. 500, ko je bil v Joniji potlačen jonski upor in so se številni Jonci razkropili po svobodni Grčiji. V Joniji je že okoli l. 600 nastala filozofija, ki je poskušala razložiti nastanek vseмирja in življenja na zemlji z naravnimi vzroki. Ko so razpadle vezi stare skupnosti, predvsem vera v bogove, ki naj bi neprestano posegali v življenje slehernika, so začeli razmišljati o vlogi, ki jo ima posameznik v družbi, in o moralnih vezeh, ki ga nanjo vežejo. Za jonskimi prirodnimi filozofi je tako prišlo do filozofije o človeku in njegovih etičnih dolžnostih. Sokrat (469–399) je poskušal dognati, kaj je vrlina: v herojski

dobi je bila to vrednota, ki je z njo mož služil skupnosti kot vojak in politik. V individualistični dobi postane vrlina lastnost, ki se z njo posameznik uveljavi nasproti drugim. To so učili sofisti, učitelji modrosti in govorništva, s katerim se more po njihovem nauku posameznik v družbi uveljaviti. Nič več niso ti učitelji modrosti priznavali tradicionalnih etičnih meril: vsak posameznik naj bi bil merilo. Sokrat je spoznal nevarnost tega individualizma, poskusil je dognati, ali so neki občeveljavni pojmi, na katerih bi bilo mogoče urediti življenje med ljudmi. Z vprašanji je poskušal sobesednika pripraviti do jasne definicije, kaj je n. pr. pobožnost, pravičnost; ob neprestanem popravljanju in ugovorih, ob trditvi, tezi, in protitrditvi, antitezi, je skušal spoznati nekaj, kar naj bi bilo absolutna resnica. V razgovoru, dialogu, je razvil znamenito dialektično metodo. Njegov učenec **Platon** (427–347) je šel v iskanju neke večne, nespremenljive resnice še dalje – saj je okoli sebe videl razkroj grških mestnih držav in starega življenja. Iz želje, da bi bilo nekaj stalnega, kar naj bi bilo merilo za človeško življenje, se mu je porodila zamisel idej: ideje (= »liki«) naj bi bili nadzemski vzorci, po katerih imajo stvari na zemlji svojo podobo, seveda mnogo bolj nepopolno. Človekova naloga je po Platonu, da se v svojem življenju kar najbolj poskuša približati tem idejam modrosti, hrabrosti, umerjenosti in pravičnosti. Vrlina torej ni odvisna od mnenja ljudi, ampak je večna in nespremenljiva.

Platonov učenec **Aristotel** (384–322) je bil Aleksandrov učitelj. Videl je konec grških držav in nastanek ogromne Aleksandrove države: svet okoli njega je jasno pričal, da ni nič večnega. Aristotel se je odrekel Platonovim večnim idejam, učil je, da ideja (»lik«) obstoji le ob snovi. Začel je raziskovati vsa področja prirode in človeka. Ko so se Grki pod makedonsko oblastjo morali odpovedati izživljanju v politiki, to je skrbi za »polis« (= mesto, mestno državo), so svoje izredne sposobnosti obrnili v prid znanostim, ki so vzcvetele v helenistični dobi. Individualizem, ki je značilen za helenistično dobo, se pa odraža v filozofiji tako, da se odreče razmišljanju o večnem in začne misliti na srečo posameznika. Stoiki so jo videli v vrlini, ki je v človeku samem in ga dela neodvisnega od zunanjega sveta; epikurejci so učili, da je človeška sreča v pametnem uživanju življenja, in izrecno učili, naj človek živi skrito, t. j. proč od javnega življenja. To sta bila glavna filozofska nauka v dobi, ko so Rimljani začeli segati po Grčiji. Rimljani so tedaj živeli že v trdni skupnosti, Grčija, ki se je odmikala skrbi za skupnost, jim je morala podleči.

Nastopanje v javnem življenju spremlja govorništvo. V demokraciji je zato govorniška sposobnost važno sredstvo za politika. Znamenit govornik je bil Periklej, toda govorov ni pisal. Tragična postava je **Demosten** (384–322), ki je skušal vzdramiti svoje rojake k odporu proti Filipu Makedonskemu in jim klical v spomin zmagovalce pri Maratonu in Salamini. Makedonska država je bila močnejša od njega, toda mož se je za samostojnost atenske države boril z besedo in kot vojak; svojo zvestobo do male domovine je potrdil s svojo smrtjo. Nekateri mu zamerijo, češ da ni spoznal nujnosti zgodovinskega razvoja, toda Demosten ni priznaval nujnosti, da mora namesto svobodnega državljana postati makedonski podložnik.

B) Rimska literatura

Rimljani so zgodaj prišli pod grški vpliv, saj je južna Italija bila Magna Graecia; v verskem oziru in morda tudi v pravnem se je to zgodilo že v 6. stol. pr. n. št. V naslednjih stoletjih je prihajal grški vpliv do njih deloma preko Etruščanov. Toda neposredno in močno so začeli vplivati Grki na Rimljane šele, ko so jih ti podjarmili. Grška kultura je imela za seboj tedaj poltisočletno tradicijo, ki ji Rimljani niso imeli nič postaviti nasproti. Toda klasična doba grške kulture je bila zamrla že dve sto let prej in Rimljani so se okoli l. 200, ko so zavzemali Grčijo, seznanili s helenistično kulturo. Rimljani so v tem času še živeli v junaški dobi, ko državljan živijo za državo kot vojaki in politiki in je edino kmetovanje priznано kot poklic, ki se spodobi za svobodnega človeka v mirnem času. Grška kultura je pa tedaj bila že individualistična in zato ni čudno, da se je podeželski plemič, državnik in vojak **Kato Stari** (234–149) vse življenje boril proti grštvu, kakor ga je imel priliko videti; kljub temu se je pa na stara leta začel učiti grščine. Rimska literatura zaradi premočnega grškega vpliva ni vzrasla organsko, ampak je nadaljevanje helenizma v latinskem jeziku. Edino pri zgodovinopisju moremo govoriti o skromnih domačih poskusih v obliki analov, kakor so jih pisali pontifikji. Zato ima ta literarna vrsta tudi pozneje najbolj rimski značaj: pisali so jo plemiči s stališča Rima, zgodovina drugih narodov jih je zanimala le, kolikor je bila v zvezi z Rimom. Staroitalska ljudska burka se ni dvignila do tega, da bi postala literarna vrsta. Pač pa je rimski duh dal svetu satiro (sátura). To je bil prvotno sestavek v vezani ali prosti besedi z »raznovrstno« vsebino; mogli

so biti v njem tudi napadi na slabosti ljudi ali družbe, kar je sčasoma postalo zanj značilno. Vse ostale literarne vrste so se razvijale najprej po sodobnih helenističnih vzorcih, šele pod cesarjem Avgustom so rimski pesniki in pisatelji posegli po klasičnih grških vzorih, da bi Avgustovemu poskusu, obnoviti duha stare rimske skupnosti, kakor jo je cesar hotel predstaviti rimskemu narodu, dali ustrezno veliko obliko.

Helenistična poezija, ki se je zatekla od obravnavanja velikih tem k opisovanju individualnih občutkov, na vsak način pa k temam, ki so bile odmaknjene od resničnega življenja, je gojila male epe, idilo, epigram in elegijo. V avgustejski dobi pa ustvarijo pesniki zopet veliki ep in pisatelji velika zgodovinska dela. **Cicero** (106–43) je na koncu republikanske dobe, ko je individualizem v politiki sprožil dve državljanski vojni, ki sta bili v resnici boj za oblast med mogočniki, bil poleg Cezarja eden izmed najvidnejših ljudi v Rimu, toda ne v politiki, kakor je to bil Cezar ali Pompej, temveč kot govornik. Trajnega pomena za evropsko kulturo so pa njegovi filozofski in retorični spisi. V prvih je za Rimljane podal nauke grških filozofskih šol po Aristotelu, ki so nam v originalu po ogromni večini izgubljeni. Ustvaril je za te spise latinski filozofski jezik, ki je Evropi služil skoraj dve tisočletji. V retoričnih spisih je pa očrtal ideal splošne izobrazbe, ki naj brez specialnega strokovnega znanja plemeniti duha in srce ter ga vnema za dobro; izobraženec se mora znati pravilno in lepo izražati. Seveda je Ciceronov ideal še vedno državnik, toda izobrazbeni ideal, kakor ga je Cicero začrtal, je ostal program višje izobrazbe, ki se ga drži Evropa do današnjih dni. Cicero ni bil tako globok mislec, kakor je bil Platon ali Aristotel, in tudi ne tak državniški genij, kakor sta bila Cezar in Avgust, toda v njegovem filozofskem eklekticizmu in združitvi formalne izobrazbe s tistimi duhovnimi vedami, ki se obračajo k človeku in plemenitijo njegovo duševnost ter jo učijo spoštovati, je vir humanizma, ki je značilen za evropsko kulturo, kadarkoli se ta vzbudi k novemu življenju.

Iz državljanskih vojn je za kratko dobo izšel kot zmagovalec **Cezar** (100–44), nato pa po bitki pri Akciju 1. 31 Oktavijan, imenovan pozneje Avgust. Njemu se je posrečilo, da je na zunaj ohranil stare republikanske institucije, pri tem pa kot prvi, najuglednejši državljan krepko držal vojsko in finance v svojih rokah. Tako je ustvaril nov tip države, ki je v bistvu nespremenjen prestal na zahodu skoraj pol tisočletja, v vzhodni polovici pa poldrugo tisočletje. Avgust je bil dedič

rimskega organizacijskega talenta, ki je ustvaril najbolj dolgotrajno zahodno državo in rimsko pravo, ki je državo še preživelo.

Sodobniki so že spoznali Avgustovo veličino in v literaturi je dobila izraza v tako imenovani avgustejski dobi. Za literaturo te dobe je značilno stremljenje, obnoviti staro rimsko skupnost z njenimi moralnimi temelji. Ta ideal povečuje **Vergilij** (70–19) v Eneidi, kjer je pesnikov pogled uprt v junaško dobo, ko so se Trojanci naseljevali v Italiji; v posameznih prizorih pa iz te mitične preteklosti pesnik odgrinja bralcu Avgustov Rim in njegovo veličino. Eneida je izrazito nacionalen ep v nasprotju z Iliado, ki je ep krivde in sprave.

Horacij (65–8 pr. n. št.) je gojil satiro, v odah ali pesmih (Carmina) se je pa tudi vključil v duha avgustejske dobe. V helenistični dobi so pesniki začeli opisovati svoja osebna čustva; najbolj nadarjen rimski pesnik te vrste je **Katul** (87–54). Horacij se je odvrnil od individualizma in se ozrl za lezbijskima pesnikoma Alkajem in Sapfo. Iz njegovih Pesmi se vidi skrb za rimski narod in njegov moralni preporod, pesnikov odpor proti kopičenju bogastva, mehkužnosti mladine in propadanju vojaških vrlin. Helenistična doba je zapustila seveda tudi svoje sledove pri Vergiliju in Horaciju s tem, kar je ustvarila pomembnega, t. j. filozofijo, ki skrbi za človekovo notranjost, za njegovo stremljenje po izpopolnjevanju samega sebe. Iz te duhovne usmerjenosti so nastala Horacijeva Pisma (Epistulae). Sem spada tudi njegovo zanimanje za pesništvo: Horacij je živel kot pesnik, kar je nekaj nerimskega; plod njegovih izkušenj je znamenita Ars poetica. V zgodovino pisju je **Livij** (59–18 n. št.) postavil Avgustovi dobi spomenik z obsežno zgodovino Rima od ustanovitve do Avgustovega časa. Tudi to delo kaže vidne sledove stremjenja, obrniti poglede rimskih bralcev na idealizirane vzglede prednikov, ob katerih naj bi se rimski narod vzgajal.

Generacija, ki je zrasla v mirni dobi Avgustove vladavine, ni videla pozitivnih strani te dobe. Od političnega življenja je bila odrezana in zato ga tudi v literaturi ni omenjala. Nadarjeni, toda ne globoki **Ovidij** (43–18 n. št.) je pel ljubezenske pesmi, v Metamorfozah pa obravnaval mitološke snovi. Po Domicijanovi strahovladi (cesar je bil 81–96) je napočila kratka doba svobode pod cesarjema Nervo in Trajanom (96–98 in 98–117). Tedaj je zgodovinar **Tacit** (ok. 55–120) napisal zgodovino cesarske dobe. Kot aristokrat je z mračnim pogledom presojal to dobo, pri tem pa prikazal temne motive, ki so skriti za človeškimi dejanji. Njegovi spisi so manifest proti tiranom, značilen zanje je pa obupni zaključek,

da za rimsko državo ni rešitve: če bi se obnovila stara republikanska svoboda, bi zopet prišlo do boja vseh proti vsem, tako pa se je treba vdati v suženjstvo pod cesarji, kakor jih rimskemu narodu dá Usoda.

S tem zadnjim velikim delom se zaključi doba rimskih klasikov. Sledijo stoletja propada in poskusov obnovitve v državi in literaturi, toda na obeh področjih so s težavo reševali to, kar so prejšnji rodovi velikega ustvarili.

2.2 Prevodna kritika

2.2.1 Homer, Iliada. Priredil Anton Sovrè. Založila Družba sv. Mohorja v Ljubljani 1942/XX. (Cvetje iz domačih in tujih logov, Svetovno slovstvo I.) Str. 206.

V: Čas 36, Ljubljana, 1942, 176–180.

Celotnega prevoda Iliade (in Odiseje) Slovenci še nimamo. Tudi v tej knjigi nam S. nudi samo izbor 4047 verzov, metrično prevedenih, dobro četrtno epa. Ostalo je povedal v zveznem tekstu, ki služi obenem tudi za estetične in stvarne opombe. Z njimi in z Uvodom, ki ravno tako pazi na estetično razumevanje, je S. pokazal pot, po kateri naj gre razlaga v šoli. Prevod se v splošnem gladko bere in predstavlja nasproti prejšnjim metričnim prevodom znaten napredek, vendar imam vtis, da take višine ni S. v njem nikjer dosegel kakor s prevodom Kralja Oidipa v poročilu sla: bolj mu prija patos kot epska lagodnost. Jezikovnih samovoljnosti ali posebnosti, ki sicer pogosto motijo uživanje Sovrétovih prevodov, je v tem prevodu malo; arhaizme je upravičeno rabil in nanje sam opozoril (43). Ne ugaja mi epitheton »naglonogi« (n-g-n-g) nam. starega »brzonogi«, »viš« XIX 67 nam. »vidiš«. Besed »ceper« in »božuren« nima niti Janežičev slovar 4. izd. (1908). Da sem mogel odgovoriti doktorju juris, ki me je na cesti vprašal s prevodom v roki, kaj pomeni »božuren« XIX 1, sem se moral spomniti na izvornik – na srečo gre za stalno reklo – in na kosovski božur, ki je po narodnem izročilu vzrastel iz krvi padlih, drugače bi bil obtičal – klasični filolog pri slovenskem prevodu Iliade!

Glede slovenskega heksametra bi bilo dobro, da bi bil S. podal njegova pravila. Na str. 44 omenja tudi šibko cezuro v 4. stopici. S. jo rabi zelo pogosto, tudi v verzu (ibid.), »ki je do pike zvest originalu«. Toda v originalu te cezure

ni: kare meta | chersin echusa – glavó med || ro/kami držeča. Pri Hom. pride en primer te cezure na približno tisoč verzov. S. jo rabi n. pr. v I 1–16 osemkrat. Wilamowitz-Moellendorff, *Die Ilias u. Homer*, katero delo S. citira, pravi (349): »Bis auf verschwindende Ausnahmen ist im vierten Fuße der Einschnitt nach der ersten Kürze verboten, was für alle Zeiten gilt. Besonders feine Dichter haben dasselbe im zweiten Fuße angestrebt.« To zadnjo cezuro rabi S. v omenjenih 16 verzih desetkrat, Hom. le petkrat. Enozložnice se v gr. in lat. heksametru smejo rabiti na koncu le, če imajo v sebi posebno poanto, pri S. se dobijo večkrat enklitični zaimki, n. pr. I 199 ... in hitro spozna jo, 239 ... se zakolnem trdo ti, 515, 520, 575 itd. Težko je v slov. s spondeji, ker nenaglašen zlog v slov. ni dolg, ampak kratek. Spondeje je torej treba ponarediti, na pr. s tem, da kot drugo dolžino (nenaglašeno) postavimo naglašeno enozložnico: XV 403 kdó vé / morda uspè itd.; toda verz je slabši, če je to enklitika, kar se skoraj nujno večkrat zgodi: XII 242 on je / kralj itd. Še šibkejši je spondej, katerega nenaglašeni zlog je začetni zlog večzložnice: IX 627 sklep A/hilov itd. (na začetku verza). Za zadostno nadomestilo pa velja cezura: XI 607 Njemu v odgovor na / to // ve/ li itd. Iz tega sledi, da je v slov. zelo težko tvoriti dobre spondeje, še teže pa je, spraviti jih več v en verz. Pozicijske dolžine po Čopovi odločitvi za slovenščino ne priznavamo, kljub temu pa mnogo konzonantov v tezi napravi daktil težek, n. pr. I 518 ... Kaj / spravljaš v pre/pire me s Hero? Nemogoče bi seveda bilo delati same tako dovršene heksametre, kakor je znani »Jezik očistite peg« itd., ki upošteva tudi pozicijske dolžine s tem, da jih dopušča le po gr. in lat. pravilih. Heksameter je delal samemu Homerju težave (Wilamowitz-M. *ibid.*), v slov. je mogoč le z mnogimi olajšavami. S. omenja (43), da heksameter sega nazaj v mikensko dobo: verjetno je, da izvira iz predgrške, ker ga sicer ni v nobeni indoevropski literaturi, medtem ko imajo n. pr. eolske mere svoje sorodnice v staroindijski, in ker je ritem grškega jezika jambski.

Najbrže zaradi metra je S. grška imena začel zopet naglaševati po latinskih naglasnih pravilih, toda v tem ni dosleden. Po latinsko naglašča *Autómedon* (gr. -médon), *Eurýmedon*, *Eétion* (gr. -íon), *Eurýnoma* (gr. -nóme), toda po grško *Oiléus*, *Oinéus* (akcenti so *Sovrétovi*). Hujše je pa, če naglašča grško, t. j. nelatinizirano obliko po latinsko, n. pr. *Hefáistos* (nam. gr. Hé-), *Meneláos* (nam. -élaos), *Euphórbos*, *Ehepólos* (Imenik 192 ss. s. vv.), *Aleksandros III* 16 z iktom na -a- itd. Tako naglašajo res še dandanes Angleži in Holandci, toda ta

način naglaševanja je uvedel šele duisburški profesor Henning l. 1684 in razen v omenjenih dveh deželah so ga povsod opustili, v Avstriji po Exner-Bonitzevi reformi srednjih šol pred sto leti. Čemu neki bi bili sicer Grki pisali akcente, če ne za to, da se zaznamuje mesto naglasa? Neizbežna je sprememba akcenta samo pri oksitonih kot *Asopós*, *Lyrnessós* itd., kjer je nemogoče reči *Asopá* (gen.). Nemogoč je akcent *Pantóos* za gr. *Pánthoos* tudi po lat. naglasnih pravilih, ker je -tho- kratek, in ravno tako *Sárpedon* za gr. -dón, lat. *Sarpédon*, ker se piše -e- z eto. Po vseh pravilih je tudi nedopustno naglašati *Zefiros*, v gr. in lat. je *Zé-*. Francoski naglas, ki je prešel v nem. in slov., se ne sme rabiti za gr. obliko. Ker smo že pri lastnih imenih, naj omenim še to: nov in ne posrečen je adj. *argóski* nam. *argejski*, ki ga S. tudi še rabi XII 245. Gen. k *Stiks* je po Pravopisu (mala izdaja § 17 b) *Stiga*, ne *Stiksa* (S. 201 s. v.); enako bi morali reči *Foiniks*, *Foinika*. Nedoslednost je rabiti poleg gen. *Aianta* (ibid. s. v.) – Pr. zahteva *Aj-* (§ 17 b) – gen. *Atlasa* (195 s. v. *Gostosevci*); razen tega predpisuje Pr. za velikana obliko *Atlanta* (41 s. v.). Pr. zahteva (§ 17 b) *Leto*, *Lete*: S. je uvedel *Letóe* (gen.). Gr. *Erinýs* je postala *Erína* nam. *Erinije*; *Erina* naj bi ostala samo pesnica gr. *Érinna*, lat. *Erínna*. Nepotrebno je tudi bilo uvajati pisavo brez -j- v gen. *Peléa*, *Oiléa* itd., ko tudi S. rabi gen. *Odiseja* (res da k nom. *Odisej*). Pravopis je to predpisal za moderna lastna imena kot *Dumasov*, izg. *dümajev*, sicer pa *Poeja*, *Goetheja* itd. Tudi pri diftongih ni doslednosti: poleg *Aiakos* rabi S. *Eneas* nam. *Aine(i)as*. Po mnogem trudu, da bi se povzpeli do doslednosti, se tako ravnanje ne more imenovati napredek.

Pred prevodom je 40 strani Uvoda, kjer govori S. o nastanku epa, njegovi zgradbi in umetniški vrednosti. Na strani 5 bi bilo treba povedati, da identifikacija Troje z izkopaninami na Hisarliku ni popolnoma gotova ali pa da Homer ne opisuje okolice topografsko točno, kar je pri pesniku mogoče in tudi verjetno. V poglavju »Zgodovinsko jedro epu« (6 s.) je nejasna vloga Ahajcev: po S. je junaška pesem »postavila poleg Aiolcev in Joncev med bojevnike zoper Trojo tudi junake južnih Ahajcev« (7). Toda Ahajci so bili do dorske selitve najvažnejše pleme (Schachermeyr, *Etruskische Frühgeschichte*, Berlin-Leipzig 1929, 16 ss. – najboljši zgodovinski, arheološki in jezikoslovni pregled dejstev za Malo Azijo in Italijo). Omeniti bi bilo vredno egiptski napis iz 13. stol. z imenom *Aqaiwasa*, v katerih splošno vidijo Ahajce. Morda bi koga tudi zanimalo, čeprav je identifikacija sporna, da so našli hetitsko pogodbo, ki sta jo sklenila

hetitski kralj Muwatallis in kralj Alaksandus, ki je prebival v mestu Uilusa: po gr. pripovedki se je Aleksandros iz Ilija (ime se je prvotno začinjalo z digamo) ustavil z ugrabljeno Heleno pri gostinskem prijatelju Motilu; ime Motylos je negrško in se sicer nikjer v grški literaturi ne bere. Na nekem napisu se poleg mesta z imenom Uilusija omenja Truisa, obe sta bili v pokrajini Assuua, kar vse spominja na Ilios, Troia in Asia, Asios leimón (B 403), zamenjani bi bili le stari sufiksi z gr. -ios, -ia. O vsem tem gl. Kretschmer, Glotta 21 (1933), 247 ss.

Na str. 11 je trditev: »Zgodaj, že v Homerjevem času, pa je začela aojdska pesem pevní značaj izgubljeti in prehajati v recitativno govorjenje.« Točno je ono na str. 13 zgor., da je od pesmi do recitativnega epa bil dolg razvoj, ki je bil že zdavnaj pred Homerjem zaključen. Pri junaški pesmi, ki jo iz gr. epa moremo samo rekonstruirati ali slutiti, bi bilo dobro upoštevati članka v Beiträge zur Gesch. d. deutschen Spr. u. Lit. 59 (1935), 261 ss. in 289 ss., ki sta ju napisala o shrv. junaški pesmi Braun in Braun-Frings. Govorita o družabnih pogojih junaškega načina življenja in o njihovem vplivu na slog junaške pesmi in epa, o momentu, ko je možen prehod od pesmi do epa. H karakteristiki junaštva prim. Gesemann, Der montenegrinische Mensch, Praga 1934. Dragocene pripombe k junaški pesmi in epski tehniki se dobijo pri Trautmann, Volksdichtung der Grossrussen I, Heidelberg 1935. Za nastanek epa pride tudi v pošte v Meuli, Kalewala (Basel 1940) z odličnim uvodom, ki med drugim pokaže, kakšen vpliv ima pastirska kultura na nastanek te poezije. Odkrivajo se prastari kulturni vplivi, ki so mnogo zanimivejši kakor lov za interpolacijami in teorije, kateri spev Iliade je nastal pred drugim itd., saj dva »analitika« ne prideta zlepa do istega rezultata, gl. Bursianove Jahresberichte za zadnja desetletja zv. 182, 207, 225 in 239, čeprav so pisani z unitarističnega stališča. S. je storil pametno, da je te literature navedel le malo in da se je v glavnem ravnal po Schadewaldtu, toda stara šola še vedno sili na dan v stavku (13), da rapsod Homer »ničesar ni spesnil iz lastne domišljije«; S. sam pravi (15), da je bil »velik umetnik«. Saj vendar ni delal samo s škarjami in lepilom, kakor pravi stara fraza v zvezi s temi teorijami. Tudi se mi ne zdi verjetno Bethejevo mnenje, ki ga navaja S. 14, da je že neka predhomerjeva »pesem o srdcu« dala pesniku Iliade »začetek, sredino in konec, po njej je (delo) podedovalo osnovne poteze, značaje in véliko tragiko« (narekovaji so že pri S.). Ves razvoj homerskega vprašanja gre v tej smeri, da se prizna en pesnik – Wilamowitz-M. je od mnogih pesnikov prišel proti koncu

svojega življenja že na dva – in da je ta pesnik ustvaril ep, njegov začetek, sredino itd. Pravi umetnik, kakor sedaj že zopet priznavajo, da je bil Homer, vendar ne bo videl svoje naloge v tem, da samo razširi neko tuje delo, ki ima že svojo organsko rast in idejo. Da je pa Homer uporabil starejše gradivo, je razumljivo.

Podatki v poglavju »Homerski bogovi« (29 ss.) so deloma zastareli: glavno delo o tem je sedaj Nilsson, Griech. Religion I, München 1941. Hefaistos ni poosebitev bliska, ampak zemeljskega ognja (N. 498). Atena ni vremensko božanstvo, ampak na Atene omejena kretska-mikenska boginja kraljeve palače: ščitila je grad in mesto, varovala kralja v boju, na drugi strani pa v miru mestno delavnost, obrt in duhovno življenje (N. 405 ss.). Artemida je iz iste dobe znana »gospodarica živali« (N. 451 ss.) – v bistvu to pove tudi S. –, ni je pa treba izvajati iz svetlobnega boštva. Hermes je prvotno poosebljeni mejni in občestni kamen ali kup kamenja (herme!): meji pašnike, kaže pot itd. (N. 476 ss.). Tudi za Afrodito ni mogoče trditi, da sodi med svetlobna boštva, ker so jo kot boginjo ljubezni Grki že prejeli z vzhoda (N. 489 ss.). Ker si ljudje predstavljajo bogove po človeško, je zanimiva Nilssonova misel, da imamo v družbi homerskih bogov sliko mikenske družbe (N. 327 ss.).

Pri opisu gr. tabora pred Trojo bi bilo dobro povedati, da odgovarja staremu nordijskemu taboru (Flucht-, Volksburg), kakor je n. pr. ohranjen v starogermanski »Römerschanze« pri Potsdamu (Schuchhardt, Alteuropa, 3. izd., Berlin-Leipzig 1935, 270 s.). Tam je tudi povedano, da je plural pýrgoi VII 338 enak singularu pýrgos, kar je tudi stara nordijska beseda, nem. Burg (Kretschmer, Glotta 22, 1934, 100 ss.). Pýrgoi torej tu niso stolpi (S. 89), ampak naboj iz zemlje, ki ga na zunanji strani podpirajo koli. Skozi tako steno vodijo vrata, omenjena v v. 339. Ahilov ščit imenuje Homer sakos (XVIII 478, 481 itd.), torej ni bil okrogel (S. 142), ampak pokončen mikenski. Slike na njem niso bile razvrščene v koncentričnih krogih – takih slik mikenska umetnost ni poznala –, ampak v vodoravnih poljih (Schuchh. 258). Mikenski prstan (ibid. slika 152 a) kaže, kako nad skupino ljudi plava sonce, mesec in tudi voda (pri tej je z višino naznačena oddaljenost). Nikjer ni rečeno, da je odgovarjajoča slika na ščitu bila v sredi (S. XVIII 483), pri Hom. je le prislov »en« = na njem, kakor v v. 490, 541 i. dr. Schuchhardtovo knjigo je vredno brati, ker ima še mnogo zanimivega za klasične filologe (cena ok. 7 M): o nordijskem tipu Hektorjevega groba XXIV 795 ss., o Odisejevem splavu (ilustracije zanj so na

skalah na Švedskem), o streljanju skozi ušesa sekir: slike na ligurskih skalah kažejo sekire, ki imajo tudi na koncu ročaja uho, itd.

V zvezi s tem bi si dovolil nasloviti na pisce informativnih knjig, kar je v Uvodu tudi Sovrétova, prošnja, da navajajo pred vsem najnovejšo literaturo, iz katere bodo interesenti sami zvedeli za starejšo – če je že treba varčevati s prostorom. Našim knjižnicam, še bolj pa veliki večini srednješolskih profesorjev je bilo od l. 1914 dalje skoraj nemogoče nabavljati si knjige, pisci so jih pa vendar dolžni izslediti na podlagi bibliografij in jih uporabiti.

Gornje pripombe se nanašajo na razne podrobnosti, ki pa ne smejo zastreti glavnega dejstva, da se bodo končno vendar mogli naši bralci seznaniti z Iliado iz slovenske knjige. Za to moramo biti prevajalcu hvaležni.

2.3 Slovnične študije

2.3.1 Samostalnik: sklonoslovje

2.3.1.1 Iz sintakse vokativa

V: »Philologa«. *Razprave SAZU 2, filozofsko-filološko-historični razred*. Ljubljana, 1944, 125–165. Podpoglavje »3. Iz sintakse vokativa« je na str. 143–151.

3. Iz sintakse vokativa

Neue, Formenlehre der lat. Sprache I (1866), 83 je prvi opazil, da se vok. *deus* dobi šele pri krščanskih pisateljih in v svetem pismu; iz poganske dobe sta znana le dva primera, in sicer iz pesnikov, kar je nasproti številnim vokativom **imen** bogov minimalno (Wackernagel, *Über einige antike Anredeformen*, Göttingen 1912, str. 4): sicer se ne rabi ne vok. *deus* ne *dee*. Presenetljivo je, da se tudi v predkrščanski grščini ne rabi vok. besede θεός. Ko so Židje prevajali v grščino staro zavezo, kjer se neprestano ponavlja vzklik »o Bog!«, so morali vok. ad hoc šele ustvariti. Včasih je v tej funkciji θεέ, ki je prodril v novogr. θε, bolj navaden je pa vok. ó θεός (s spolnikom). W. je to razložil kot hebraizem: hebrejščina vokativa nima, namesto njega rabi nom. s spolnikom ali brez njega. Lat. vok. *deus* je po tem posredni hebraizem.

Vzrok, da kristjani niso rabili vok. *dee*, je najbrže v odporu proti *-ee*, kar velja tudi za grščino: gl. Löfstedt, *Syntactica I* (Lund 1928), 71 in 73. Da pa ta

razlog ni bil odločilen za pomanjkanje sploh vsakega vokativa pri besedi *deus*, dokazuje dejstvo, da se njegov sinonim *divus*, kjer hiata ne bi bilo, tudi rabi v vok. vsega štirikrat, in to zopet le pri pesnikih.

Pravilo je torej bilo pri poganih, da so boga klicali le z vok. njegovega **imena**. Nasprotno je pa čisto navaden vok. θεά (Il. A 1), *dea* in *diva*. Ker je pa boginjo bilo tudi mnogo, ne pride v poštev težnja, da bi bilo jasno povedano, na katerega boga ali boginjo se kdo obrača. Od kod ta razlika med moškim in ženskim substantivom? Wackernagel l. c. je to poskušal razložiti z analogno rabo vok. ἄνερ in γύναι, torej z antropomorfizmom: vok. ἄνερ se po njem tako rekoč ne rabi, medtem ko se vok. γύναι rabi poljubno nasprotno zakonski in vsaki drugi ženi. Pri Homerju se podobno tudi bogovi med seboj nagovarjajo: bogove z vok. imena, boginje z imenom ali θεά. W. še opozarja na rimska imena: moški imajo praenomina (Ciceronov sin n. pr. je bil *Marcus*), hči pa se je imenovala z nomen **gentile** (Tullia). »Das Weib wird mehr als Gattungswesen, der Mann mehr als Individuum behandelt.« Razlika v nagovoru je torej posledica različnega socialnega položaja moža in žene. Tej razlagi se pridružuje tudi Löfstedt i. r. 73.

V podkrepitev je W. navedel še to posebnost: δῖος se rabi pri Homerju kot atribut za može, ne pa za bogove, pač pa se δῖα rabi kot atribut za žene in boginje. Tudi tu so te na isti stopnji.

Ker je Kretschmer Glotta, 6 (1915), 296 s. proti temu izrazil pomisleke, naj navedem še nekaj momentov in paralel.

I. Pred vsem naj opozorim na rabo medmeta ῶ pri vok. ἄνερ in γύναι. Medtem ko se v *atishčini* čisto navadno rabi vok. γύναι nasproti zakonski ženi *brez* ῶ (n. pr. Aristoph. Thesm. 905, 909), je ἄνερ o zakonskem možu v onih redkih primerih, ko se sploh rabi (Aristoph. Lys. 518, Thesm. 484, 508, Ekkk. 531, 542), *vedno* v zvezi z ῶ. Scott, Amer. J. of Philol. 24, 192 ss. in 25, 81 ss. je opozoril na to, da pomeni v at. pomanjkanje tega medmeta podcenjevanje ali celo prezir: Demosten pravi v govoru o vencu Aishinu ponovno samo Αἰσχίνη. Torej je v at. vidna razlika med nagovorom na moža in ženo v rabi medmeta ῶ. Ostrina nagovora se pa more omiliti, če se sploh rabi vok. ἄνερ, tudi z atributom, prim. Menandrov fragment 160, 2 φίλ' ἄνερ, Theokr. 15, 52 ἄνερ φίλε.

Pri Hom. je edini primer za ἄνερ Ω 725 (metri causa ἄνερ): tako nagovori Hektorja, ko leži na mrtvaškem odru, Andromaha. Rabo opravičuje silno čustvo,

saj s to besedo začnjenja svoje naricanje. Da manjka ὤ, je v skladu s Homerjevim jezikom, kjer so primeri z ὤ v manjšini.

Kar se tiče rabe teh besed **izven** zakonskega življenja o poljubnem možu ali ženi, bi bilo omeniti mesto iz Ps.-Herodoti Vita Homeri (Biogr. West. 15, 394 ss.), ki ga navajam po Wackernaglu op. c. 25: Homer na potovanju naleti na žene, ki žrtvujejo; svečenica ga napodi, ker ne ve za njegovo ime, z besedami: ἄνερ, ἀπὸ τῶν ἱερῶν. W. l. c. pravi: »Deutlich dient hier ἄνερ als Schelte.« Dodati je treba, da se ton odraža tudi v pomanjkanju medmeta ὤ. V Herondovem mimiambu VII nagovarja čevljar Kerdon odjemalko z njenim imenom ali pa z γύναι (70, 79), ona pa njega le z imenom – vse brez ὤ. Ko se apostol Pavel I. Kor. 7, 16 obrača na poljubnega zakonskega moža, rabi seveda nujno vok. ἄνερ: τί οἶδας, ἄνερ. Medmet ὤ tudi tu manjka, ker njegova raba v helenistični grščini nazaduje.

II. Do sedaj je ostala neopažena razlika med hom. jezikom in **atiško komedijo** glede rabe vok. ἄνερ. Kljub temu da je pri Hom. vsaj toliko mest, kjer smo priča pogovoru med zakonskim možem in ženo, kolikor v at. komediji, je pomembno, da se ἄνερ pri Hom. rabi le enkrat, pri Aristofanu pa petkrat (gl. pod I), in sicer na nepatetičnih mestih. Značilna so takale mesta pri Hom.: Γ 437 nagovori Paris Heleno z γύναι, ta pa proti njemu ne rabi nobenega vok., ker je nanj jezna. Andromaha pravi Hektorju Ζ 407 δαιμόνιε, 429 Ἕκτορ, nikdar ἄνερ, Hektor pa njej 441 γύναι in 486 δαιμονίη. V Odiseji nagovori Helena Menelaja δ 138 z Μενέλαε, ta pa v odgovoru (v. 148) rabi γύναι; oba vok. se ponovita δ 235 in 266. Alkinoos pravi Areti θ 424 γύναι, ravno tako Odisej Penelopi ψ 183, 203, 248, 254, 350 in 361, δαιμονίη 264, ona pa njemu 209 Ὀδυσσεῦ. Zlasti je poučen pogovor med Odisejem in vilo Kalipso: ona pravi njemu ε 160 κάμμορε, on njej 173 θεά, dalje ona 203 Ὀδυσσεῦ, on njej 215 θεά. Paralelizem med γύναι in θεά je tu jasen, kar se le da.

III. V **atiški tragediji** ni nobenega vok. ἄνερ, pač pa so številni vok. γύναι. Opazovati je treba mesta, kjer se pogovarjata zakonca: Oidipus pravi Iokasti Oed. R. 642 ὤ γύναι, ona njemu 646 Οἰδίπους, 697 ἄναξ, on njej 700 γύναι, 767 ὤ γύναι, ona njemu 770 ἄναξ. Poleg tega se rabi vok. γύναι še 726, 755, 800, 964, 1054; vok. ἄναξ 746, 834, 852, δέσποτα 1068, δύστηνε 1071. Močni afekti v tej drami so vzrok mnogim vokativom, toda vok. ἄνερ ni.

Glede rabe vok. je poučna tudi Evripidova Helena. V dolgi stihomitiji 87 ss. se Helena Tevkra, ki je še ni spoznal, ne upa nagovoriti z nobenim vok., ker ve, da je nanjo kot na povzročiteljico trojanske vojske jezen. Toda on ji ponovno reče γύναι (v. 82, 84). Šele ko se pojasni, da ona, prava Helena, ni bila vzrok te vojske (ampak njen privid), se mu upa v v. 151 reči ὦ ξένε (ne ἄνερ). Starka pa Menelaja nagovori takoj s ξένε (v. 443) brez ὦ, ker ve, da ima položaj v svojih rokah. Tudi Menelaj nagovarja Heleno z γύναι 557, 563, ona pa nasproti njemu ne rabi nobenega vok., šele ko se po glasnikovem govoru (605–621) pokaže, da je vojno povzročil njen privid, spregovori pogumno in prve besede so nagovor ὦ φίλτατ' ἀνδρῶν Μενέλεως, za tem 635 ὦ πόσις, 644 πόσι, 670, 689 ὦ πόσι. Izbruh čustvenosti je jasen. On kot moški je bolj rezerviran, le 636 rabi vok. ὦ φιλότατη πρόσοπις. Tudi v rezerviranosti, ki ne mara priznati ožjih stikov z ženo, ki velja za manj vredno, je treba videti moment, ki je prispeval k razliki v nagovoru. Moški se dela, kakor da ne priznava njene individualnosti.

Značilen je tudi v isti drami prizor med Teonoo, Heleno in Menelajem. Vedeževalko Teonoo prosi Helena, naj ne izda Menelajevega prihoda: svojo prošnjo začne z vok. ὦ παρθένε (894). Menelaj pa noče prositi; šele ko Teonoo posvari, da se bo branil, ji po 30 verzih govora reče ὦ παρθένε (977). Ko pa pripoveduje, kako bo šel na grob Teonojinega očeta in tam potožil svoje gorje, je prva njegova beseda 962 vok. ὦ γέρον. Vpliv afekta pri rabi vokativa je očividni: ali izraža prisrčno prošnjo ali svarilo.

Iz navedenega sledi za grščino: v **Atenah** je smela žena v vsakdanjem govoru svojemu možu reči ἄνερ, toda le v zvezi z ὦ, kar je bila dolžna iz spoštovanja, medtem ko je mož proti njej rabil vok. γύναι mnogo bolj pogosto in lahko čisto normalno brez ὦ. Pri **Homerju** se rabi ἄνερ le Ω 725 kot izraz silnega afekta, sicer je pa obvezen vok. njegovega imena ali kakšen drug subst. ali adj., mož pa ženi normalno reče γύναι (medmet ὦ je pri Hom. sploh bolj redek). **Atiška tragedija**, ki riše herojske čase, sledi tudi v rabi vokativa Homerju. Vzrok navedenih razlik je v tem, da je v homerski in sploh »herojski« družbi žena bolj podrejena možu kakor v klasični dobi v Atiki in da je za tragedijo bolj primeren spoštljivi ton žene nasproti možu, prim. Whibley, *A Companion to Greek Studies*³ (1916), 615: »the women of Greek tragedy receive the common inferiority of womankind as part of the law of life.« Homer pa je prenesel podcenjevanje žene, kakor je bilo v navadi v njegovi dobi, celo na boginje. Wackernagel 1. 1. 23 vidi tudi v tem izraz

njegove male pobožnosti. Gornje ugotovitve pa tudi kažejo, da je razlika med vok. za θεός in θεά razumljiva v glavnem le iz Homerjevega, ne pa iz atiškega jezika in družbe, kar je W. I. I. 23 ugotovil neodvisno od teh opazovanj. Tako tudi razumemo, zakaj je vok. θεά omejen na Homerjeve posnemovalce.

IV. V latinščini je mož nagovarjal svojo ženo z *mulier* v resnem, opominjajočem tonu, n. pr. Plt. Amph. 729, 739, 755, 847, Ter. Hec. 214, 525. S tem vok. je ustvaril med seboj in njo spoštljivo razdaljo. Zato je tudi nasproti tuji, neznani ženi ta vok. navaden, prim. Plt. Cist. 597, 610, 704, 747, 751. Pristrčneje je nagovoril svojo ženo z *uxor*, prim. Plt. Amph. 898, Truc. 926, ponižno proseče se glasi *uxor* Plt. Cas. 250, 387, 419, 780, 787, 979 (dvakrat), 1000, 1003, Ter. Hec. 607.

Da vok. *mulier* za zakonsko ženo zveni nenavadno in trdo, se vidi tudi iz tega, da se ne veže z *mea*, medtem ko se isti vok., naslovljen na tujo žensko, veže, na pr. Plt. Cist. 723 *mi homo et mea mulier*. Pač pa more *uxor* dobiti ta atribut: *mea uxor* Plt. Amph. 522; Cas. 229, 364 *uxor mea*. Priliznjeno se glasi *mea uxorcule* Plt. Cas. 844, 917. Pri Apul. Metam. V 5 vidimo zvezo *cara uxor*. *Muliercule* je zaničljivo, karajoč je pa tudi sam vok. *mulier* za tujo ženo, prim. Cic. pro Cael. §§ 33, 35. Ta vok. more dobiti tudi karajoč atribut: Cic. pro Cael. § 53 *o immoderata mulier* in Hor. epod. 12, 1 *mulier nigris dignissima barris*. Izbran izraz je vok. *coniux* Sen. Herc. 639 in patetičen *mi coniux* (za ženo) Apul. Metam. VIII 8.

Svojega moža je Rimljanka navadno nagovorila ali z imenom ali z *mi vir* (toda ne z *vir* brez atributa): Plt. Amph. 502, 710, 716, 812; Cas. 586, 588, 974; Ter. Phorm. 991, 1002, Hec. 235, 523 (v odgovoru 525 *mulier*). Redek je *mi homo* Ter. Phorm. 1005 in *mi marite* Apul. Metam. V 6. Sam *homo* brez atributa odgovarja začudenemu gr. ἄνθρωπε, shrv. *čoveče!* in nem. *Mensch!*, dobi se pri Plt. Cas. 266. Enkrat in očitno pod vplivom gr. predloge je Plt. Cas. 974 *dismarite* (gr. δυσ-). Izbran nagovor za moža je zopet *coniux* Sen. Herc. 1015 in Oed. 81, obakrat brez atributa, kar je treba pripisati tragičnemu patosu. Atribut bi pobarval mesto s familiarnim tonom.

Iz primerjave med grščino in latinščino sledi: v gr. manjka nagovor *ἄνερ ἐμός ali μοι (prim. lat. *mi vir*), čeprav pri Hom. tast more reči zetu τ 406 γάμβρος ἐμός in je navaden vok. τέκνον μοι (R. Meister, Die Mimiamben des Herodas, Abh. sächs. Ges. Wiss., phil.-hist. Cl. Bd. XIII, N° VII, 1893, str. 71 s.). Nadalje je v lat. komediji nagovor *mi vir* mnogo bolj pogost kakor v grški ἄνερ. Vse kaže,

da se je Rimljanka mnogo bolj čutila enakopravno svojemu možu kakor Atenka ali celo še žena iz hom. dobe. To je v skladu s tem, kar sicer vemo o socialnem položaju žene v starem veku, prim. o Rimljankah Friedlaender, *Sittengesch. Roms I^o* (1922), 278: »Im eignen Hause nahmen sie eine höchst selbständige Stellung ein.« Ibid. 281: »Nicht minder selbständig als innerhalb des Hauses war die Stellung der Römerinnen in der Gesellschaft. Auch in der früheren Zeit der Republik waren sie nie einer Einschränkung unterworfen gewesen wie die Griechinnen.« Kljub temu pa sam vok. *vir* ni bil mogoč. To je dokaz, da je razlika v rabi vokativov besed *deus* in *dea*, če jo smemo razlagati z antropomorfizmom, nastala na rimskih tleh, da ni samo homerska dediščina, posredovana po pesnikih, kakor je mislil Wackernagel. Saj bi bilo tudi malo verjetno, da bi se bili Rimljani od Grkov učili, kako je treba nagovoriti boga. Pač pa se mi zdi skoro gotovo, da je **hetitski** vok. za »božanstvo« in »boginjo« pod sumerskim in akadskim vplivom, na kar kaže raba ideograma in akadskega fonetičnega komplemента: DINGIR^{LUM} kot vok. KUB [*Keilschrifturkunden aus Boghazköi*] XV 16 I 4 po Joh. Friedrich, *Heth. Elementarbuch I.*, Heidelberg 1940, § 201 b; akad. *ILIM^{LUM}* »božanstvo« kot vok. KBo. II št. 2 prednja str. stolpca I v. 23, objavljeno v B. Hrozny, *Heth. Keilschrifttexte aus Boghazköi* (= *Boghazköi-Studien 3. zv.*), Leipzig 1919, str. 34 s. *ILUM^{LUM}* »id.« *ibid.* 52 = Hrozny 38 s.; pr. str. stolpca II v. 10 = Hrozny 39; *ILUUD-i* »sončno božanstvo« KBo. II šte. 3 pr. str. stolpca II v. 50 = Hrozny 78 s.; sončno boginjo mesta Arine pa najdemo na vsak korak v vok., na pr. KBo. II št. 2 pr. str. stolpca II v. 43 = Hrozny 44 s.; *ibid.* zadnja str. stolpca III v. 13 = Hrozny 48 s.; KBo. III št. 4 pr. str. stolpca I v. 25 = Hrozny 170 s. – nam. ideograma si moramo verjetno misliti dotično hetitsko besedo.

V. V sanskrtu obstoji poseben pluti-vokativ, ki so ga rabili nasproti osebam, ki so jim hoteli izkazati posebno spoštovanje. Loewe *KZ. [(Kuhns) Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung]* 51 (1923), 201 pravi o njem: »Mit der Plutierung der Anredeform wird man von jeher nur Männer, aber nicht auch Frauen geehrt haben, wie denn auch altindisch nach Panini die Plutierung beim Grusse an eine Frau stets unterbleibt.« Wackernagel l. c. 25 op. 2 pa pove za Avesto, da vok. *naro* »mož« pomeni počaščenje in prijaznost – v nasprotju z grščino, medtem ko je sanskrska raba vokativa v skladu s socialnim položajem žene v stari in današnji Indiji.

VI. Za razliko v rabi vok. *ǎvep* in *γύvαι*, kakor je v Homerjevem jeziku prav posebno vidna, sem našel do sedaj neopažene paralele v balkanskih jezikih, tako da moremo govoriti o **balkanski izoglosi**; literaturo o izoglosah gl. pri Haversu, Hdb. der erklär. Syntax (Heidelberg 1931), 139 in 250. V **srbohrvaščini** je vok. *ženo* ravno tako normalen (vok. imena seveda tudi) kakor gr. *γύvαι*. Ta nagovor lahko rabi zakonski mož nasproti svoji ženi celo v ljubeznivem tonu, toda nedopustno je, da bi sploh kdo – moški ali ženska – nagovoril moža z vok. *mužu*. Neki Srb mi je na tozadevno vprašanje odgovoril, da bi mož svojo ženo gotovo zavrnil, če bi ga nagovorila z vok. *mužu*, češ ali mar ne pozna njegovega imena. Drugi Srb je menil, da se vok. ne rabi, ker »se težko izgovarja« (ali se dativ *mužu* lažje?). Da to ne drži, se vidi tudi iz tega, da Iveković-Broz, Hrv. riječnik I 720 s. v. *muž* citirata iz Daničićevih »Poslovic« (iz l. 1871): »Mužu, da ne vidiš; ženo, da ne oslijepiš.« Vok. je tu namenjen poljubnemu možu ali ženi, ki ju ni mogoče imenovati – kakor v pismu apostola Pavla (gl. spred.). Shrv. vok. *mužiču* je šaljiv, podcenjevalen.

Natančno isto stanje kakor v shrv. je po zatrdilu rojenih Bolgarov v **bolgarščini**.

V **albanščini** je običaj v načelu isti, le da je še strožji. Po izjavah rojenih Albancev sme moški nagovoriti svojo ali tujo ženo čisto normalno z *gru*, toda žena ne sme niti svojega niti tujega moža nagovoriti niti z imenom niti z *bur* »mož«, kvečjemu *hej bre*. Ista prepoved pa velja tudi za Črnogorko, prim. G. Gesemann, Der montenegrinische Mensch, Praga 1934, 129: »Es wäre eine Dreistigkeit, wenn die Frau ihren Mann mit Namen rufen würde«; toda sestra sme nagovoriti brata z imenom: *ibid.* 157 op. 2 pod črto. – Na rabo besed *bur* in *gru*, kakor jo srečamo v pravljicah (M. Lambertz, Albanische Märchen, Wien 1922, *bur* str. 204 vrsta 11, *me bur* *ibid.* v. 17, *moi bur* *ibid.* v. 22), se potemtakem ne smemo ozirati: v pravljicah osebe često nimajo imen. Albanci so menili, da žena moža ne ogovarja iz »sramežljivosti«; isto pri Gesemannu l. c. O običajih, ki omejujejo odnose med možem in ženo, gl. na pr. J. G. Frazer, Le Rameau d'or (Paris 1924), 233 s.

Albanski in črnogorski običaj je zelo verjetno pod turškim vplivom, čeprav velja tudi pri katoličanih: za Turkinjo velja ista prepoved kakor za Albanko.

Za **novogrščino**, kjer je baje isto stanje kakor v shrv., žal nisem mogel dobiti točnih in zanesljivih informacij.

Za **češčino** in **ruščino** so mi povedali domačini, da se med zakonci vok. besed »mož« in »žena« ne rabita; v ruščini bi bil vok. besede »žena« surov. Nasprotno sta pa vok. teh besed, na kar sta me opozorila gg. univ. prof. Mole in Stele, navadna

v **poljščini**, in sicer v »kulturnem jeziku«, t. j. v občevalnem jeziku izobražencev, v popolnoma normalnem tonu. Za ljudske plasti nimam podatkov. Razume se, da se zakonci kličejo tudi z imenom, in to celo bolj pogosto. – V **slovenščini** ta dva vokativa nista posebno v rabi; če ju že rabijo, je to v šaljivo-nežnem tonu in obojestransko. Balkanska izoglosa torej Slovencev ne obsega, kakor na pr. tudi ne pri izumiranju infinitiva ali pri pojmovanju konja kot neumne živali par excellence.

VII. Presenetljivo je stanje v **romanskih jezikih**. Za italijanščino nam nudi nekaj podatkov P. Petrocchi, Novo Dizionario universale della lingua italiana (1909). Kot nagovor za ženo navaja s. v. *moglie*: »*Cara moglie*. Scrivendo o dirigendosi affettuosamente a lei. E anche *Moglie mia* ...« Nato nadaljuje: »scherzevolmente chiamandola. *Bada, moglie. Vien qua, moglie. Moglie, questi calzoni dove sono?*« S. v. *marito* se kot nagovor navajajo fraze: »*Marito mio dolce. Caro marito. Carlo, marito mio!*« Iz tega bi sledilo, da mož ženi lahko reče *moglie* (brez atributa), žena pa mora dodati k substantivu *marito* kak atribut (prim. lat. *mi vir*). Po izjavah rojenih Italijanov je pa sedaj v navadi samo vok. imena, *marito mio*, *moglie mia* je zastarelo. Zato je razumljivo, da bi bilo le za šalo, če bi se tak nagovor rabil – kakor trdi Petrocchi.

Za **francoščino** so zanimivi podatki pri Ch.-L. Livet, Lexique de la langue de Molière (1896) s. v. *femme*. Iz Molièrovega Georgesca Dandina I 4 navaja: »Vous ne devez pas dire 'ma *femme*' quand vous parlez de notre fille. – J'enrage. Comment? ma *femme* n'est pas ma *femme*? – Oui, notre gendre, elle est votre *femme*; mais il ne vous est pas permis de l'appeler ainsi, et c'est ce que vous pourriez faire si vous aviez épousé une de vos pareilles.«

Iz Corneillovega Horaca II 6:

»*Femme*, que t'ai-je fait et quelle est mon offense?«

K temu verzu dodaja Livet pripombo:

»Dans l'édition de 1660, Corneille a remplacé le premier hémistiche par:

Que t'ai-je fait, Sabine?

Deux vers plus loin, il avait dit:

Que t'a fait mon honneur, *femme*, et pourquoi viens-tu ... En 1660,

il change ainsi ce vers, en supprimant le mot *femme*:

Que t'a fait mon honneur, et de quel droit viens-tu ...«

Livet navaja iz Hauterochovega (1617–1707) Bourgeois de qualité II 6 mesto, ki je zanimivo za zgodovino nagovora *ma femme*:

»Mais une bonne fois, écoutez bien cela,
Ma *femme*. – Le beau nom que vous me donnez là!
– Comment vous appeler? N'êtes-vous pas ma *femme*?
– Je vous nomme Monsieur, appelez-moy Madame.
Ma *femme* est si bourgeois! – Que diable sommes-nous?»

Littre s. v. *femme* pravi tole: »Ma femme, expression dont un mari se sert en parlant à sa femme ou en parlant d'elle ... A moins d'être du peuple, on ne dit point ma femme.« Po zatrdilu rojenih Francozov se nagovor *femme* rabi še sedaj na deželi. – Niti Livet niti Littre ne omenjata rabe substantivov *homme* in *mari* v nagovoru. Po izjavah Francozov je vok. *mari* na deželi nemogoč.

Za **španščino** nisem našel nič tozadavnega v Diccionario de la lengua española španske akademije iz l. 1936. Zato sem bil navezan na lastno opazovanje. Pri V. Blasco Ibáñez, Sangre y arena (Valencia 1924?, 135.000 ejemplares) sem našel naslednje primere za vok. *mujer*, za *hombre* in *marido* kot nagovor za zakonskega moža pa nobenega: rabi se vedno ime. *Hombre* se rabi le v prezirljivem pomenu za poljubnega moškega. Slov. prevod navajam po St. Lebnu, Krvave arene, Ljubljana 1932. – Žena toži svakinji o sitnostih, ki jih ima z otroki, mož jo pa prekine (101): *Déjalos, mujer*. (»Pusti otroke, žena.«) Mož bi namreč rad videl, da bi se otroka prikupila bogati svakinji, ki sama nima otrok; zato ženi hitro seže v besedo. Toda isti mož nagovori svojo ženo po imenu, ko išče njenega potrdila za svojo ogorčeno tožbo (92): *Nos echan, Encarnación*. (»Na cesto naju mečejo, E.!«) Mož je po poklicu obrtnik, tako da imamo opravka z ljudsko govorico. – Prizor s ceste: žena vleče pijanega moža domov; mož ji ugovarja (289): *Ejame, mujé*. (»Pusti me, žena.«) Čeprav osebi nista imenovani, ker sta samo slučajni, je verjetno, da je tudi tu vok. vzet iz ljudske govorice. – Zgoraj omenjeni obrtnik pa rabi ta nagovor tudi za svojo svakinjo, ki v strahu povprašuje, kje je njen mož (372): *Dónde ha de está, mujé? – repuso el cuñado con rudeza*. (»Kje neki naj bi bil, žena?« jo je robato zavrnil svak.) Najbrže ni slučaj, da je v »robotem« odgovoru tudi vok. *mujé*, in to niti ne kot nagovor za lastno ženo, ampak za svakinjo.

Stanje v romanskih jezikih, ki sem jih navedel, je torej tole: v it. sta vokativa besed »žena« in »mož« zastarela in zato le še za šalo prideta v poštev; v franc. se rabi samo v ljudstvu vok. *ma femme*, sam vok. *femme* le še na kmetih. Španščina je najbolj konservativna, ker je v njej vok. *mujer* očitno navaden. Sam vok. »mož« v navedenih jezikih ni izpričan. Stanju v balkanskih jezikih odgovarja precej španščina, kar je gotovo v zvezi s položajem španske žene.

VIII. V **nemščini** je nagovor *Frau* in *Mann* med zakonci v ljudskem jeziku navaden, *Weib* že nekoliko manj. Zgodovino teh besed gl. v Trübners Deutsches Wörterbuch II (1940) s. v. *Frau* (drugo še ni izšlo), kjer se pa ne ozirajo posebej na našo temo; dalje pri W. Kotzenbergu, *man, frouwe, juncfrouwe*. Drei Kapitel aus der mittelhochdeutschen Wortgeschichte. Diss. Berlin 1906. Natisnjeno je pa le poglavje I. o besedi *man*, o ostalih dveh je le kratek pregled na str. IX–XII. Avtor zasleduje zgodovino teh besed, zlasti prve, s stališča fevdalne družbe. Nadalje gl. W. Leppelt, Der Titulierungsgebrauch in den Redesenzen der Werke Gottfrieds von Strassburg und Konrads von Würzburg, Diss. Greifswald 1912.

Za **angleščino** sem našel nekaj podatkov v The Shorter Oxford English Dictionary² (1936); s. v. *woman* stoji (1. d.): »As a mode of address. Now (exc. dial.) used chiefly derogatorily or joc(ularly), M(iddle) E(nglish)« in s. v. *man* (II 1. e.): »In the vocative, usually implying contempt or impatience, late M E.« Besedo *woman* sem našel rabljeno tudi kot parodijo bibličnega sloga v očitajočem tonu pri E. Wallace, The missing million (Tauchnitz No. 4630, 1924), 96; dejanje se vrši v meščanskih krogih. Navaden torej ni niti *man* niti *woman* (ali *wife*) v nagovoru.

IX. Končno še to: neznanca moremo v slov. za silo poklicati z *Vi, mož* (*žena*), pod vplivom mest zdaj seveda prevladuje *gospod, gospa* itd. Za ital. pravi Petrocchi s. v. *omo*: »*Quell'omo! O quell' –!* Chiamando un uomo che non si conosce.« V shrv. je to nemogoče. V shrv. narodnih pesmih se v taki situaciji rabi nagovor *delijo neznanca*, dandanes pa *čiko, bato, lalo* i. p. Nekaj posebnega sta vok. *giljanoviću, gavljanoviću*, kakor morejo v Hrvatskem Primorju poklicati neznanca, ki gre po blatni cesti: sufiks *-ović* kaže na potrebo po lastnem imenu. Pri starih Grkih in Rimljanih so neznanca ogovarjali z vok. *ξέvue, hospes*, na pr. Od. VI 255 i. dr., Soph. Oed. R. 957, pa tudi z vok. adjektiva *φέριστε* Il. VI 123 ali s *οὔτος* in zaimkom

2. os., prim. Soph. Ai. 1047 Οὔτος, σὲ φωνῶ. O tem pravi Liddell-Scott [H. G. Liddell, R. Scott, *A Greek-English Lexicon*] s. v. οὔτος: »This phrase mostly implies anger, impatience, or scorn.« Nasproti ženski se rabi γύναι, *mulier* (gl. 146) ali αὔτη z om. odtenkom, na pr. Herondas VII 117, 122. Ironičen je bil često znani ὁ ἀγαθέ, λῶστε, βέλτιστε, τᾶν. O nagovoru *oče, mati* i. p. gl. 156.

2.3.1.2 Nekateri sledovi klasifikatorne družine v indoevropskih jezikih

V: »Philologa«. *Razprave SAZU 2, filozofsko-filološko-historični razred*. Ljubljana, 1944, 125–165. Podpoglavje »4. Nekateri sledovi klasifikatorne družine v indoevropskih jezikih« je na str. 152–157.

4. Nekateri sledovi klasifikatorne družine v indoevropskih jezikih

Lat. *liberi* je, kakor znano, plurale tantum in se rabi kot tak tudi o **enem** otroku, prim. Gell. II 13, 1: *antiqui oratores historiaeque aut carminum scriptores etiam unum filium filiamve liberos multitudinis numero appellarunt*. Za tem navaja, kar poroča Sempronius Asellio o Tiberiju Grakhu: ... *orare coepit, ut se defenderent liberosque suos; eum, quem virile secus tum in eo tempore habebat, produci iussit populoque commendavit* – hčere ne štejejo, prim. B. Delbrück, *Die idg. Verwandtschaftsnamen*, Sächs. Ges. der Wiss. [Abhandlungen der Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften] XI. Bd. No. V, 1889, str. 461 op. 1: »Fragt man einen Litauer, der drei Söhne und zwei Töchter hat, wie viel Kinder (*vaikùs*) hast du, so wird er in der Regel antworten *turiù tris vaikùs*, die Töchter ignorierend« (Leskien). Naj k temu še dodam, da tudi Črnogorec ne omenja svojih hčera. – Servius ad Verg. Aen. X 532 pravi: *nam liberos etiam unum dicimus filium, adeo ut Terentius etiam filiam liberos dixerit*. Literatura o tem pri Löfstedt, *Syntactica* I 35 in Walde-Hofmann, *Lat. etymol. Wörterbuch* I. Bd. (A–L), Heidelberg 1938, 792 s.

Löfstedt l. c. omenja pl. *liberi*, če se rabi o enem samem otroku, pri generelnem pluralu in ga stavi v isto vrsto kot Cic. ad Att. I 17, 3 *vereor enim, ne dum defendam meos* (svojega brata) *non parcam tuis* (tvoji sestri), Verg. Aen. X 532 *gnatis parce tuis* »prihrani za svoje sinove«, čeprav se iz v. 525 vidi, da ima dotični samo enega sina. To rabo si Löfstedt l. c. razlaga tako: »Den Ausgangspunkt bilden ohne Zweifel einige häufig gebrauchte Ausdrücke, in denen es nicht auf die Zahl, sondern nur

auf den Begriff ankommt, z. B. Plaut. Truc. 384 *quom tu es aucta liberis* (Phronesium hat, allerdings nur angeblich, ein Kind bekommen ...). Auch der Umstand, dass *liberi* ein Plurale tantum ist, hat, wie Wackernagel bemerkt, ohne Zweifel einige Rolle gespielt ...«

S tem seveda plurale tantum pri *liberi* ni razloženo. Niti najmanjšega poskusa razlage tudi ni pri Ernout-Meillet, Dictionnaire étym. de la l. lat., Paris 1932, in ne pri Walde-Hofmannu, ki stremlji za popolnostjo v navajanju literature. Tudi ni razumljiv pl. t. iz dosedanjih etimologij. Delbrück l. c. 461 in Wackernagel Vorl. [*Vorlesungen über Syntax: mit besonderer Berücksichtigung von Griechisch, Lateinisch und Deutsch*] I 89 imata besedo za sorodno z *liber* »svoboden« in za kontrarno k nesvobodnim prebivalcem hiše, sužnjem. Toda Hofmann l. c. 783 to dobro ovrže in se odloči za znano etimologijo iz korena **leudh-*: *liberi* so »die im Stamm geborenen, rechtmässigen (γνήσιοι παῖδες)«. Za katero koli razlago se odločimo: plurale t. ostane nerazloženo. Če pogledamo v druge jezike, pri tej tako navadni besedi dobimo po navadi tudi sing.: *otrok, dete, Kind* itd. Na potrebo razločka med **liber* »otrok« in *liber* »svoboden« se tudi ne moremo sklicevati: v pluralu tudi ni nobene zmede, čeprav se v pluralu rabita obe besedi. Končno je še ta posebnost, da beseda *liberi* ima »une valeur technique et juridique qui n'est ni dans *puer*, ni dans *infans*« (Ernout-Meillet). Torej singulara k *liberi* ni niti v nadomestku, zato so rabili pl. t. tudi za enega otroka.

Vzrok in izvor tega nenavadnega plurala vidim v **klasifikatorni družini**: gl. o tem L. Lévy-Bruhl, *L'Ame primitive*, Paris 1927 (Bibliothèque de Philosophie contemporaine), 70 ss. in Thurnwald v Ebertovem Reallexikon der Vorgesch. XIV (Berlin 1929), 144 desno s., oboje z literaturo. Thurnwald pravi l. c. 145 levo o pomenu te vrste družine za idevr. jezike tole: »Die Anwendung derartiger Verwandtschaftsbezeichnungen für verschiedene Gruppen kann noch weiter bestehen, nachdem die soziale Verfassung sich inzwischen geändert hat.« ... »Nebenbei darf nicht unerwähnt bleiben, dass unsere heute gebrauchten Verwandtschaftsnamen keineswegs restlos mit der Berechnung nach Verwandtschaftsgraden übereinstimmen. Diese Berechnung beherrscht zwar unser juristisches Leben, hat jedoch in dem Wortschatz unserer Sprache trotz der langen Zeit geordneten Rechtslebens keinen adäquaten Niederschlag gefunden. Die Ausdrücke idg. Sprachen weisen vielmehr dahin, dass auch in diesen früher 'klassifikatorische' Gesichtspunkte herrschend waren.«

Zavedati se je treba, da naša oblika rodbine ni edina. Na vseh petih kontinentih – v Evropi le še v ostankih – je močno, če ne močneje, zastopana tudi klasifikatorna družina. Podlaga te je klan, pleme. Po pojmovanju takih primitivnih ljudstev posameznik ni individualnost zase, ni osnovna celica družbe. Individualnost je šele klan. Posameznik je do klana v tem razmerju kakor telesni ud do telesa: šele ta je samostojen, avtonomen organizem. Sam zase je posameznik nemogoč. V klanu so pa posamezne skupine, razredi (od tod ime »klasifikatoren«), ki se razlikujejo med seboj po starosti članov in po vlogi v socialnem oziru; posameznik je pomemben edino po tem, v katero skupino spada. Družbena edinica je skupina, ne posameznik: vse skupine skupaj so šele organizem. Zato se pa tudi sorodstvo določa po sorodstvu skupine, v katero kdo spada. Ker je skupina primarna in ne posameznik, ne spada ta v to in to skupino, ker ga veže z njo tako in tako sorodstvo, ampak nasprotno: tako in tako sorodstvo ima, ker pripada tej in tej skupini. Posledica tega je, da primitivni človek sicer živi n. pr. v monogamiji in torej ve, kdo je njegov oče in mati, toda ker ne gre za posameznika, ampak je izključno važna le pripadnost gotovi skupini, se individualni sorodstveni odnosi tudi v jeziku ne izražajo. »Daher stehen alle Mitglieder, etwa der Sippe des Sprechers, die der gleichen Generation angehören, zu diesem in derselben Beziehung wie seine eigenen Brüder und Schwestern; die Mitglieder der Sippe seines Vaters gehören der älteren Generation an und stehen zum Sprecher in dem gleichen Verhältnis wie der Vater bzw. des Vaters Schwester; die der vorhergehenden Generation stehen im Range eines Grossvaters und umgekehrt. Tritt neben der Altersstaffelung noch eine lineare Gruppierung hinzu, so werden z. B. alle Angehörigen der Muttersippe in der Generation der Mutter mit dieser oder, bei Beachtung des Geschlechtes, mit dem Mutterbruder klassifiziert; alle Angehörigen der Sippe der Gattin und ihre Generation stehen in der gleichen Beziehung wie ihre Brüder und Schwestern, während die der vorherigen Generation mit ihren Eltern zusammengetan werden.« (Thurnwald l. c.)

Zdaj nekaj vzgledov, kako to vpliva na jezik. Lévy-Bruhl l. c. 86 navaja iz Queenslanda (Avstralija), da je tam pri domačinih ena beseda za sina in hčer, ista pa tudi za bratovega sina in hčer, torej za štiri naše pojme ista beseda. V melanezijskih jezikih (ibid. 86 s.) se zaradi **razreda** očetov in **razreda** mater dobita ti dve besedi, »očec« in »mati«, **samo v pluralu**. V jeziku plemena Mota je

n. pr. prefiks za plural *ra-*: »mati« se more izraziti **le s plur.** *raveve*; *soai* pomeni »ud (telesna), del hiše ali drevesa«: **plural** *rasoai* pomeni »zakonec (moški ali ženska)«. Vedeti je še treba, da se prefiks *ra-* ne rabi morebiti zaradi počastitve, nasprotno: domačini se jasno zavedajo, da gre pri besedah s tem prefiksom za plural. *Veve* pomeni »družina«, mati nekega otroka, *raveve*, je torej »celles de la famille«: otrok je potomec ne neke individualne matere (to ne pride v poštev), ampak materinega klana, za katerega ga je mati rodila. Pri istem plemenu je za zakonskega moža in ženo ista beseda, toda ne pomeni »del mene, ud moje osebe«, ampak o zakonskem drugu se reče »sestavni deli, udje« v **pluralu**. Mož in žena ne tvorita nobene socialne edinice zase, »zakona«, ampak vsi možje zase in na drugi strani vse žene zase tvorijo skupino staršev kljub temu, da ni spolne promiskuitete.

Poleg prefiksa *ra* se rabi tudi dvojni pluralni znak *mera*. In sedaj (ibid. 87): »En vertu d'un usage parallèle à celui-là, le mot Mota pour enfant prend aussi la forme plurielle *veve mera* ... Un enfant individuel est appelé, non pas 'enfant', mais 'enfants', comme si son individualité ne se distinguait pas de l'ensemble de la descendance de ses *veve*.« Torej natančna paralela k latinskemu pluralu tantum *liberi*.

Končno naj še poudarim, da so zgoraj navedene socialne in jezikovne razmere pri plemenu Mota samo tipičen **primer** tega sistema.

Zgoraj sem navedel iz Ebertovega leksikona pripombo, da moramo tudi v Evropi računati s sledovi klasifikatorne družine, katere podlaga je klan. Klasičen primer klana – seveda ne v vseh ozirih – je črnogorsko pleme; klani so pa bili tudi pri Škotih, ostanki pa v grški *φρατρία* in rimski *gens* (Schrader, Reallex. II 400). S tem se pojasni cela vrsta posebnosti. Razumljiv postane plurale tantum pri *liberi*. Da se je ohranil ravno pri tej besedi, je vzrok v tem, da se pri otroku individualnost najmanj upošteva. Individuum postane često šele, ko ga vpišejo v seznam državljanov vojakov, n. pr. v Atenah in Rimu. Drugod dobi deček definitivno ime šele pri iniciaciji. Kako je z deklicami, smo videli na str. 152 in na imenih *Marcus: Tullia* na str. 143 [v naši izdaji str. 56 in 47, op. N. G.].

Etimološki slovarji nam tudi ničesar ne povedo o tem, zakaj *parentes* pomeni »starši« in »sorodniki«; beseda je vendar particip glagola *parere* »roditi«, pričakovali bi zanj pomen »starši«. Pomen »sorodniki« se nam pojasni šele, če pomislimo, da so v družbi s klasifikatorno družino **vsi** pripadniki starejše generacije za mlajše

»roditelji«. Z individualizacijo življenja se je beseda omejila na najožjo okolico družine, na sorodnike, in odpadel je ozir na starost, ker so starostni razredi v splošnem izgubili pomen. Ostala pa je še vedno skupina očetov v nazivu *patres* za senatorje. Razen tega prim. še: »*Mulieres wie matronae bilden den Stand (!) der Ehefrauen an sich, im Gegensatze zu den virgines, dagegen sind uxor und coniux die einzelnen Ehefrauen in Bezug auf ihren Gatten*« (Delbrück op. c. 427). Nadalje postane razumljivo kolebanje starih leksikografov glede pomena besede *pāricida*, *parricida*. P. Festus 247, 12 izrecno poudarja, da *paricida* »*non utique qui parentem occidisset dicebatur, sed qualemcumque hominem indemnatum*« in se sklicuje na zakon Nume Pompilija »*Si qui hominem liberum dolo sciens morti duit, parricidas esto*«. Ernout-Meillet s. v. pa navaja tudi Paul. Sent. 5, 24, 1: »*Lege Pompeia de parricidiis tenetur qui patrem, matrem, avum, aviam, fratrem, sororem ... occiderit*«, pri čemer sem izpustil naštevanje vseh sorodnikov ter patrona in patrone. Nič manj značilno ni, kako poskušajo besedo razložiti: ali jo spravljajo v zvezo s πῆρός, dor. παός »sorodnik« < *pāsos = lat. pāri- (glede parri- prim. vārus: Varro) ali pa po Wackernaglu, Gnomon VI (1930), 449, s srednjeind. pošā-, puriṣā-, puruṣā-, ki predpostavlja skr. *purṣā- »človek«. Toda naj si bo ta ali ona etimologija prava, iz razlag starih filologov in juristov se vidi omahovanje med pomenom »uboj človeka« in »uboj sorodnika«. Malo verjetno se mi zdi, da bi pri takih juristih, kakor so bili Rimljani, v tako važni stvari omahovanje bilo slučajno. Če je beseda v resnici pomenila oboje, si je to mogoče razložiti takole: zakon Nume Pompilija govori o svobodnjaku, ravno tako se tudi lex Pompeia očitvidno ne tiče sužnjev, ko našteva vse mogoče sorodnike. Povezanost pomenov »sorodnik« in »homo liber« je zopet naravna v družbi s klasifikatorno družino: svobodni pripadnik klana velja vedno ali za »roditelja« ali za »brata« oz. »sestro«, torej po poznejši terminologiji za »sorodnika«.

Na isti način se pojasni tudi navada, zakaj preprosti ljudje nagovarjajo starejšega moža z vok. *oče* in ženo z vok. *mati*, n. pr. slov. in nem. Za gr. prim. Liddell-Scott s. v. πατήρ III.: »respectful mode of addressing persons older than oneself, ξεινε πάτερ Od. 7. 28, 48, 8. 145; in addressing an elder brother ...« Prim. še Menandrove Epitepontes (izd. Wilamowitz-Moellendorff, 1925), str. 20 v. 14, 22 v. 103, 23 v. 123, 127, kar kaže na pogosto rabo. Za gr. μήτηρ gl. Liddell-Scott s. v.: »as an address to elderly women« s primeri. Za lat. *pater*, *mater* gl. slovarje. *Stric* je prvotno starejši možki iz materinega klana (*stric* = seveda *ujec*),

gl. o tem pri Ebertu s. v. Avunkulat. Sedaj nagovarjajo tako otroci moškega, ki mu hočejo pokazati, da ga imajo radi. Razumljiv pa postane tudi lat. *avunculus* »ujec«: beseda je očitno deminutiv k *avus*, torej »mali, t. j. ne čisto pravi ded«, starejši moški, ki ima prvotno do matere isto stališče kakor pozneje ded. V neki vrsti klasifikatorne družine ostane žena v svojem klanu, ne preide v moževega; oblast nad njo ima njen brat, otrokov ujec. Prim. P. Fest. 13, 6: »*quod avi locum obtineat et proximitate tueatur sororis filiam.*«

V takšni družbi so moški iste starosti med seboj *bratje*: tako shrv., v gr. še φρατρία, lat. *frater* (Thes. 1. L. [*Thesaurus linguae Latinae*] s. v., poučen je Hor. epist. I 6, 54) itd. Ženske so si *sestre*. Ravno zaradi tega so potrebni izrazi *rodni brat*, *frater germanus* itd. V hebr., gr., lat. in shrv. pomeni beseda za brata in sestro tudi bratranca in sestrično. G. univ. prof. Ramovš me je opozoril na lepe primere iz javanščine, in sicer iz obeh plasti, kulturne, visoke javanščine, imenovane krāmā, in vulgarne ngoko. Kr. *bāpā*, ng. *bapak*, *rāma* pomeni »oče, stric«; *hibu*, *biyang*, *hēmbok* je »mati, teta«, kakor je v lat. *matertera* »materina sestra, ujna«, t. j. »druga mati«. Kr. *sadèrèk*, ng. *sadalur* pa pomeni »brat, sestra, nečak(inja), bratranec, sestrična«.

S stališča razreda roditeljev postane razumljiv tudi nem. *Eltern*; slov. *starši* je po pojasnilu prof. Ramovša nastal pod vplivom nemščine. S stališča sedanje rodbine je izraz nerazumljiv, ker pomeni vse *starejše* ljudi, ne samo očeta in mater ter njune prednike. Tudi javanski *tiyang sēpuh* »starši« pomeni prav za prav »stari ljudje«. Da je v jezikih, ki imajo dvojino, izraz za starše v pluralu, n. pr. v slov. in gr., se da zadovoljivo razložiti z navado, da se rod šteje nazaj do pradedu, gl. Schrader s. v. Dreiväterkreis. Grščina tudi nima besede, ki bi odgovarjala lat. *familia* ali še točneje slov. *rodbina*: οἱ οἰκεῖοι so vsi, ki stanujejo v hiši, in sorodniki. Nadalje sploh ni starih besed za tako individualne odnose, kakor je *zakon*, prim. Delbrück op. c. 440: »Wörter für Ehe sind in alter Zeit nicht vorhanden.« Ibid. ugotavlja isto za *rodbino*; prim. dejstvo, da so si Nemci izposodili lat. *familia*. Pomanjkanje oz. poznejši nastanek teh izrazov kaže na to, da so tudi narodi z idevr. jeziki nekoč poznali klasifikatorno družino, kjer posameznik ni bil organizem zase, ampak samo ud družbe.

V zvezi s tem naj omenim še neke sintaktične posebnosti, ki se deloma tičejo tudi sintakse vokativa:

1. Slov. *oče, mati, mam'ca* (dial.) se rabi, če hočemo koga spoštljivo ali prijazno nagovoriti, brez atributa le v vokativu; enako v gr. in lat. V drugih sklonih pa je potreben v slov. posesivni adj., n. pr. *Boltetov oče so (!) rekli*. V franc. je tudi v vok. potrebno ime, n. pr. *père Dupont!*
2. V shrv. te navade (pod 1) ni. Za starejše osebe se rabi vok. *čiča, čiko* (= slov. *stric*), za približno enako stare *brate, bre* (tudi alb.), *sestro, seko, sejo*. V slov. zopet te navade ni razen za vok. *stric*. Preiskati bi bilo treba, kako je s tem pri raznih narodih, morda bi tudi tu našli kakšne izoglose.
3. Poudariti je treba posebnost, da imajo pod tt. 1. in 2. navedene besede v vok. drugačen pomen kakor v ostalih sklonih: če govorimo o tretji osebi, jo moramo natančneje označiti. Shrv. *braća* se rabi v nepravem pomenu v vseh sklonih plurala. Za poseben pomen besede v vok. sta mi razen teh znana še dva primera: vok. *ὁ παῖς* pomeni samo »suženj!«, seveda se je pa rabil tudi *παῖ* v tem pomenu. Dečka so pa klicali s *παῖ*. S sužnjem se ne govori direktno, ampak se govori o njem kakor o tretji osebi, torej prav za prav v nominativu (prim. nekdanji nem. *Er*, gl. o vsem tem Wackernagel Vorl. I 307). Drugi primer je ta, da preprosta Srbkinja more reči o svojem možu *moj čovek* in tu je *čovek* = zakonski mož, toda če ga nagovori z vok. *čoveče*, to ne pomeni zakonskega moža, ampak odgovarja nem. *Mensch!*

Zanimivo za moderne filologe bi bilo raziskati navado, da žena svojega odsotnega moža (in obratno) imenuje z njegovim rodbinskim imenom, tako ponekod v raznih družabnih slojih, predvsem seveda v nižjih pri Slovencih, Nemcih, v franc. normalno v zvezi z Monsieur, v angl. z Mr. Mnogo stvari je tu seveda samo nakazanih; izhodišče zame je bila latinščina in grščina.

2.3.1.3 Negacija in afekt

V: »Philologa«. *Razprave SAZU 2, filozofsko-filološko-historični razred*. Ljubljana, 1944, 125–165. Podpoglavje »5. Negacija in afekt« je na str. 157–160.

5. Negacija in afekt

Wackernagel, Vorl. II. Reihe (2. izd., Basel 1928), 248 ss. govori obširno o negaciji v klasičnih jeziki in nemščini; v zvezi z ugotovitvijo, da je idev. nikalnica stala

ali na začetku stavka ali neposredno pred določno glagolsko obliko (259), prim. slov. *nisem, nimam, ne vem* itd., pride tudi do gr. οὐκ ἐθέλω (261) in pripominja, da se sinonimni glagol βούλομαι **ne** rabi v zvezi z nikalnico: »an den 38 Stellen, an denen βούλομαι bei Homer vorkommt, ist es eben durchweg positiv; dasselbe gilt für die übrige alte Dichtung ...« Ibid. opozarja na mesta, kjer se zanikani ἐθέλω rabi poleg pozitivnega βούλομαι, na pr. A 110 ss.:

οὐνεκ' ἐγὼ κούρης Χρυσήϊδος ἀγλά' ἄποινα
οὐκ ἔθελον δέξασθαι, ἐπεὶ πολὺ βούλομαι αὐτήν
οἴκοι ἔχειν.

Kje je vzrok tega nenavadnega pojava, W. ne pove.

Že pred to ugotovitvijo je R. Rödiger, Glotta 8 (1917), 1 ss. raziskal rabo teh dveh glagolov (tam je navedena tudi starejša literatura) in prišel do zaključka, da βούλομαι pomeni »lieber wollen, vorziehen, erwählen als das Bessere«, tako v Il. in Od. v vseh 38 primerih, medtem ko ἐθέλω pomeni »bereit sein, geneigt sein zu einem Tun« (23). P. Kretschmer ibid. 5 op. 2 pod črto to ugotovitev dopolnjuje in pravi, da βούλομαι ima »die Bedeutung des Vorstadiums von Wollen, des Überlegens, Erwägens, sich Beratens, Entschliessens ... Etwas wollen auf Grund einer Wahl.« To je torej po njem osnovni pomen. Rödiger pripominja še (5), da je že M. Haupt v svojih predavanjih povedal, da βούλομαι A 111 pomeni μᾶλλον βούλομαι. Še vedno je pa nepojasnen vzrok, zakaj se ta glagol rabi prvotno, t. j. pri Homerju in starejših pesnikih, le pozitivno. Pomagalo ga nam bo odkriti do sedaj neopaženo dejstvo, da je v shrv. glagolu *volim* natančna paralela k omenjenemu grškemu pojavu. Shrv. *volim* ima namreč dva pomena: 1) komparativni »imam rajši« (= βούλομαι A 111) in 2) pozitivni »imam rad, rad (delam i. p.)«. Toda zanikani glagol *ne volim* pomeni samo »nimam rad, ne maram«, torej se ne rabi nikalno niti hom. βούλομαι = »lieber wollen« niti shrv. *volim* = »imam rajši«.

Nekaj podobnega je v poznejši ljudski latinščini, gl. Salenius, Vitae patrum (Lund 1920), 277: trdilmemu futuru *audiam, dabo, dicam* etc. odgovarja zanikani prezent *non audio, non dico* etc. Salenius na o. m. pravi, da je to »offenbar weil in den positiven Sätzen die volitive Bedeutung in den Vordergrund dringt, in den negativen der Abschlag als sogleich stattfindend durch ein Präsens viel kräftiger

unterstrichen wird als durch ein Futurum, das eine bescheidene Antwort auf die vorausgehende Aufforderung geben würde.« Bistvo pojava je torej v tem, da se v zanikanem stavku ne zadovoljimo z golim zanikanjem, ampak da to zanikanje poudarimo, odločneje izrazimo.

Pri hom. βούλωμαι in shrv. *volim* prihaja v trdilnem stavku v pretres, koliko imam to stvar rajši kakor drugo, v zanikanem stavku pa vsako izbiranje odločno odklonim; večja ali manjša možnost, da se morda le še odločim za to ali drugo možnost, sploh ne pride v poštev. Ker je s hom. βούλωμαι komparativni pomen »imam rajši« še neločljivo zvezan, se zato z nikalnico ne rabi. Ko se je pozneje pri tem glagolu komparativni odtенок začel izgubljati, se je mogel rabiti v zanikani obliki, toda zopet le v pomenu »nimam rad« = shrv. *ne volim*. Podobno je v drugih jezikih: jezikovni čut nam pravi, da v slov. stavku *ne maram rajši pivo kakor vino* nekaj ni v redu, čeprav mu z logičnega stališča ni kaj oporekati. Če se zamislimo v situacijo, da kdo pove, da ima rajši pivo kakor vino, in je kdo drugi drugačnega mnenja, bo ta to povedal tako: *jaz pa ne maram piva*. Odklonil bo vsako izbiranje in ugotovil, da piva sploh ne mara. Psihološki vzrok je v tem, da pri zanikanju radi zaidemo v afekt, prim. Havers, Hdb. der erklärenden Syntax (Heidelberg 1931), 157 s. K tam navedenim vzgledom naj dodam še lat. *id faciendum non est*. Po logiki bi pričakovali pomen »to se ne **mora** storiti« (ampak se samo želi), v resnici pa gre zanikanje mnogo dalje, ker stavek pomeni »to se ne **sme** storiti«. Od pozitivnega je jezik prešel h kontrarnemu, ne kontradiktornemu pomenu, za kar W. 262 navaja več drugih primerov. Gl. tudi L. Spitzer, Stilstudien I (München 1928), 54 ss.

Nagnjenje k pretiravanju pri zanikanju nam razloži tudi naslednji dve posebnosti iz sintakse časov in sklonov. Raznim gr. aoristom v pozitivnem stavku odgovarja v zanikanem stavku imperfekt, tako zlasti aoristu ἔπεισα »pregovoril sem« impf. οὐκ ἔπειθον »nisem pregovoril«, gl. Stahl, Kritisch-hist. Syntax des gr. Verbuns (Heidelberg 1907), 102. Z impf. je očitno izraženo več kakor gola ugotovitev »nisem pregovoril«; pomeni »nisem mogel pregovoriti, čeprav sem ponovno ali dalje časa poskušal«. Podobno rabimo v slov. za prepoved imperativ nedovršnih glagolov, ker nočemo, da bi se dejanje dovršilo.

V slovanskih jezikih je objekt v zanikanih stavkih v gen. partitivu namesto v akuzativu. Slov. *nimam kruha* prvotno potemtakem pomeni »nimam niti kosa kruha«, kar je okrepitev zanikanja. K temu znanemu slovanskemu pojavu

moremo postaviti podobnega iz latinščine. Za izraz trajanja, gl. Hofmann, Synt. [*Lateinische Syntax und Stilistik*] 382, se v pozitivnih stavkih najpogosteje rabi akuz., na pr. Plt. Asin. 872 *noctem totam stertere* (rabi se pa tudi *per* z akuz. in od Katula dalje tudi abl. durativus). Toda v zanikanih stavkih je akuz., kakor ga najdemo pri Petron. 42, 5 *quinque dies aquam in os suum non coniecit*, izjema v ohranjeni literaturi (vzrok je končnica *-bus*): v vseh drugih primerih se rabi *per* z akuz. ali abl. dur., na pr. Ter. Ad. 520 *ut triduo hoc perpetuo e lecto nequeat surgere*. K. van der Heyde, Glotta 20 (1932), 205 ss. je zadnji pisal o abl. in akuz. trajanja (tudi o *per* z akuz.), toda ne s stališča pozitivnega in zanikanega stavka, vendar pride tudi on s čisto druge strani do zaključka (216): »Dem Akkusativ gegenüber bekam der Ablat. also die **affektische** Aufgabe, die Handlung als eine besondere Leistung, oder, was aufs Gleiche herauskommt, die Dauer der Handlung als für das Subjekt besonders beschwerlich darzustellen.« Akuz. je namreč nastal iz zvez kakor Plt. Truc. 278 *noctem ... pernoctare*, bil je prvotno akuz. vsebine, ki se je razširil na zveze kakor *noctem totam stertere* (Hofmann 381 spod.). Akuz. vsebine, na pr. slov. *peti pesem*, je pa samo ena izmed akuzativnih funkcij, druga je akuz. cilja, na pr. *šivati obleko, mesiti kruh*, najnavadnejša pa akuz. direktnega objekta, na pr. *imeti kruh*. Lat. akuz. trajanja je torej istega izvora kakor akuz. objekta v slov. jeziki. In kakor na pr. slovenščina pretirava, ko pravi »nimam kruha« s tem, da pove več: »nimam niti **kosa** kruha«, tako tudi latinščina; tudi *per* z akuz. pomeni »skozi (ves čas), tekom«, s čimer so hoteli poudariti, da ni bilo niti enega presledka. Abl. durat., ki se je razvil iz abl. temporis (prim. navedeni primer iz Ter.), je pa izražal, v kako dolgem času se nekaj ni napravilo ali zgodilo, čeprav je bilo težko vzdržati ali je to sicer nekaj posebnega. Salonius 121 ss. tudi govori o tem vprašanju in navaja (122) dobre primere za abl. dur. iz Vitae patrum, na pr. 5, 4, 59 *cum non posset sumere cibum multis diebus* in paralelno mesto 3, 51 *et per multos dies non poterat escam ullam percipere*; 5, 4, 67 *Statuit quidam senex ut quadraginta diebus non biberet* itd. Navedeni primeri jasno kažejo, da gre pri njih za poudarek, ta je pa ravno v zanikanem stavku.

2.3.1.4 Nekaj sintaktičnih paralel

V: »Philologa II«. *Razprave SAZU I, razred za filološke in literarne vede*. Ljubljana, 1950, 110–132. Podpoglavje »IV. Nekaj sintaktičnih paralel« je na str. 126–128.

[...]

3. Pri Liviju 43, 13, 4 beremo stavek: *Reate imbri lapidavit*. Ker *lapidavit* sam zase že pomeni »kamenje je padalo z neba«, je vprašanje, kaj pomeni *imbri*. Predvsem ta abl. ni isti kakor v *sanguine pluit* i. p., kjer je *sanguine* vsebina dežja: vsebina je pri *lapidavit* obsežena v glagolu. Da bi sam abl. *imbri* pomenil »med dežjem, ploho«, tudi ni verjetno, ker bi pričakovali *inter* ali pod. Najbližji je prevod »kot dež, kot ploha«. Abl. tu služi za primero, toda ta funkcija je v lat. ablativu osamljena (tu seveda ne pride v poštev abl. compar. pri komparativih).

Izraz je pa gotovo star, ker ga najdemo v frazi, ki govori o prodigijih, je torej sakralen terminus technicus. Zato smemo iskati razlago zanj v drugih idevr. jezikih. Ti nam pokažejo, da ima tako funkcijo instrumental (gl. Brugmann, Grdr. [*Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*] II 2² 522 pod »Instr. der Erscheinungsform«), ki se je med drugim razvil v primerjalni instr. (gl. Vondrák-Grünenthal, Vergl. slav. Gramm. [*Vergleichende slavische Grammatik*] II² 284 a pod »Instr. des Gleichnisses«) v frazah kot stcksl. *крѣвь течає рѣками*, polj. *wino lato się rzeka* itd. Zlasti živ je ta instr. v ruščini.

V lat. je ta vrsta instrumentala bila do sedaj neizpričana, tako je na pr. Hofmann, Lat. Syntax 430 § 51 b, c ne beleži. Naj omenim, da je E. Schwyzer, Rh. Mus. 76 (1927), 433 pokazal, da je v lex regia ohranjen še primer za posebno funkcijo instrumentala v vlogi subjekta pri brezosebno rabljenem glagolu: *si hominem fulminibus occisit* »če koga ubije strela«, kar ima natančen pendant v rus. *Rihmana gromom ubilo*. Tudi v tem primeru je »subjektni instr.« ohranjen v sakralni lat. frazi in na drugi strani v slav. jeziku.

2.3.1.5 De instrumentali similitudinis

V: *Živa antika* 3, 1953, 64.

De instrumentali similitudinis

Apud Enn. Ann. 250 Warmington (= Vahlen³ 253) *deducunt habiles gladios filo gracilento* scriptum legimus, quod Warmington his verbis Anglice reddidit: They beat out handy swords like (!) slender thread. qua interpretatione inductus verbis *filo grac.* similitudinem exprimi persuasum habeo. in linguis vero Slavicis

similitudo casu instrumentali affertur, cf. palaeoslav. *крѣвь течаše рѣkami*; russ. *naletěla starost' černym voronom* (Vondrák, Slav. Gramm. II 352 sub »Instr. des Vergleiches«). cuius casus duo tantum exempla Latina, quod sciam, inveniuntur: hoc Ennianum et Livianum (43, 13, 4) illud: *Reate imbri lapidavit* (= lapides velut imber de caelo ceciderunt).

2.3.2 Druge besedne vrste: glagol, pridevnik

2.3.2.1 Nekaj sintaktičnih paralel

V: »Philologa II«. *Razprave SAZU I, razred za filološke in literarne vede*. Ljubljana, 1950, 110–132. Podpoglavje »IV. Nekaj sintaktičnih paralel« je na str. 126–128.

[...]

2. Znano je, da se lat. *particip* prez. rabi tudi v mediopasivnem pomenu, čeprav ne v klasičnem jeziku, prim. Plt. Asin. 403 *quassanti capite* »s tresočo se glavo«. Gl. o teh pojavih J. B. Hofmann IF. [*Indogermanische Forschungen*] 38 (1917–1920), 183 ss. in A. Debrunner, Verschobener Partizipialgebrauch im Griechischen v. Museum Helveticum I (1944), 31 ss. Kot primer iz lat. za tip fr. *café chantant, thé dansant* »kavarna, kjer se poje, čajanka, kjer se pleše« naj navedem iz Vitae patrum V 10, 60 *lapis percutiens* »kamen, ki se ob njem spotaknemo, kamen spotike« in iz Agnelli Liber pontificalis ecclesiae Ravennatis (edd. Holder-Egger, Mon. Germ., SS. rer. Langob. [*Scriptores rerum Langobardicarum et Italicarum saec. VI–IX*], Hannover 1878) 27 (p. 291, 30) *lucernam ... fecit ... legentem*: »Parabo lucernam etc.« Mesto je brez dvoma treba prevesti: »svetilko, na kateri se bere ...« Pojav je znan tudi iz slav. jezikov. Navaden je v shrv., n. pr. *spavaća soba, pisaći sto*. O primerih iz poljščine gl. A. Obrębska, *Język polski* 18 (1933), 120 ss. V slov. sem zasledil v inseratu izraz *sedeča kopel*.

Kot paralele za indiferentnost participa prez. glede diateze navaja Hofmann l. c. po romanistih Toblerju in Spitzerju iz familiarne francoščine primere kot *je suis surprénant* nam. *surpris* i. p., iz nemščine izraze kot *essende und trinkende Ware* i. p. Primerov iz slovanskih jezikov ne navaja, zato naj opozorim na isti pojav v slovenščini, kjer se mora normativna slovnica boriti proti »napačnim« participom *jokajoč, smejoč* i. p., pri katerih mora po pravilih logike in šolske slovnice stati

pron. refl. *se*, ker so participi napravljeni od refl. glagolov. Toda tudi Prešeren že pravi v sonetu »Velika, Togenburg! bilà je méra«: *Od zóra sréčen upaš do večéra, | de bó vidj'óča njé podóba blaga*. Particip je tu mišljen v pasivnem pomenu, kar je še mnogo bolj nenavaden primer, kot so refl. glagoli. Drug primer za pasivno rabo ptcpa prez. sem našel v Slov. Narodu LXXII (1939), št. 166, str. 3, odst. 3, kjer piše nekdo: »Ko bi mesto dobilo telefonsko omrežje z zahtevajočo zmogljivostjo.« Verjetno je mislil na »odgovarjajočo« ali kaj podobnega, toda dejstvo je, da je njegov jezikovni čut dopustil tak nestvor. Res je, da navedeni participi niso ljudski, toda popolnoma navaden je *boječ* (k *bati se*), ki je postal adjektiv.

Ista indiferentnost je vidna pri participih na *-e*, na pr. *smeje je odgovoril* nam. *smeje se*. Pri glagolniku se pa refleksivnost v slov. sploh več ne izraža, na pr. *vedenje* (k *vesti se*), medtem ko iste oblike v poljščini zaimsek obdržijo, prim. *bląkanie się* »blodenje«. Primere za medialno in pasivno rabo gerundija gl. v franc. *résumé*ju.³

2.3.2.2 O posesivnem adjektivu v slovanščini in toharščini

V: *Linguistica* 1, 1955, 2–10.

O posesivnem adjektivu v slovanščini in toharščini

V sla. jezikih je ta posebnost, da se ne reče *hiša očeta*, *klobuk brata*, ampak *očetova hiša*, *bratov klobuk*, ne *klobuk sestre*, ampak *sestrin klobuk*. Še starejši je sufiks *-ji*: bil je neindividualno svojilen, na njegovo mesto je očitno z uvedbo zasebne lastnine stopil *-ov*, *-in*, ki se rabi, če gre za enega lastnika. Gen. stoji le, če ima poleg sebe atribut: *hiša mojega očeta*. Tako je z izrazi za posest že v stosl. (Vondrák² II 231 s.). Kakor nas pouči Nahtigal, *Slovanski jeziki*³ 223 s., je v ruščini in poljščini raba pos. adjektiva »dandanes že precej omejena«, nasprotno so pa ti adjektivi v češčini »še povsem v rabi« in v južni slovanščini so v »polni moči«. O starosti tega načina izražanja v sla. jezikih torej ne more biti dvoma.

Pos. adjektiv pozna izmed ievr. jezikov le še toharščina. Ta jezik so govorili v prvem tisočletju po n. št. v Turkestanu, prve ostanke tega jezika so objavili leta 1908. Sieg-Siegling-Schulze, *Toch. Gramm.* § 41 ugotavljajo: toh. »rada izraža, podobno kot sla. jeziki, pripadnost s pos. adjektivi tudi tedaj, ko bi drugi jeziki

³ Ta in drugi povzetki so v našem izboru izpuščeni. (Op. N. G.)

imeli rajši genitiv ali sestavljenko«. W. Schulze, eden izmed avtorjev, je gotovo imel pregled čez ievr. jezike. Vprašanje je potemtakem, ali je kakšna zveza med rabo pos. adjektiva v sla. jezikih in v toh., in če je, od kod ta raba izvira.

J. Wackernagel je leta 1908 postal pozoren na pos. adjektiv v grščini in latinščini (*Mélanges Saussure* 137 ss.: *Genitiv und Adjektiv*). Trdil je, da je tudi v teh dveh jezikih bil prvotno adjektiv namesto pos. genitiva kakor v sla. jezikih. Toda znameniti švedski latinist Löfstedt (*Syntactica* I¹ 83 ss.) je 20 let nato to trditev zavrnil in pokazal, da je v grščini pos. adjektiv omejen na homerski jezik, ki ima to posebnost od eolskega narečja, in da so ti adjektivi v glavnem patronimika, n. pr. Τελαμώνιος Αἴας. Dobijo se pa pri Homerju tudi v pravem posesivnem pomenu, n. pr. νῆϋς Ἀγαμέμνονέη. Posebno je treba omeniti, da se pri Homerju dobijo tudi pos. adjektivi, ki so napravljeni od občnih imen, n. pr. χαλκήτιον ἐς δόμον »v kovačevo hišo«. Tudi v latinščini je ta adjektiv omejen v glavnem na patronimika, ki so pa v zgodovinski dobi že dedna gentilna imena: (Marcus) *Tullius* (Cicero) je bil najprej »Tulov (sin)«. Sicer je v rabi le *patrius*, ki mu ustreza skr. *pītriyah*, gr. πάτριος (za mater takšnega enotnega adjektiva ni, ker mati v patriarhalni družbi, kakršna je postala indoevropska iz matriarhalne, ni imela lastnine); v stari latinščini (Plt.) je v rabi *erilis* »gospodarjev«, pozneje *dominicus* ozir. *-a (dies)*, iz česar je fr. *le dimanche*, ital. *la domenica* »nedelja«, in še nekaj drugih, ki so osamljeni v raznih nazivih. Po tem Löfstedtovem popravku je stanje takšno, da je pos. adjektiv živ le v sla. jezikih in toharščini, medtem ko so patronimika v rabi tudi še v sanskrtu, iranščini, ilirščini, venetščini in germanščini.

Jezikoslovje se je razvilo pred 150 leti, ko so začeli primerjati jezike med seboj. Temeljno načelo je, da ne verujemo v spontano nastajanje podobnih oblik, besed in sintaktičnih zvez, ampak da vedno najprej poskušamo najti neko zvezo med podobnimi pojavi, tudi če so zemljepisno tako daleč narazen, kakor so sla. jeziki in toharščina. Skupine ljudi so se namreč razselile z mnogo ožjega prostora. Kje je bila prvotna ievr. domovina, o tem so bila že razna mnenja: iskali so jo od Mezopotamije do Nemčije. H. Krahe je v predavanju *Sprachverwandtschaft im alten Europa* (1951) prišel do zaključka, da so bili zametki ali praelice ievr. jezikov okoli leta 2000 med Skandinavijo in Alpami ter Atlantikom in Vislo (ali še malo čez njo proti vzhodu). Do tega naziranja je prišel takole. Na omejenem področju se dobijo številna rečna imena, ki so izvedena iz korenov **au-*, **al-*, **ar-*, **ak^h*- itd. s pomenom »voda« ali pod., prim. *Ova* (pritok Njemena;

O- namesto A- je pod sla. vplivom), *Ala* (v Skandinaviji), *Oká* (pri Moskvi). Te korene najdemo podaljšane s sufiksi *-antiā*, *-entiā*, *-arā* ipd., prim. *Avantia*, *Aventia*, *Avara*; *Alantia*, *Alara*; *Arantia* itd. Ista imena najdemo tudi južno od Alp, toda tam so bolj na redko posejana, in sicer med imena sredozemskega izvora, ki so nam nerazumljiva. Indoevropci so jih na jug zanesli šele po letu 2000. Ker se rečna imena od vseh najboljše ohranijo, so po Kraheju najzanesljivejša priča o nekdanjih jezikih; kažejo, da so na omenjenem ozemlju severno od Alp bili okoli leta 2000 sosedi predniki naslednjih jezikov ozir. narodov: na severu so bili Germani, južno od njih od zahoda proti vzhodu pa Latino-Faliski in Italiki (Osco-Umbri), Iliri in Veneti ter Balti; južno od Italikov si je treba misliti Kelte. Germani imajo namreč z Latini skupno ime za *bron* (lat. *aes*, got. *aiz*, stnord. *eir*, stvn. *ēr*), s Kelti pa skupno za železo (gall. *isarno-*, stir. *iārn*, germ. *īsarnan*, stvn. *īsarn* »Eisen«). Torej so Germani prišli s Kelti v stik šele, ko so se odselili Latini. Za Grke in Hetite pravi Krahe, da so morali biti izven te skupine: njihovo bivališče za ta čas da ni znano. Najverjetneje se mu zdi, da so Grki prebivali vzhodno od tega področja, manj verjetno, da so se odselili, še preden so nastala omenjena rečna imena. Vsekakor so pa Grki odšli proti jugu pred Italiki, Iliri in Veneti.

Zgoraj navedenih rečnih imen res ni v Grčiji. Vzrok je morda tudi v tem, ker so Grki prišli v kraje, ki so bili gosto naseljeni in kjer so rekam bila že dana imena, ki so jih Grki kar prevzeli. Zaključki ex silentio niso zanesljivi. Krahe, *Beiträge zur Namenforschung* 4 (1953), 47 s. pogrēša **obča** imena, iz katerih so omenjena rečna imena šele nastala. Opozoril bi na to, da se ravno v grščini dobijo. To so ἄα· σύστημα ὕδατος (Hes., Phot.) »vsedlina vode«, ὀλός »motna tekočina« in ὀρός »vodeni del mleka, sirotka«: ἄα je moglo nastati iz **auā*; ὀλός in ὀρός sta v prevoju s kor. **al-* in **ar-* (prim. ἄγω : ὄγμος). Reka *Ova* ima torej natančno isto ime **auā*, ki je ohranjeno v grščini, *Ala* ustreza maskulinu ὀλός, grškega ὀρός ni treba več vezati z latinskim *serum* (kjer je spiritus lenis namesto pričakovanega ostrega pridiha delal težave: pomagali so si s tem, da so v ὀρός videli jonsko obliko).

Ker so torej v grščini ohranjeni omenjeni koreni v obćih imenih, ki so vendar prvotnejša od lastnih imen, sledi, da so se Grki ali loćili od omenjenih skupnosti jezikov, preden je nastal omenjeni sistem rečnih imen iz kor. **au-*, **al-*, **ar-*, ali pa da so Germani i. dr. pustili Grke za seboj in odšli proti zahodu

ter se naselili na ozemlju, kjer jih najdemo po Kraheju okoli leta 2000. Vse je odvisno od smeri naseljevanja, toda ta nam do sedaj še ni zanesljivo znana.

Področje severno od Alp seveda ni bilo prazno, arheologija ima za to nešteto dokazov v ostankih starih kultur. Za zahodno Nemčijo, Francijo, Britanijo in Irsko pa tudi za Španijo je arheologija in antropologija dognala za predzgodovinsko dobo vsaj že štiri selitve: ljudi stare in srednje kamene dobe, sredozemskega človeka nizke rasti, ki se je širil iz Afrike, človeka visoke rasti, ki je – zopet iz Afrike – prinesel s seboj megalitsko kulturo, in končno, okoli leta 1850, človeka, ki je zanj značilna čaša zvončaste oblike. Indoevropanci so torej dali neke skupne poteze raznim rodovom, ki so pa v izgovoru in besedišču, v načinu izražanja ohranili nekaj svojih posebnosti. Tudi je verjetno, da se je proces indoeuropeizacije starejšega prebivalstva vršil v več fazah, med katerimi so bili krajši ali daljši presledki. Nove oblike in sintaktične zveze so se širile iz raznih središč v obliki koncentričnih krogov (»valovna teorija«). Okoli parcelic germanščine, latinščine itd. so se jeziki šele polagoma izkristalizirali, ko so nastale večje družbene celote.

Izven omenjenega jezikovnega področja so ostali poleg Hetitov, Indoirancev i. dr. tudi Slovani in Toharci. Vprašanje je, ali so bili Slovani in Toharci kdaj bližnji sosedje. Če so bili, potem bi mogli rabo pos. adjektiva v teh dveh jezikih povezati med seboj. Na sosesčino dveh ali več jezikov je pa mogoče sklepati iz skupnih posebnosti, ki jih drugi jeziki nimajo. W. Porzig, *Die Gliederung des idg. Sprachgebiets* (Heidelberg 1954), res ugotavlja na str. 182 ss., da sta si bila ta dva jezika nekoč soseda. Na to kažejo sledeča dejstva: sla. sufiksu *-ynja* (sle. *blag-inja*, *drag-*) ustreza le lit. *-unē* in toh. *-une*. Drugje tega sufiksa ni. Adjektiv na *-lo-*, ki ga poznajo razni ievr. jeziki, so vključili v glagolski sistem le sla. jeziki (*bi-l*, *dela-l*), armenščina in toharščina. Isti trije jeziki so spojili sufiksa *-sko-* in *-jo-* v *-skjo-*: od tod sla. *-i-šte* (sle. *-i-šče*; druge razlage glej pri Bajcu, *Besedotvorje* I § 206), arm. *-(a)či* in toh. A *-ši*, B *-šše*. Od inovacij v pomenu besed naj omenim le, da je kor. **rēk-*, ki v indoir. in germ. jezikih pomeni le »določiti« (ta pomen je ohranjen tudi v sle. *rok* »termin«), le v sla. jezikih in toharščini dobil pomen »reči«. To ne more biti slučaj. Važno je sledeče: neki jezik, n. pr. toharski, more imeti skupno posebnost z enim jezikom ali s skupino jezikov. Če se oziramo na **en** jezik, pravi Porzig 183 s., »moramo po tem, kar sedaj vemo, domnevati, da je toharščina nastala v bližini grščine, trakofrigijsčine in slovanščine«. Če pa upoštevamo **skupine** jezikov, potem kažejo inovacije na to, da je toharščina

nastala v bližini baltščine, germanščine in slovanščine (str. 187). V obeh primerih je torej bila soseda slovanščine toharščina. Na podlagi vsega tega smemo sklepati, da je tudi raba pos. adjektiva v teh dveh jezikih enotnega izvora.

Zdaj se moremo vprašati, na katerem **kraju** sta si bili slovanščina in toharščina sosedi. Spomnimo se zopet Krahejeve lokalizacije ievr. jezikov za konec tretjega tisočletja! Domnevati moramo, da je bila praelica slovanščine vzhodno od Visle in severno od Črnega morja. Seveda so se predniki Slovanov morali najkasneje okoli leta 750 umakniti od Črnega morja pred invazijo Skitov. Grki so ob Črnem morju poznali le Skite.

Toharc so v prvem tisočletju po n. št. živeli v Turkestanu. Tja so morali priti od zahoda neznano kdaj. Sosedje Slovanov so mogli biti edino v bližini Črnega morja. Na tem področju so morali skupaj s Slovani razviti ali od kod drugod prevzeti rabo pos. adjektiva.

Vzrok za jezikovne inovacije so lahko nove razmere v prirodi ali družbi. Nastati pa morejo tudi, če jezikovna skupina pride v stik z drugim jezikom. Tudi od jezika zasedene dežele še vedno nekaj ostane kot plast pod jezikom prišlecev: jezikovni substrat.

Raba pos. adjektiva je omejena na področje Črnega morja. Od grških narečij jo pozna edino eolščina, ta je pa tista, ki leži Črnemu morju najbliže. Tu je tudi prastaro jezikovno in kulturno področje: Mala Azija s Kavkazom. Kavkaz je s svojimi težko pristopnimi pobočji in dolinami zadnje pribežališče za plemena, ki so nekoč stanovala daleč proti zahodu, čez Malo Azijo do Grčije. **Severno** od Kavkaza so kavkaška plemena segala do Kubana še do velike selitve leta 1864. Še danes, ko so ta plemena stisnjena na Kavkazu, govore tam čez 30 jezikov; Strabon pa pripoveduje (VII p. 498), da je bilo na sejmu v Dioskuriadi (kjer se Kavkaz spušča v morje) slišati 70 jezikov. Koliko jezikovnih plasti je bilo v Mali Aziji in na Kavkazu, ni še niti približno dognano. Saj niti ne vedo, koliko so severni kavkaški jeziki sorodni z južnimi. Za vpliv teh jezikov, ki so v starem veku segali daleč proti zahodu, naj navedem le tri primere.

Po Grčiji in Mali Aziji so razširjena številna imena mest, rek in gorá na *-ssos* (at. *-ttos*): *Halikarnēssos*, *Ilissós*, *Parnāssós*. Sufiks je neievr., ravno tako tudi koreni. Torej ta in druga imena izvirajo od predievr. prebivalcev. To staro prebivalstvo so bili Lelegi ali Legi (Λῆγες, Λῆγαι): *Le-* v Λέλεγες je pluralni prefiks, sg. tega imena nam je ohranil gramatik Herodian: Λέξ. Legi so bili v

prvem stoletju pred n. št. le še malo kavkaško pleme na severni strani Kavkaza ob Kaspiškem morju. To so današnji *Lakki*: imeni sta identični. V štirinajstem stoletju pred n. št. se je pa z utrjenim mestom *Lakkus* vojskoval hetitski kralj Mursilis II., dokler ga ni zavzel. – V jeziku današnjih Lakov je še sedaj živ sufiks *-ssa*, ki služi za tvorbo adjektivov od poljubnih substantivov.

Drugi primer: v hetitsčini se ojevka debela končujejo v nom. sg. na *-as* < **-os*, gen. se pa tudi končuje na *-as*, kar je nenavadno. Edina sprejemljiva razlaga za to dejstvo je, da je gen. na *-as* v resnici pos. adjektiv (Kretschmer, *Glotta* 21, 94 s.). Seveda ta adjektiv ni indoevropski, ampak hatski. Ko so Hetiti vdrli od vzhoda v Malo Azijo, so tam našli neievr. Hate; da ne pride do mešanja s Hetiti, ki so njihovo ime podedovali pri sosedah (tudi Armenci se imenujejo sami *Hajkh*), imenujemo Hate rajši Protohate.

Tretji primer: v ieвр. jezikih je ta posebnost, da predmetom (stolu, mizi) pripisujemo (gramatični) spol: moški ali ženski, ko bi vendar pričakovali, da bodo predmeti neutra, t. j. ne eno ne drugo. Ta pojav, ki je nam domač, je pa med jeziki na svetu nekaj osamljenega: dobi se le v ozkem pasu v Severni Afriki, v Prednji Aziji in v ieвр. jezikih v Evropi. Pojav spada med tako imenovane »nominalne kategorije«, kakor so še »živo – neživo« (v sla. jezikih!), »razumno – nerazumno bitje«, »moško – žensko (po prirodnem spolu)«. Največ teh kategorij je pa še danes živih v kavkaških jezikih in upravičena je domneva Wilh. Schmidta, da se je gramatični spol razširil s kavkaškega področja proti Afriki in Evropi. Med jeziki, ki imajo to posebnost, je torej »tipološko sorodstvo«, čeprav si sicer med seboj niso v sorodstvu.

Če potemtakem najdemo v Mali Aziji ali na Kavkazu jezike ali celo jezikovno plast, ki rabi pos. adjektiv namesto pos. genetiva, smemo rabo pos. adjektiva v sla. jezikih, toharščini in eolščini pripisati vplivu takšnega jezika ali plasti. Videli smo, da het. genativ razlagajo kot pos. adjektiv in da ga pripisujejo protohatskemu jeziku. Za ta stari jezik je pa ugotovil W. Brandenstein, da mu »je manjkal genativ« in da so namesto njega rabili adjektiv na *-il*. Genetiva pa tudi ni imela lidijščina. Ohranjen je dvojezični nagrobni napis z imenom pokojnika: Νάννας Διονυσικλέος (!) = lid. *nannaš bakivalis* (*-lis* je sufiks za adjektiv). K moškemu imenu *Manes* je pos. adjektiv *manelid*, k *Zevsovemu* imenu: *civvalis*. Lidijščina odraža tu protohatski vpliv. Številne pos. adjektive je pa končno imela tudi etruščina in Etruski so prišli v Italijo pred letom 800 iz Lidije. Tako je za

Malo Azijo izpričana raba pos. adjektiva v protohatsčini, pod njenim vplivom jo imata lidijsčina in etruščina, živa je pa še danes na Kavkazu v lakiškem jeziku. Laki so pa zadnji ostanek Lelegov, ki so segali tja do Makedonije.

Sedaj bi bilo treba dognati, kje so predniki Slovanov in Toharcev prišli v stik s protohatsko plastjo, da so od nje prevzeli rabo pos. adjektiva. – Eolci so jo mogli prevzeti od Lelegov, ko so zasedli severno Grčijo, Lezbos in severno Malo Azijo. Za Slované in Toharce je pri današnjem stanju jezikoslovja in arheologije nemogoče to točno dognati. V poštev pride ali zahodna obala Črnega morja in zaledje severno od tod ali pa področje severno od Kavkaza proti Kubanu in onstran tega. Na zahodu kažejo na protohatski vpliv krajevna imena *-ssos* ob Črnem morju: pokrajina in kraj *Salmydēssós, Odēssós* (dan. *Varna*) in kraj istega imena pri dan. *Odesi*, ki ga pa Plinij star. in Ptolemej imenujeta *Ordēssós*. Zadnje ime ima pa tudi levi pritok Donave (dan. *Ardžiš*) pri Herodotu 4, 48. To rečno ime je posebno pomembno, kajti rekam dajejo imena le dalj časa naseljeni prebivalci, ne pa trgovci, na kar bi pri mestnem imenu mogli misliti. Tu na zahodu ali na vzhodu je torej bilo mogoče prevzeti ob daljšem sožitju rabo pos. adjektiva od protohatske plasti.

Jezikoslovju bo lahko mnogo pomagala arheologija, če se kdaj posreči vsaj največje arheološke kulture pripisati določenim ljudstvom. Vsi se zavedajo, da kultura ni vezana na jezikovne meje, vendar je na drugi strani neki paralelizem mogoč. O. Menghin je leta 1928 v Zborniku na čast Hruševskemu (po *Glotta* 28, 259) zapisal, da je z arheološkega stališča mogoče ugotoviti na zahodu črnomskega področja dva prednjeazijska kulturna tokova, nadalje tok, ki je prihajal iz zahodne Male Azije in ki ga z vso rezervo imenuje – »protohatskega«, in še dva poznejša. Še zanimivejše mnenje pa beremo v Menghinovi knjigi *Weltgeschichte der Steinzeit* (Wien 1931), 557. Med arheološkimi ostanki na ljubljanskem barju iz prve polovice drugega tisočletja pred n. št., po katerih je dobila ime »ljubljska kultura«, je posebno značilna skledica s podstavkom (nogami) v obliki križa, poleg tega štirioglato šilo ipd. Te oblike ljubljanske kulture imajo najboljšo paralelo v kubanski kulturi. Ljubljanska kultura se nadaljuje v Vučedolu in v Bosni (proti severu sega do Dunaja) in v grški zgodnjeheladski kulturi. Na drugi strani pa peljejo iz Ljubljane tokovi v Italijo. Torej gredo iz Ljubljane tokovi proti Italiji, Grčiji in Kubanu. Zato sklepa Menghin takole: če naj pripišemo te tri smeri trem ievr. narodom, potem morejo to biti samo Italiki, Grki in – Toharci. Ti

namreč spadajo k tako imenovani skupini *kentum* ievr. jezikov, ker so ievr. palatale ohranili kot zapornike. Toharci, nadaljuje, pridejo tembolj v poštev, ker ima toharščina – »kavkaške« elemente v sebi. – Poudarjam, da je Menghinov poskus, identificirati arheološko kulturo z narodom, samo domneva, podana z izrecno rezervo. Če bi se pa kdaj res posrečilo to domnevo dokazati, bi iz nje sledilo, da so predniki Slovanov in Toharcev bili v stiku s protohatsko jezikovno plastjo severno od Kavkaza.

Naj na koncu povzamem glavne točke. Raba pos. adjektiva je med ievr. jeziki živa le v sla. jezikih in toharščini. Ta dva jezika sta bila nekoč soseda. To sta mogla biti le ob Črnem morju. Grščina pozna to rabo le v eolščini, torej na severu, v bližini Črnega morja. Na tem področju pa pozna rabo pos. adjektiva protohatsčina, od katere jo imata tudi lidijščina in etruščina. Protohatsčina je bila okoli leta 2000 že star jezik, ko so bili bodoči ievr. jeziki šele v zametkih. Protohatska plast je segala tja v Grčijo in ob Črnem morju do Odese, severno od Kavkaza pa do Kubana do leta 1864. Upravičena je torej domneva, da je mogoče rabo pos. adjektiva pripisati protohatski jezikovni plasti.

2.3.3 Tekstna kritika na osnovi skladnje

2.3.3.1 O dozdevni interpolaciji v Caes. B. G. III 20, 1

V: »Philologa II«. *Razprave SAZU I, razred za filološke in literarne vede*. Ljubljana, 1950, 110–132. Podpoglavje »III. O dozdevni interpolaciji v Caes. B. G. III 20, 1« je na str. 122–125.

III. O dozdevni interpolaciji v Caes. B. G. III 20, 1

Znano je, da so etnografske in geografske ekskurze v Cezarjevem B[ellum] G[allicum] eni proglašali za interpolirane, drugi jih pa branijo kot pristne. H. Meusel, Beiträge zur Kritik des B. G. je v Zeitschr. f. Gymnasialw. [*Zeitschrift für das Gymnasialwesen*] 1910 in 1911 in v Jahresber. des philolog. Vereins zu Berlin 36 (1910), 20 ss. ta mesta pripisal interpolatorju. A. Klotz je to naziranje podprl v knjigi Cäsarstudien nebst einer Analyse der Strabonischen Beschreibung von Gallien und Britannien (Leipzig 1910). Že tedaj pa je pristnost teh mest zagovarjal R. Koller, Geographica in Cäsars B. G. v Wiener Studien 36 (1914), 140 ss., ne da bi bil seveda proti tedanji modi dosegel kak uspeh. Višek je dosegel »lov za

interpolacijami« v izdaji B. G., ki jo je priredil po Kranerju in Dittenbergerju Meusel (I⁷ izšel 1913, II⁷ izšel 1920). Proti izrastkom te metode se je obrnil sam Klotz v recenziji omenjene izdaje v Berl. philol. Wochenschr. 1914, 995 ss. in 1921, 339 ss., toda vera v interpolacije je ostala v glavnem neomajana. Preobrat je nastal s knjigo F. Beckmanna, *Geographie und Ethnographie in Cäsars B. G.* (Dortmund 1930). Beckmann je s knjigo dosegel ta uspeh, da je Klotz o njej v Philol. Wochenschr. 1931, 374 napisal, da pisatelj »erbringt den Nachweis, dass die sprachlichen Gründe, die gegen den cäsarischen Ursprung der betr. Stücke sprechen sollten, hinfällig sind und dass auch sonst nichts die Unechtheit erweisen könne. Ich erkenne dieses Ergebnis an, gebe also diesen Teil meiner Cäsarstudien preis und habe nur an zwei Stellen Bedenken, zweifle aber nicht, dass diese sich auch beseitigen lassen werden.« Ti dve mesti sta: III 20, 1 in IV 10, 3.

H. Fuchs, *Gnomon* 8 (1932), 247 s. je v svoji recenziji Beckmannove knjige bolj varčen s priznanjem in slej ko prej vztraja pri interpolacijah. Negativno pa presoja uspeh knjige E. Köstermann v Gercke-Norden *Einleitung in die Altertumswiss.* I, 4 (3. izd., 2. ponatis iz l. 1933), 108 na kratko z besedama »nicht überzeugend«. Norden sam se je bil že v svojem delu *Germanische Urgeschichte* (citata po Kalinki) 363, 365, in 474 postavil na stran pristašev interpolacijske teorije, toda pozneje je moral svoje trditve tako omejiti, da je brati v om. *Einleitung* na str. 108: »seiner (Klotzovi) Auffassung ... habe ich mich ... mit Gründen angeschlossen, nur die Zeit etwas anders bestimmt (die Erweiterungen rühren m. E. von einem Zeitgenossen her); anders aber nicht überzeugend Fr. Beckmann ...« Od tu do priznanja pristnosti ni več daleč, zlasti ko je Klotz sam svoje trditve umaknil.

E. Kalinka, ki je podal poročilo o literaturi, tičoč se Cezarja, za leta 1898–1928 v Burs. Jahrb. [*Bursians Jahresberichte*] Supplementbd. 224 (1929), 150 s., je odločno proti interpolacijski teoriji; enako jo zavrača Löfstedt, *Syntactica* II (1933), 175, in jo imenuje »Jagd nach Interpolationen«. Kroll, *Glotta* 21 (1933), 204 pravi o Beckmannovi knjigi: »widmet ... dem Thema 'Sprache und Stil', um die sprachlichen, zum Beweise der Unechtheit der Excurse vorgebrachten Argumente zu entkräften. Das ist ihm gelungen.« Toda tudi Kalinki dela III 20, 1 (poleg IV 10, 3) težave.

Cezar namreč piše, da je poslal sina svojega tovariša v triumviratu P. Krasa v Akvitanijo, kjer že dva rimska poveljnika nista dosegla nobenih uspehov, in

kako se je mladi Kras potrudil, da doseže uspehe v Akvitaniji, *quae, ut ante dictum est, et regionum latitudine et multitudine hominum ex tertia parte Galliae est aestimanda*. Tako je tekst izročén in kritika je odklonila vse spremembe. Sam Fuchs, ki vendar vztraja pri interpolacijski teoriji, pravi l. c.: »Gegen den Bau des Satzes werden sich Einwendungen kaum mehr geltend machen lassen.« Mesto razumejo tako: »Akvitanija, ki jo je, kakor je bilo rečeno, treba ceniti glede površine ozemlja in števila prebivalcev na tretjino Galije.« In tu je kamen spotike: Akvitanija v Cezarjevi dobi še daleč ni bila tako velika, šele za Avgusta je dobila tak obseg, ko ji je določil mejo skoraj pri Loiri. Kalinka skuša rešiti situacijo tako, da prevaja – »A. ist nach Umfang und Bevölkerungszahl **nach** einem Drittel Galliens einzuschätzen, weil es eben, *ut ante* (I 1, 1) *dictum est*, einer der drei Teile Galliens ist, – ein aufgelegtes Sophisma gut genug, den römischen Lesern Sand in die Augen zu streuen. Ähnlich, aber ohne Nebenzweck (!) II 1, 1: *Belgas, quam tertiam esse Galliae partem dixeramus*.« Cezar naj bi bil torej zagrešil sofizem s tem namenom, da bi povzdignil sina svojega prijatelja, češ kako težko nalogo mu je mogel zaupati. Fuchs l. c. Kalinki tega po pravici ne verjame: Kalinka za II 1, 1 sam priznava, da ni bilo vzroka, zakaj naj bi bil Cezar tudi Belgijo precenjeval glede površine. Beckmann l. c. 27 priznava, da Akvitanija ne obsega tretjine Galije, računa pa s tem, da se je Cezar zmotil. Klotz to domnevo zavrača v Philol. Wochenschr. 1931, 374 z dobrim argumentom, sam pa meni, da je Cezarja zapeljal v zmoto kak grški geografski vir. Težava je torej vsestransko priznana.

Tertia pars prevajajo vsi s »tretjina« – in od tod težava s tem mestom. Toda *tertius* ne pomeni samo »tretji«, ampak tudi »eden od treh«. Slovnice in slovarji o tem pomenu vrstilnih števnikov ne vedo ničesar povedati, edino za *alter* je znano, da ne pomeni samo »drugi«, ampak tudi »eden od dveh«. Pač pa Wackernagel to posebnost ugotavlja v Vorles. II² (1928), 112 in citira Hor. epist. I 5, 30 *tu quotus esse velis, rescribe*, »wo est tōricht wäre, an Rangordnung zu denken; anerkanntermassen ist zu übersetzen: 'einer von wie vielen, in wie grosser Gesellschaft du sein willst'«. Za ta pomen »der Ordinalia, bei denen man sich durch den Terminus ... nicht beirren lassen darf«, navaja še gr. αὐτὸς τρίτος, franc. lui troisième, nem. selbdritt, helenistični δευτεροκοιτεῖν ter lat. quotus quisque in nadaljuje (str. 113): »Die Lateiner verbanden nämlich das Ordinale in der eben besprochenen Bedeutung gern mit *quisque*, z. B. ... *decumus*

quisque.« Toda tudi Wackernagel ne navaja nobenega primera, kjer bi ordinale sam zase imel pomen »eden od ...«. Ta pomen pa ima *tertius* pri Ov. Met. VIII 661: Baucis postavi pred gosta mizo, *mensae sed erat pes tertius impar*, česar ni mogoče prevesti »tretja noga mize je bila krajša«, ampak samo »ena izmed treh nog«. Gr. τρίτος ima ta pomen pri Aeschyl. Diktyulkoī 810 s. (Ox. Pap. XVIII 2161) κοιμήση δὲ τρίτος ξὺν μητρὶ (καὶ π)ατρὶ τῷδε »ležal boš kot eden od treh, v troje«, prim. gornji δευτεροκοιτεῖν.

Tertia pars more torej pomeniti tudi »eden od treh delov« in s tem prevodom izginijo vse težave: II 1, 1 *Caesar ... certior fiebat omnes Belgas, quam tertiam esse Galliae partem dixeramus, ... coniurare se*, kakor je splošno priznано, nanaša na začetek B. G. I 1 *Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae*. Zveza *quarum unam* nam jasno pove, da je *tertius* treba prevesti »eden od treh«. S tem mestom o Belgiji je sorodno mesto pri Liv. V 34, 1 (nanj je opozoril Beckmann l. c. 28) *Celtarum, quae pars Galliae tertia est*: tudi tu gre samo za ugotovitev, da je Galija v ožjem pomenu »eden od treh delov« celotne Galije. Kakor II 1, 1 se pa tudi III 20, 1 nanaša na I 1 *partes tres, quarum ... incolunt ... aliam Aquitani*. Besede *ut ante dictum est* se ne morejo nanašati na nobeno drugo mesto v predhodnem tekstu: Cezar je samo v I 1 podal razdelitev Galije v tri dele in na to razdelitev se tu sklicuje. In tam je naštel *unam – aliam – tertiam* »en del – (neki) drugi – (neki) tretji«. Mesto je torej treba prevesti: »v Akvitanijo, ki jo je treba, kakor smo prej rekli, glede površine ozemlja in števila prebivalstva presojati po tem, da je eden od treh delov Galije« (kar pomeni, da je gotovo precej velika, in če je Cezar poslal mladega Krasa tja, mu je zaupal težko nalogo; tako odpade Kalinkova domneva o sofizmu, ki naj bi ga bil Cezar tu zagrešil).

Ex tertia parte sem prevedel »po tem, da ...«: Cezar je rabil to brahilogijo, ker se v referencah, ko se sklicujemo na nekaj znanega, često krajše izražamo. Prim. Sall. Iug. 91, 5: Rimljani so zvijačno izvabili sovražnike iz mesta in jih nato nenadoma napadli, tako da so jim odrezali umik v mesto; *quae res ... ad hoc pars civium in hostium potestate* (»to, da je bil del meščanov v oblasti sovražnikov«) *coegere, ut ...*; Script. Hist. Aug., Vita Hadr. 13, 6 *cum post Africam Romam redisset* »ko se je po potovanju po Afriki (o katerem je prej govoril) vrnil v Rim«.

2.4 Slogovne študije

2.4.1 O vplivu afekta na stilizacijo Horacovih od: I. del (I. in II. knjiga)

Izbor iz: *Zbornik Filozofske fakultete v Ljubljani* 1, Ljubljana, 1950, 29–131.

UVOD

Razumevanje Horacove lirike je s Heinzejevo razpravo »Die horazische Lyrik« iz l. 1929 (Neue Jahrbücher 51, 153 ss. = R. Heinze, Vom Geist des Römertums, Leipzig – Berlin 1938, 185 ss.) bistveno napredovalo. Heinze je pokazal, da je oblika Horacove lirike (fingiran) nagovor na neko drugo osebo, torej ne monolog; izjeme so redke. Res je, kar so nekateri navedli proti Heinzeju, da so tudi druge literarne vrste oblečene v obliko nagovora, kljub temu pa še vedno ostane nagovor stalna oblika ode. Nadaljnja posebnost ode je, da si pesnik predstavlja nagovorjeno osebo kot navzočo, oda torej ni na primer pismo. Tretja posebnost je, da pesnik hoče z odo nekaj doseči ali odvrniti, pesnik k nečemu spodbuja ali od nečesa odvrča. Za odo je torej značilen voluntaristični element. Manj važna je zunanost, da pesnik nastopa (po Heinzejevem mnenju le fiktivno), kakor da pesem sam poje in se pri tem na liro spremlja. F. Klingner (Die Antike 6, 1930, 66 ss.) je pa našel tudi vzroke za te konvencije, ki si jih je naložil Horac (v javnosti z njimi ni uspel in tudi ni imel posnemovalcev). Horac je posegel pet sto let nazaj v razvoj literature k starim grškim lirikom, pri katerih je našel te posebnosti. Pri teh so pa omenjene posebnosti razumljive iz tedanjih družbenih razmer. Pesniki so bili tedaj glasniki javnega mnenja (in tudi Horac je to hotel biti) in s tem so imeli svojo socialno funkcijo. Zato niso govorili o zadevah, ki so se tikale izključno njih samih (kakor je to napravila Sapfo, prim. srbske »ženske« pesmi), marveč so peli o tem, kar je zanimalo javnost ali je po njihovem mnenju bilo zanj važno. Ti liriki so svetovali, učili in svarili. Bili so učitelji v politiki in moralih; duhovniki so izvrševali le bogoslužne obrede. Značilno za tedanjo etiko je n. pr., da so ti pesniki bili proti temu, da se človek predaja čustvom v preveliki meri, pa najsi je to ljubezen ali žalost, da so ga učili vdati se v to, kar je neizogibno, n. pr. v smrt. Z vsem tem je prepojena tudi Horacova lirika v ljubezenskih in pivskih pesmih. Zato se nam ta lirika zdi poleg Katulove ali celo romantične hladna, brez čustva. Goethe je videl v

Horacovi liriki »strašno realnost brez prave poezije«. Da jo razumemo, je treba imeti gornje ugotovitve pred očmi.

Nierhaus in Büchner sta pri Pindarju in Horacu med drugim skušala ugotoviti, kaj stoji v enjambementu, t. j. kaj stoji na začetku strofe, če prejšnja sega vanjo. Za Horaca je Büchner dognal: v glavnem so strofe pri njem zaključene, pri enjambementu pride na začetek strofe beseda v **anadori**, n. pr. I 2, 4 s. *terrui urbem, // terrui gentes*, ali **glagol z objektom**, n. pr. I 29, 4 s. *horribilique Medo // nectis catenas?* Včasih stoji na začetku strofe **glagol sam**, n. pr. I 2, 48 s. *ocior aura // tollat*, ali **glagol z adverbialnim določilom**, n. pr. II 9, 16 s. *Phrygiae sorores // flevere semper*. Redko je **glagol na drugem mestu**, n. pr. II 17, 28 s. *nisi Faunus ictum // dextra levasset*. Pogostna so na tem mestu **imena**, n. pr. I 15, 4 s. *ut caneret fera // Nereus fata*; imena so često opremljena z apozicijo, n. pr. II 7, 3 ss. *quis te redonavit Quiritem / dis patriis Italoque caelo, // Pompei, meorum prime sodalium* etc. Pogosto se z novo strofo začenja (po glavnem stavku v prejšnji strofi) particip ali **stranski** stavek, na primer I 25, 16 ss. *non sine questu, // laeta quod pubes ... gaudeat* etc. ali obratno: za stranskim stavkom se v novi strofi začenja **glavni**, n. pr. I 12, 27 ss. *quorum simul alba nautis / stella refulsit, // defluit saxis agitatus umor* etc. Drugi primeri so osamljeni. Vedno ima beseda v enjambementu poseben poudarek; pri tem nastane zaradi povezanosti obeh strof napetost. Ta je majhna, če se z novo strofo samo nekaj doda, večja je, če sledi nujno dopolnilo (glagol i. p.). Navadno se napetost začne v zadnjem verzu prednje strofe in se s prvim naslednje konča, prim. zgoraj II 17, 28 s. Večje loke razpne H. pri vzvišenih temah (zlasti v panegirskih v IV. knj.).

G. Daniels, Die Strophengruppen in den Horazoden (dis. Königsberg 1940), je poskušal dognati, katere strofe so med seboj v posameznih pesmih tesneje povezane ali z drugimi besedami: iz katerih miselnih celot je pesem sestavljena. Pri tem se je oziral na starejšo literaturo. Tudi Heinzejev komentar to na kratko opravi pri navedbi vsebine posameznih pesmi. Za našo temo so ta dognanja često važna: v oni skupini strof, ki je vsebinsko oz. čustveno poudarjena, je tudi izraz močnejše stiliziran.

Pričujoča razprava zasleduje vpliv **afekta** na Horacov stil. Predvsem je tu raba **dvočlenskih** in **tričlenskih** izrazov (dikol in trikol), kot so n. pr. III 1, 1 *odi ... et arceo* (dikolon) ali I 1, 23 s. *multos castra iuvant et sonitus bellaque* (trikolon); številnejše skupine razpadejo v te osnovne, n. pr. II 1, 1 ss. *motum ...*

civicum bellique causas (dikolon) *et vitia et modos* (dikolon) *ludumque Fortunae gravisque principum amicitias et arma* (trikolon). Izhodišče za to gledanje je naslednje: homerska fraza (A 35) πολλὰ ἤρᾱτο ne pomeni, kakor bi se glasilo dobesedni prevod, »mного je molil«, ampak »goreče je molil« (B. Snell, Gnomon 7, 1931, 81, op. 4 s.). Razžaljeni svečenik namreč goreče moli k Apolonu in takoj zaprosi, naj ga bog maščuje. Na primitivni stopnji jezika, ki lahko v posameznih frazah sega v modernejšo dobo, se intenzivnost čustvovanja ali delovanja izraža ekstenzivno: »mного« v omenjeni zvezi pomeni »vneto, goreče«. Paralela za ta jezikovni pojav je v obdelovanju zemlje, ki je na primitivnejši stopnji ekstenzivno, pozneje pa postane intenzivno. Besedni umetniki, zlasti pesniki, radi posegajo zavestno ali podzavestno po primitivnih ljudskih izraznih sredstvih, da dosežejo posebne efekte. In tako tudi izražajo to, kar hočejo poudariti, često obširneje z dvema ali več izrazi, prim. gornje Horacove izraze za »ne maram« (III 1, 1) in »vojaško življenje« (I 1, 23 s.). Pri tem lahko umetnik neki pojem deli na sestavine, kakor je to napravil H. v omenjenih izrazih, ali pa pojme kopiči, ko n. pr. Mecenata imenuje *o et praesidium et dulce decus meum* (I 1, 2). Psihološko ozadje veččlenskih izrazov je torej želja, da pesnik poudari v **afektu** neki izraz. »Das Affektische vermannigfalt, das Logische vereinfacht,« pravi Havers 160, § 138. Od tod kopičenje sinonimov, anafora, geminacija itd. Hofmann Umg. je posvetil tem pojavom celo knjigo, toda ne omenja Horaca. Pač pa pripominja Norden, Röm. Lit. [*Römische Literatur*] (Einleitung in die Altertumsw. I 4, 3, izd. 1933), 58: »Die Stilisierung des Gefühls ist ausserordentlich stark, die Disposition sorgfältig studiert« in o Tibulu pravi *ibid.* 60: »Mit seinem Freund Horaz verbindet ihn die starke Stilisierung des Gefühlsausdrucks.« V čem je ta stilizacija, je treba šele poiskati.

Z afektom v zvezi je drugi vidik, ki mi je bil pred očmi: razmerje med afektom in **obsežnostjo** (dolžino) stavka. Havers 156 pravi o vplivu afekta na obliko stavka: »Die Sprache des Affektes ist meistens charakterisiert durch eine abrupte Formlosigkeit«, Hofmann Umg. posveti poglavju »Die affektischen Kurzsätze« mnogo strani in govori na str. 46 o »der zerstörenden Wirkung des Affektes, der stossweise sich auslebt und sprachlich nur die Gipfelpunkte brüsk anzudeuten imstande ist«. Afekt si da duška v **kratkih** vzklikih in stavkih. Šele ko se višek poleže, sledijo daljši stavki. Zanimivo ilustracijo tega dejstva najdemo pri Ch. Bally, *Traité de stylistique française* I² (Heidelberg 1921), 7, kjer podaja

Bally naslednjo skalo izrazov za začudenje, ki je možna ob nepričakovanem srečanju z znancem:

Je suis étonné de vous rencontrer ici.

Tiens! Vous êtes ici?

Comment! vous ici?

Vous!

Oh!

Čim intenzivnejše je začudenje, tem krajši je stavek oz. vzklik. Jasno je spoznal vpliv afekta na obseg stavka pri Horacu Büchner 56, ko pravi: »Die Rede wird emphatischer, die Sätze kleiner.«

Mimogrede sem zasledoval tudi uporabo »zakona o naraščanju stavčnih členov« (da prihranim prostor, rabim kratico zak. o nar. st. čl.). Znan je bil že zdavnaj, sistematično ga je pa opisal šele germanist Behaghel v Idg. Forschungen 25 (1909), III ss. pod imenom »das Gesetz der wachsenden Glieder«. Heinze omenja nekatere primere iz Horaca v komentarju k c. I 21, 1–4.

V afektu nadalje najrajši uporabljamo **paratakso**, prim. Havers 160, § 138: »... ein weiteres Merkmal der affektischen Rede, nämlich die Parataxis. Der sich stossweise entladenden Erregung entspricht ein abgehacktes Sprechen, eine Satzzerstückelung, ein eruptiver Stil. Wer im Affekt spricht, unterlässt es vielfach, die verschiedenen Satzteile einander syntaktisch unterzuordnen.« Tudi s tega stališča se da vpliv afekta na stavčno sintakso v Horacovi liriki opazovati, vidi se, kako zelo je ta psihološki kriterij vplival na sestavo pesmi.

Horacova **epiteta** so že ponovno raziskovali. Tu sem se omejil na tista, ki izražajo obilico ali pomanjkanje nečesa, t. j. v glavnem na adj. na *-ax* in *-osus* in sestavljenke z *in-*. Ti adjektivi so najbolj afektivni in zato je zanimivo opazovati njihovo uporabo na tistih mestih, ki so vsebinsko ali čustveno poudarjena. V istem oziru je često zanimiva tudi raba **komparativov**.

Skoraj nič ni raziskana raba »rastočih« in »padajočih« **period**. Walzel, Gehalt und Gestalt 207 ss., omenja, da so se s tem problemom ukvarjali romantiki. Mislim, da se da na nekaterih mestih ugotoviti, kakšen efekt je H. s padajočo periodo dosegel. Büchner 15 pravi: »Wobei die Nebensätze, die folgen, für gewöhnlich nicht so viel Spannung erwecken wie die

vorausgehenden, die den Hauptsatz erwarten lassen.« Seveda so izjeme: relativni, finalni, časovni z *donec* sledijo glavnemu stavku tudi v mirni prozi (ibid. 16). O stranskih stavkih, ki so **pred** glavnim (v naslednji strofi), pravi ibid. 16: »es ist typisch für diese Sätze, dass ein gewichtiger Hauptsatz mit Anfang der nächsten Strophe einsetzt.« Padajoča perioda je posebno pripravna, kadar hoče H. naslikati oddaljevanje od teme, oddaljevanje v času (ali v preteklosti ali v prihodnosti) ali kadar s tem hoče pokazati, da nečemu pripisuje manjšo važnost.

Pesmi sem opremil s kratko vsebino, ker je to bilo potrebno zaradi razčlemba, in z analizo tudi drugih pesniških sredstev. Pri tem sem suponiral poznavanje Heinzejevega komentarja, pač pa sem iz starejše literature povzel z navedbo vira razne opombe, ki so sicer nedostopne, pa se mi je zdelo škoda, da bi ostale pozabljene. Kakšne bi morale biti interpretacije od, je mojstrsko pokazal F. Klingner v raznih člankih, gl. I 17, II 6, III 4 in IV 14, vendar komentarja za Horacove ode v celoti ni napisal.

[...]

I 3.

*Sic te diva potens Cypri,
sic fratres Helenae, lucida sidera,
ventorumque regat pater
obstrictis aliis praeter Iapyga,*

navis, quae tibi creditum 5
debes Vergilium; finibus Atticis
reddas incolumem, precor,
et serves animae dimidium meae.

Illi robur et aes triplex
circa pectus erat, qui fragilem truci 10
commisit pelago ratem
primus, nec timuit praecipitem Africum

<i>decertantem Aquilonibus nec tristis Hyadas nec rabiem Noti, quo non arbiter Hadriae maior, tollere seu ponere vult freta.</i>	15
<i>Quem mortis timuit gradum qui siccis oculis monstra natantia, qui vidit mare turbidum et infamis scopulos, Acroceraunia?</i>	20
<i>Nequiquam deus abscedit prudens Oceano dissociabili terras, si tamen impiae non tangenda rates transiliunt vada.</i>	
<i>Audax omnia perpeti gens humana ruit per vetitum nefas. Audax Iapeti genus ignem fraude mala gentibus intulit.</i>	25
<i>Post ignem aetheria domo subductum macies et nova febrium terris incubuit cohors, semotique prius tarda necessitas leti corripuit gradum. Expertus vacuum Daedalus aera pinnis non homini datis; perrupit Acheronta Herculeus labor.</i>	30
<i>Nil mortalibus ardui est; caelum ipsum petimus stultitia, neque per nostrum patimur scelus iracunda Iovem ponere fulmina.⁴</i>	40

4 Za lažje sledenje analizam smo dodali še Horacijeva besedila v latinskem izvirniku. (Op. N. G.)

Pesem se začnjenja z živahnim naročilom ladji, naj varno pripelje Vergila čez morje v Atiko (1–8). To je povod, da H. ostrmi pri misli, kako drzen je bil oni, ki si je na šibki ladji prvi upal na morje (9–16). Niti smrti na morju se ni bal človek v svoji drznosti (17–20). V drugi polovici pesmi preide H. na premišljevanje o tem, česa vsega se je človek lotil v svojem drznem pogumu. Snov je H. razdelil po elementih v naravi (Daniels 35): človek se ni ustrašil niti pred vodo in ognjem (21–28), ki sta mu prinesla za kazen mrzlico in smrt (29–33); Dedal se je hotel dvigniti v zrak, Herkul je prodril v podzemlje (34–36), Giganti pa so poskušali celo zavzeti nebo. Zato ni čudno, da nas Jupiter kaznuje s strelami (37–40).

Daniels 35 deli pesem v 2 + 2 + 1 + 2 + 2 + 1 strofo, vendar je treba omeniti, da zadnjih pet strof zaradi enjambementov med 32 in 33 ter 36 in 37 ni tako jasno razčlenjenih kakor prvih pet. Zato Heinze deli pesem v vv. 1–8, 9–20, 21–36 in 37–40.

Na začetku pesmi je živa želja, ki jo izraža anafora *sic ... sic* (subjekti so razdeljeni po zak. o nar. st. čl.). Na koga se obrača pesnik, se vidi šele iz začetka 2. strofe: *navis*. Na ta vokativ nas je pripravil že v v. 1 s *te. Vergilium* (6) stoji na vidnem mestu pred cezuro, enako viden je tudi konec strofe s prisrčnim *animae dimidium meae* (8). V obeh strofah uporablja H. dikola.

Z v. 8 se pričnjenja nova celota (9–16), ki je zanjo značilen pogled v preteklost. V nasprotju z mehkim *animae dim. m.* se začnjenja 3. strofa s trdim *illi robur et aes triplex*. Nekdanjega miru in uravnovešenosti življenja je bilo z iznajdbo ladje konec. To ponazarja besedni red, ki je poln kontrastov: *fragilem truci conmisit pelago ratem*. Pri opisovanju nevarnosti, ki se jih drzni človek ni ustrašil, poseže H. po trikolih: *nec (= in ne) ... Africum ... nec ... Hyadas ... nec rabiem Noti*. Pesnikovo strmenje izraža tudi enjambement med 12 in 13. Čustvena krivulja proti koncu 4. strofe zopet pade: sledita zavisnika 1. in 2. stopnje, ki opisujeta natančneje moč južnega vetra. V 5. strofi se ton zopet dvigne, ko se pesnik vpraša: česa se je sploh bal oni, ki se je prvi drznil iti na morje?

Šesta strofa je močno patetična: tudi če bi bil bog hotel, ne bi bil mogel pomagati ljudem, ko kršijo meje, postavljene ob stvarjenju sveta. Značilne za afekt so številne negacije: na začetku stoji *nequiquam*, na koncu verzov stojita *dissociabili* in *inopiae*, na začetku zadnjega verza strofe pa *non tangenda*. Tudi v naslednji strofi afekt še traja, vidi se v anafori besede *audax*. Pogubne posledice človeške drznosti slika v nadaljnji strofi enjambement med 32 in 33 z značilnima

besedama *necessitas // leti*, ki stojita na najbolj vidnih mestih (Büchner 29). Čustveni poudarek ima tudi smiselna anafora *expertus* (sc. *est*) ... *perrupit*, toda drugi člen te anafore je krajši: verjetno moramo v tem videti pripravo za poudarek, ki doseže vrhunec v kratki sentenci *nil mortalibus ardui est* (37). Tudi besedi *caelum ipsum* (38) sta na vidnem mestu, na koncu strofe jima odgovarja učinkoviti *fulmina*, pregrešnemu stremljenju primerna kazen.

H. izhaja od prigodne teme, slovesa od prijatelja, preide na strmenje nad človeško drznostjo (9 ss.) in konča z mislijo, da ni čudno, da je zlo na svetu (21 ss.). Vsak od teh odstavkov se začneja z močnim afektom, ki se v zaključni strofi odstavka (17–20 in 37 ss.) po vmesnem presledku zopet dvigne. Voluntaristični element pesmi je osredotočen na začetku v naročilu, sicer je pa pesem močno meditativna in konec je poln resignacije.

I 9.

*Vides ut alta stet nive candidum
Soracte, nec iam sustineant onus
silvae laborantes, geluque
flumina constiterint acuto.*

Dissolve frigus ligna super foco 5
*large reponens atque benignius
deprome quadrimum Sabina,
o Thaliarche, merum diota.*

*Permitte divis cetera, qui simul
stravere ventos aequore fervido* 10
*deproeliantis, nec cupressi
nec veteres agitantur orni.*

*Quid sit futurum cras fuge quaerere, et
quem Fors dierum cumque dabit lucro*
appone, nec dulcis amores 15
sperne puer neque tu choreas,

*donec virenti canities abest
morosa. Nunc et campus et areae
lenesque sub noctem susurri
composita repetantur hora,* 20

*nunc et latentis proditor intimo
gratus puellae risus ab angulo
pignusque derptum lacertis
aut digito male pertinaci.* 24

»Vse je pokrito s snegom in ledom, zato, Taliarh, poskrbi za ogenj in vino, druge skrbi pa prepusti bogovom (1–12). Ne misli na jutrišnji dan, uživaj sedanjost, dokler je še čas za ljubezen in veselje (13–24).«

Pesem se deli v dve triadi, kakor je to splošno priznano (Daniels 33 op. 73). Prve tri strofe so vsaka v sebi zaključene, zadnje tri so povezane med seboj z enjambementom (Staedler 27). Drugo triado uvaja gnoma *quid sit* etc., ki pa je le drugače povedan *permitte divis cetera* (9) (Staedler 32). Pesem je zgrajena na podobi iz zimske narave, ki ji v Taliarhu odgovarja skrb. K temu pristopi še kontrast, odpor proti mrazu in skrbi. V tem odporu je voluntativni značaj pesmi.

Prva strofa je zgrajena tridelno (*ut ... nec ... -que*), kakor je v Alkajevi predlogi. Za to sliko sledi nasvet v dveh strofah, ki se obe začenjata z imperativom (*dissolve* in *permitte*), prvi da nasvet za obrambo pred mrazom, drugi pred skrbjo. Kakor si strofi odgovarjata po smislu (zunanost in notranost), tako si tudi po zgradbi, ker sta obe dvodelni: *dissolve ... deprome* (5, 7), *nec ... nec* (11 s.). Marouzeau 289 je opozoril tudi na besedni red (»navpični«) vv. 7 s.:

<i>deprome</i>	<i>quadrimum</i>	<i>Sabina,</i>
<i>o Thaliarche,</i>	<i>merum</i>	<i>diota.</i>

Besede, ki spadajo skupaj, stojijo druga pod drugo. Ta urejenost, polna umetnosti, ima najbrž namen, da vzbudi občutek ugodja, ki ga je mogoče najti ob dobro zakurjenem ognju in vinu na mizi. Lahkotna kretnja, ki naj z njo prijatelj odrine od sebe vse skrbi, najde izraza v sicer nepesniški besedi

cetera (9): vse ostalo ni važno. Triada se konča z mislijo, da bogovi skrbijo za vse, kakor v prirodi napravijo konec viharjem. S to sliko iz prirode se H. povrne k izhodišču pesmi, toda tam je neprijazna slika snega in mraza, tu pa miru in sproščenosti. Slika zime je prisposodba za skrb, ki kljuje v prijatelju; v drugi polovici pesmi pa preostane od mučne misli samo še en verz *quid sit futurum cras, fuge quaerere* (13), ostalo je posvečeno veselim mislim. H. vabi prijatelja, naj uživa življenje. Afekt se odraža na dvakrat dveh členih: *fuge ... adpone, nec ... neque*. Oba imperativna stavka imata na začetku stranski stavke, ta paralelizem slika sistematični napor, da ne bi ušel noben užitek, gl. prip. k I 1, 13 s. Posrečeno je izrabljena tmeza *quem ... cumque* (14): zadostoval bi sam relativ *quem*, naknadno pristavljeni *cumque* ponazori nepričakovani dar Fortune, ki ga prijatelj ne sme pustiti neizkoriščenega. Z *neque tu choreas* (16) bi se mogla zaključiti ne samo strofa, ampak tudi stavek, zato enjambement 17/8 učinkuje tembolj nepričakovano: še enkrat se pokaže na obzorju grozeča starost, ki z *morosa* sega še v naslednji verz, da je slika tembolj temna. S tem pa so neprijetne slike tudi zaključene: vsa je bila taki sliki namenjena 1. strofa, druga je slikala odpor proti temu, ogenj in vino; v 3. smo videli, kako se vihar v prirodi pomiri, tako da je 3. strofa nekaka sinteza prvih dveh. V drugi triadi pa razen v vv. 13 in 17 s. prevladujejo svetle strani življenja. Kakor so se temne začele v prvi strofi, tako so se svetle v drugi, obema stranema življenja je bila posvečena po ena cela strofa.

Konec pesmi je vesel in prešeren. Temu čustvu dá H. izraza z anaforo *nunc ... nunc*, pri čemer je drugi člen daljši. Pri prvem členu so trije subjekti (prva dva spadata tesneje skupaj, tako da smemo morda računati z dvodelnostjo in k temu je treba še dodati zevgmo: iz *repetantur* je treba h *campus et areae* dostaviti *petantur*, gl. Heinzeja k 18). Vv. 19 in 20 sta lepo uravnovešena v skladu z atributoma *lenes* in *composita*. Drugi člen anafore stoji po enjambementu značilno na začetku nove strofe: veselih slik še ni bilo dovolj. Toda uravnovešenost prejšnje strofe se tu umakne mladostni prešernosti in nagajivemu ruvanju med zaljubljenecema, ki ga izvrstno ponazori zapleteni besedni red. Heinze k 22 pove, da je treba povezati *latentis puellae, proditor gratus risus, intumo ab angulo*, in pristavlja, da je taka zapletenost treh dvočlenskih izrazov redkost. Toda opaziti moremo tudi navpični besedni red kakor v 2. strofi (če se ne oziramo na začetni besedi):

<i>(nunc et)</i>	<i>latentis</i>	<i>proditor</i>	<i>intumo</i>
<i>(gratus)</i>	<i>puellae</i>	<i>risus</i>	<i>ab angulo.</i>

Sliki simpozija pri ognju, ki naj prežene zimski mraz, odgovarja na koncu pesmi slika iz ljubezenskega življenja, ki naj prepodi skrbi: zveza je vsebinska in oblikovna.

Posrečen je atribut k *digito* (24): *male pertinaci*. Za dekletovim odporom ni resne volje. Ovid Am. I 5, 15 s. je to izrazil obširneje:

*quae cum ita pugnaret, tamquam quae vincere nollet,
victa est non aegre proditione sua.*

I 28.

*Te maris et terrae numeroque carentis harenae
mensorem cohibent, Archyta,
pulveris exigui prope litus parva Matinum
munera nec quicquam tibi prodest*

aerias temptasse domos animoque rotundum 5
percurrisse polum morituro.
*occidit et Pelopis genitor, convivā deorum,
Tithonusque remotus in auras*

et Iovis arcanis Minos admissus habentque
Tartara Panthoiden iterum Orco 10
*demissum, quamvis clipeo Troiana refixo
tempora testatus nihil ultra*

*nervos atque cutem morti concesserat atrae,
iudice te non sordidus auctor*
naturae verique. sed omnis una manet nox 15
et calcanda semel via leti.

*dant alios Furiae torvo spectacula Marti,
 exitio est avidum mare nautis;
 mixta senum ac iuvenum densentur funera, nullum
 saeva caput Proserpina fugit:* 20

*me quoque devexi rapidus comes Orionis
 Illyricis Notus obruit undis.
 at tu, nauta, vagae ne parce malignus harenae
 ossibus et capiti inhumato*

*particulam dare: sic quodcumque minabitur Eurus 25
 fluctibus Hesperii Venusinae
 plectantur silvae te sospite multaque merces
 unde potest tibi defluat aequo*

*ab Iove Neptunoque sacri custode Tarenti.
 negligis inmeritis nocituram 30
 postmodo te natis fraudem committere? fors et
 debita iura vicesque superbae*

*te maneant ipsum: precibus non linquar inultis
 teque piacula nulla resolvent.
 quamquam festinas, non est mora longa; licebit 35
 iniecto ter pulvere curras. 36*

»Majhen kup zemlje pokriva, Arhita, tebe, ki si hotel v življenju prešteti peščena zrna in premeriti pota ozvezdij (1–6). Tudi Tantal, Titon, Minos in tvoj učitelj Pitagora so morali umreti in tako je z nami vsemi (7–15). Ta umre tako, drugi drugače, jaz sem utonil v Jadranskem morju (15–22). Ti, mornar, pa, ki greš mimo, vrzi prgišče prsti na moje truplo, sicer zadene kazen tebe ali tvoje potomce. Četudi se ti mudi, stori to (23–36).«

Glede vprašanja, kdo govori v tej pesmi, sledim Heinzejevemu mnenju (119 in 121): govori utopljenec, ki se najprej obrača na Arhita v bližnjem grobu, nato pa prosi mimoidočega mornarja, naj naplavljenno truplo vsaj simbolično

pokoplje s tem, da vrže nanj prgišče prsti. O drugih mnenjih glej Wartenberga 91 in Büchnerja Jb. 130 s. Heinze 119 s. deli pesem na dva dela: 1–22 in 23 *at tu, nauta* – 36. Daniels 22 jo še podrobneje deli v 1–6, nato v dva skoraj enako dolga dela 7–16, 17–22 in v končni del 23–36. Zadnji del bi tudi mogli razdeliti v dva dela po 7 verzov: v prošnjo za pokop in željo, da bi bil mimoidoči za dobro delo poplačan s srečo na morju in v kupčiji, ter na drugi strani v grožnjo s kaznijo, če bi tega ne napravil, in zaključno prošnjo. Tako se s prošnjo ta del začne in neha. Heinze pesmi ni razdelil v strofe in tudi ne Klingner. Tudi Büchner 33 s. to odločitev odobrava, ker bi bil sicer *ultra* (12) ločen od svojih akuzativov, za kar ni paralel v strofičnih pesmih, *prodest* (4) bi bil ločen od pripadajočega infinitiva, enako *parce* (23) od svojega infinitiva *dare* (25). Razen tega bi šla trikrat globoka miselna zarez, konec stavka, skozi sredo strofe (za vv. 6, 22, 34), kar je tudi nenavadno. Besede *sed omnis ... via leti* (15 s.) so po mojem mnenju résumé prejšnjega in priprava za vv. 17–22: vsi moramo umreti, tako ali tako.

H. je postavil na začetek veličastno sliko človeškega duha, ki stremlji, kakor je matematik in astronom Arhita, za neskončnim. Pretresljiva je temu nasproti ugotovitev, da moramo vsi umreti, celo heroji in ljudje kakor Pitagora: ta je veroval v preseljevanje duš, torej je celo večkrat umrl (Heinze k 10). Na ta splošni del priključi H. utopljenčevo prošnjo, naj ga mimoidoči pokoplje (23 ss.). Ta del obsega torej voluntaristični element pesmi in zato je razumljivo (Heinze 121, Staedler 3), da je v njem živahnejši metrum zaradi številnih daktilov v epodičnih verzih kakor v elegičnem prvem. Staedler tudi opozarja na nihanje med občudovanjem in pomilovanjem Arhita, kar se dobro ujema z metrom, ki je najbližji od vseh Horacovih elegičnemu distihu (Heinze 120).

Pesem se začneja s trikolom *maris et terrae numeroque carentis harenae mensorem* (1 s.), ki daje izraza občudovanju vseobsežnega Arhitovega duha. Temu nasproti stoji neznatni grob, kjer počiva njegovo truplo: to je izrazil H. z monokolom *pulveris exigui ... munera*. Še enkrat se H. dvigne – tokrat v negativnem stavku – do občudovanja, toda zdaj je to samo še dikolon: nič ti ni koristilo *aeris temptasse domos animoque rotundum percurrisse polum*. In konča z eno besedo: *morituro*, ko si moral umreti. Tako je nasprotje med veličino duha in minljivostjo telesa dvakrat ponazorjeno: začne se s široko kretnjo, da se konča z odsekano. Sledijo mitični vzgledi za to, da morajo umreti tudi največji, in sicer zopet v trikolu: *occidit et Pelopis genitor ... Tithonusque remotus (sc. est) et Minos*

... *habentque Tartara Panthoiden*. Členi v trikolu so razpostavljeni po zak. o nar. st. čl. Primeri so vsi obseženi v enem stavku, ki ga zaključuje dolg stranski stavek s *quamvis* in vrhu tega še apozicija: Pitagora je tudi moral umreti, čeprav je trdil, da zapadejo smrti le koža in kite; umreti je moral on, po tvojem mnenju veliki poznavalec resnice o naravi. S temi pojasnili dobi stavek padajoči ritem, ki z njim H. ponazori začetni *occidit* (7). Tudi za tem dolgim stavkom sledi kratek stavek *sed omnis ... leti*, kakor je prej za daljšim členom sledil krajši. Nihanje čustva je H. ponazoril z različno dolžino členov in stavkov.

Misel, da smo pred smrtjo vsi enaki, je našla izraza v dveh distihih, ki sta zaključena stavka (17–20), celo posamezni verzi so obenem stavki, le *nullum* (19) na koncu verza uvaja nov stavek, ima pa poseben poudarek. Sicer je za pesem značilno, da je konec stavka razmeroma redko na koncu verza (Heinze 121). Sintaktična zaključenost verzov in distihov v vv. 17–20 s svojo preglednostjo – stavki so parataktični – ponazarja preprosto resnico, da smrt doseže slehernega. Za tema **dvema** distihoma pride zopet **en** distih, kjer zvemo, da govori utopljenec. Tako je skozi ves prvi del (1–22) izvedeno načelo, da za daljšim sledi krajše.

V nasprotju s tem je drugi del (23–36) zgrajen tako, da za krajšim stavkom sledi daljši: v tem naraščanju vidim izraz voluntarističnega elementa. Za *at tu ... dare* (23–25 a), ki vsebuje prošnjo, pride daljši stavek z željo, da bi bil mornar za dobro delo poplačan (25 b–29). Drugi del je oseben, zato ni zgrajen v patetičnih trikilih, ampak dosledno v dikilih, prim. *ossibus et capiti* (24), dvodelni glavni stavek z glagoloma *plectantur ... defluat* (25–29), *Iove Neptunoque* (29), *iura vicesque* (32) in *linquar ... resolvent* (33 s.). Dvodelnost v zadnjem distihu je bolj prikrita, ker imamo stranski in glavni stavek (ne pa dveh prirednih); razen tega tudi ni več tako izrazitega nasprotja med stavkoma glede obsega: oba sta približno enako dolga (11 in 12 zlogov). Ta stilizacija izraža pomirjenje, utopljenec sklepa iz vedenja mimoidočega, da bo ustregel njegovi prošnji. Konec pesmi je tako v nasprotju s patetičnim začetkom. V prvem delu smo našli dvakrat trikolon, v drugem le dikola. Prvi del je zgrajen v padajočem ritmu, ker je posvečen minljivosti vsega, drugi v rastočem, ker vsebuje voluntativni element, ki šele napravi pesem za odo (Heinze 121). V drugem je zaradi voluntativnega elementa večje število daktilov, pogostost spondejev v prvem delu pa je v zvezi z občudovanjem Arhita in mislijo na mogočnost smrti, kar oboje ponazarjata trikola v vv. 1 in 7 ss.

V delu pesmi, kjer utopljenec grozi (30–34), je uporabil H. sestavljenki z *in-*: *inmeritis* (30) in *inultis* (33).

I 34.

*Parcus deorum cultor et infrequens,
insanientis dum sapientiae
consultus erro, nunc retrorsum
vela dare atque iterare cursus*

cogor relictos: namque Diespiter, 5
*igni corusco nubila dividens
plerumque, per purum tonantis
egit equos volucremque currum,*

quo bruta tellus et vaga flumina,
quo Styx et invisī horrida Taenari 10
*sedes Atlanteusque finis
concutitur. valet ima summis*

*mutare et insignem attenuat deus
obscura promens; hinc apicem rapax:*
Fortuna cum stridore acuto 15
sustulit, hic posuisse gaudet. 16

Heinze 142 pravi o odi, da je zgrajena iz treh tridelnih period in da je zadnji del vsakokrat dvočlenski. Vsebina je namreč razdeljena v tri dele: v prvem (1–5 a) prizna pesnik, da ni veroval v poseganje bogov v človeško usodo, sedaj pa da se čuti prisiljenega, vrniti se k veri svoje mladosti in iti na pota, ki jih je zapustil; v drugem delu (5 b–12 a) navede vzrok svojega spreobrnjenja: duševno ga je pretresla strela z jasnega neba, ko je vendar epikurejec Lukrec VI 400 trdil, da je to nemogoče (gl. o »spreobrnjenju« Heinzeja 142); v tretjem delu (12 b–16) prizna, da bog posega v dogajanje na svetu, da visokega poniža in to, kar je skrito, spravi na svetlo; Fortuna temu kraljevsko krono vzame, drugemu jo da.

V tretjem delu H. ne govori več o sebi; medtem ko se prvi del nanaša na njegov osebni doživljanj in drugi na vzrok, je zadnji del nauk iz tega, gnoma. Posebno sta povezana med seboj prvi in zadnji del: prej se je H. zdel sam sebi moder, toda bil je nespameten (2 s.), zdaj pa se je to do dna spremenilo in bog ga je napravil majhnega (12 b s.); ene bog poviša, druge poniža. H. misel dvakrat izrazi: *insignem attenuat* (13) ponovi z *apicem – sustulit, obscura promens s hic posuisse gaudet*. V prvem delu pesmi najdemo podobno ponavljanje iste misli: *retrorsum vela dare* je isto kakor *iterare cursus – relictos*. Prvi in zadnji del sta torej enako zgrajena (prim. I 5), vsak obsega tudi po štiri in pol verza. Zaključni besedi prvega dela *cogor relictos* stojita na začetku petega verza, uvodne besede zadnjega dela *valet ima summis* na koncu petega verza, šteto od zadaj. Pesem dobi na ta način – rekel bi – hiastično obliko, konec je nasprotje začetka, kar je ponazorilo vsebine, *ima summis mutare*. Oda je, kakor pove Heinze 142, palinodija. H. to izrecno pove z *retrorsum vela dare atque iterare cursus* in to tudi v obliki pesmi ponazori.

Začetnemu oksimoru *insanientis – sapientiae* (2) odgovarja na koncu delovanje Fortune, ki združuje v sebi nasprotje: te ponižuje, druge povišuje. Srednji del je pa tako sestavljen, da je pojavom na nebu v drugi strofi protiutež opis posledic na zemlji in v podzemlju v tretji strofi. Pretres fizičnega sveta po Jupitrovi streli je pa priprava na pretres, ki se je izvršil v pesnikovi duši, in na spoznanje, ki je iz tega prišlo.

Negiranje božjega poseganja v človeško usodo se odraža v nikalnih sestavljenkah *infrequens* (1) in *insanientis* (2); poleg tega rabi H. še *invisi* (10) in epitheton *rapax* (14), oboje pri opisovanju sil, človeku nasprotnih.

I 38.

*Persicos odi, puer, adparatus;
displicent nexae philyra coronae;
mitte sectari rosa quo locorum
sera moretur.*

Simplici myrto nihil adlabores 5
sedulus curo: neque te ministrum
dedecet myrtus neque me sub arta
vite bibentem. 8

Neznatna pesmica spada po Dornseiffovem mnenju ([»Eine Sphragis des Horaz (c. IV 8)«] Philol. [*Philologus*] 95, 1942, 170) med najlepše, najbrže ker je ena izmed redkih, ki slikajo pesnikovo lastno razpoloženje. Zanimivo na nji je, kako pesnik svoj odpor proti sužnjevemu prizadevanju, da bi na veliko pripravil mizo, odklanja. Pesnik zavrača v prvi strofi po vrsti *Persicos ... adparatus – coronae – rosa*, druga strofa se pa že začne s tem, s čimer bi bil zadovoljen: *simplici myrto*. Vendar prejšnje negativno razpoloženje še ni izginilo, še vedno se rahleje sicer, pa vendar oglasi v *nihil adlabores*. Tako od velikih priprav postopoma preide na mirto, ki naj bo čisto preprosta, kakor je to povedano v v. 7 z **eno** besedo *myrtus*. Tudi odpor se temu primerno zmanjšuje: najmočneje je izražen z *odi*, za njim sledi malo milejši *displicent*. Oba glagola opisujeta razpoloženje na Horacu samem; nadaljnji par *mitte sectari* in *nihil adlabores* izraža sicer tudi pesnikov odpor, toda naša pozornost se vendar obrne tudi na sužnja. Pesnik odklanja sužnjevo prizadevanje, da bi pripravil gospodarju kak drug okras, če ne mara za razkošne priprave (to je seveda humoristično pretirano) ali za vence: Horacu do vsega tega zunanjšega okrasja nič ni. S tem se pesem ponotranji, zunanost se izloči. Čutimo, da je pesniku največ do notranjega ugodja, kar pride na koncu tudi do izraza: *sub arta vite bibentem*. Ko vse ovire, ki pesnika zadržujejo, in to so obširne priprave, odpadejo, se šele pesnik umiri in nemoteno preda užitku, tedaj se sprosti. Spitzer, Stilstudien II (München 1928), 292 op. 1 pravi: »Lyrik ist Selbstbefreiung.« To se točno sklada s pričujočo pesmijo. Vendar je razlika med moderno in to lirsko pesmijo v tem, da moderna dá pesnikovemu čustvu izraza in s tem se pesnik sprosti, H. nam sproščenje opisuje v njegovih posameznih fazah. Moderna lirika je neposredna, elementarna, kakor je bila tudi Katulova, starogrška in Horacova je pa posredna, lomljena tu skozi prizmo opazovanja samega sebe – navadno se pa pesnik obrača na druge v njihovih zadevah. Modernemu pojmovanju lirike se bliža pesem tudi v tem, da opisuje nastajanje nekega razpoloženja in ne opisuje kakor druge Horacove pesmi nekega gotovega trenutka. V tej pesmi vidimo, da suženj začne s pripravami, da jih nato pesnik opazi, da izrazi svoj odpor proti njim, da suženj pride na drugo misel itd. Končno so vse ovire le premagane in pesnik se more nemoteno predati uživanju. Za vse to je treba časa, vse mora pred našimi duševnimi očmi šele nastajati. Tako je v moderni liriki, ne pa v stari, kjer se pesnik obrača na drugo osebo. Če govori o sebi, hitro zaide v zaporednost spreminjajočih se čustev; če pa govori o drugem,

ga opisuje, kakor ga pozna, ali pa mu k čemu prigovarja – vse s stališča onega trenutka, ko mu govori. Druga posebnost te pesmi je, da je višek, sproščenje, na koncu. Tudi to nam pesem približa. Pogosto je pri Horacu nasprotno: da je ono, kar je hotel povedati, na začetku, n. pr. *Aequam memento rebus in arduis servare mentem* (II 3), in da od tam dalje pada pesem proti koncu in tam nekako obvisi, kar vzbuja isti vtis kot orientalske melodije, ki se ne vrnejo na dominantno, ampak pri njih še vedno nečesa pričakujemo; za I 17 je to ugotovil F. Klingner (gl. to pesem). Ta posebnost Horacove lirike je v zvezi z nagovorom na drugo osebo, ki nanjo pesnik hoče vplivati: vse je usmerjeno izven pesnika; kakšen uspeh bo imelo njegovo prigovarjanje ali odvrčanje, tega ravno ne zvemo. Nasprotno pa vidimo v tej odi to, k čemur je težila pesnikova želja, na koncu uresničeno in to nas ravno zadovolji. Pesem je tipično negativna: *odi – displicent – mitte sectari – nihil adlabores*; še celo misel: »saj bi bila dobra navadna mirta« je izražena z litoto. Edino pozitivno je konec *sub arta vite bibentem*. Ta pozitivni konec je pripravljen z omenjeno figuro. Tako se pri *neque te* (6) razpoloženje nezaznatno preokrene, toda najprej se to opazi pri neprizadetem sužnju (*te*), pri čemer nas *neque* opozori na to, da nekaj še mora priti, nato sledi šele *me* – tu se pozornost obrne na pesnika. Hitro nam pove, kje je, in končno, da uživa.

Nerazpoloženje se polagoma manjša. To vidimo tudi na tem, kako omenja H. stvari, ki bi jih zaradi njihove skromnosti še prenesel, čeprav so mu tudi te odveč: *philyra*; *quo locorum sera moretur* (kakšna zapoznela roža se morda še kje skriva); *simplici* je pa že pozitivna vrednota. Zmanjševanje odpora se vidi tudi v tem, kako H. govori o sužnjem prizadevanju. V v. 1 ga samo omeni z vok. *puer*, pa še to je bolj za nas, da nam pove, koga nagovarja – kljub posebnemu značaju te ode se je H. tudi tu držal starogrškega načela, da bodi oda nagovor na neko 2. osebo. Sicer je pa vse nerazpoloženje obrnjeno proti *Persicos apparatus* in nato proti *coronae*. Sužnjeva oseba je popolnoma v ozadju. Šele nato pride njegovo prizadevanje na vrsto: močnejši izraz *mitte sectari* je prvi, sledi mu milejši *nihil adlabores*. Posebni trud, ki si ga suženj nalaga, izražen z *ad-*, je odveč. V v. 6 je že pohvala *sedulus*: pesnikov odpor je skoraj popolnoma ponehal, kar pove tudi (*non*) *curo* (tako Heinze; prim. slov. »mar mi je!«, t. j. »ni mi mar«). Tu smo pri preobratu. Vse je v skladu s psihološkim dejstvom, da damo najprej duška neposrednemu čustvu, tu začetnemu *odi*, s čimer se psihični pritisk zmanjša, na koncu šele povemo, zakaj smo bili v afektu. Tedaj sledi razlaga: (*non*) *curo*.

Z afektom v zvezi je besedni red. Predmet, ki se proti njemu pesnik obrne, pokaže *Persicos – apparatus* na začetku in koncu verza. Na začetku verza je poudarjeni *displacent* in *mitte sectari*. Čustvo je eruptivno, izraža se zato v kratkih stavkih. Čim bolj se napetost polega, tem daljši so. Tako v prvi strofi obseg stavkov narašča (1 + 1 + 2 verza). V drugi strofi sta le dva stavka, zato daljša (1 in pol + 2 in pol). Strofa se začinja s pozitivno vrednoto, ki jo H. priznava: *simplici myrto*, tudi pohvala *sedulus* je na začetku verza. V zadnjem stavku razloži H., kaj je povzročilo njegov odpor: želja, da bi se nemoteno predal uživanju lepega trenutka. Tako se pesem z afektom začne in z intelektom konča, pomešanim z uživanjem, nenavadna kombinacija, ki združuje staro in moderno liriko.

Pesem je pritrjeno razgibana, močno čustvo odpora se le polagoma umiri. K tej razgibanosti prispeva tudi menjava oseb: *odi* (1. os.) – *puer* (2.) – *displacent* (3.) – *mitte* (2.) – *rosa ... moretur* (3.) – *adlabores* (2.) – *curo* (1.) – *te* (2.) – *dedecet myrtus* (3.) – *me ... bibentem* (1.). Na začetku in koncu je H. uporabil vse tri osebe, v sredi se menjavata dve (2. in 3., 2. in 1.). S 1. osebo se pesem začne in konča: lirika v 1. osebi, kakor je to navadno v moderni liriki.

II 5.

*Nondum subacta ferre iugum valet
cervice, nondum munia conparis
aequare nec tauri ruentis
in venerem tolerare pondus;*

circa virentis est animus tuae 5
*campos iuvencae nunc fluviis gravem
solantis aestum, nunc in udo
ludere cum vitulis salicto*

praegestientis. tolle cupidinem
inmitis uvae: iam tibi lividos 10
*distinguet autumnus racemos
purpureo varius colore.*

*iam te sequetur (currit enim ferox
aetas et illi quos tibi dempserit
adponet annos), iam proterva
fronte petet Lalage maritum* 15

*dilecta, quantum non Pholoe fugax,
non Chloris albo sic umero nitens
ut pura nocturno renidet
luna mari, Cnidiusve Gyges,* 20

*quem si puellarum insereres choro,
mire sagacis falleret hospites
discrimen obscurum solutis
crinibus ambiguoque voltu.* 24

Staedler 61 in Daniels 33 delita pesem v dve triadi, Heinze jo po m. mn. bolje v štiri dele: 1–9 a slikajo sedanjost, ko je Lalage še premlada za ljubezen; 9 b–10 a vsebujejo moralno pesmi, voluntativni del: pusti, da dekle dozori! 10 b–16 obrnejo pogled v prihodnost: pozneje bo sama iskala ljubimca; 17–24 pa skušajo obrniti pozornost k sedanjosti: takrat bo Lalage ljubljena, kakor sedaj ni niti nobeno dekle niti deček Gyges.

Pesem se začne s podobo junice, ki ni še godna niti za delo niti za pleme. Da je to prispodoba za dekle, ni nikjer niti z najmanjšo besedo naznačeno. Junica se sedaj še poigrava po pašniku. Da je v neki zvezi z naslovljencem, ki pa izjemoma ni imenovan, se v 2. strofi vidi le iz *tuae* (5). Toda ker se le mora razmerje med podobo in naslovljencem razjasniti, uporabi H. v 3. strofi prozornejšo primero z nezrelim grozdom: prijatelj naj še malo počaka, kmalu bo grozd zanj (*tibi*) dozorel. Toda še vedno ni H. povedal, kaj si je treba misliti pod temi prispodobami. V 4. strofi nadaljuje z *iam te sequetur*: to se more reči o junici, toda vmes je že prispodoba z grozdom, tako da nas ta skok navede na misel, da je vse dosedanje bila prispodoba in da gre za nekaj več kakor žival. V tem nas potrди *illi quos tibi dempserit adponet annos*. Zdaj je postavil šele ono, kar se skriva pod dativom *illi*, na katerem se ne razloči spol, na isto stopnjo kot naslovljenca; razen tega je govor o starosti, eden se odmika od viška življenja,

drugi se mu približuje. Torej more biti mišljen pod ono podobo le človek. Šele v v. 16 končno zvemo, da je to Lalage.

V 1. strofi začne H. čisto nedolžno s *ferre iugum*; kaj *munia conparis aequare* pomeni, tudi ni takoj jasno (Heinze k 1). To nam pove šele drastični stavek *tauri ruentis in venerem tolerare pondus*. Dobro, da naslovljenec ni imenovan! Položaj v 1. strofi je tak, da ima bralec vtis, da gre za kako bukolično temo; v kakšni zvezi jo H. hoče uporabiti, ne pove z nobeno besedo. Kljub temu pa, da rabi drastično sliko *tauri ruentis in venerem*, v tej strofi nikjer ne naznači, da gre za junico oz. »junico«: preveč daleč od pravega pomena prispodobe le ne sme zapeljati bralca. Stanje v tej strofi je torej: naslovljenec sploh ni omenjen, pač pa je v prispodobi govora o biku; junica ni izrecno omenjena, ampak nejasno naznačena. V 2. strofi postane H. že jasnejši, ko pravi *animus tuae ... iuvencae*. Brž ko je spravi naslovljenca v zvezo z junico, je nujno moral prenehati z drastičnimi namigovanji, ker tega še vedno bralec ne ve, da ne gre za resnično junico. Nasprotno: H. ga v tej veri še potrди, ko opisuje, kako se junica z veseljem pase po zelenih travnikih, kako išče hladu v reki, kako se poigrava s telički med vrbami. Tu se je H. navidezno le mimogrede dotaknil poigravanja, v resnici je to v nedolžnost omiljena igra, ki pozneje vodi *in venerem*, ki jo je omenil v prejšnji strofi. Motiva ni hotel popolnoma opustiti, saj se bo v 4. strofi k njemu kot glavnemu povrnil. V 2. strofi potemtakem izvemo, da je junica v zvezi z naslovljencem; toda ker se okrepi vtis, da gre za pravo junico, zaobrne H. razmerje tako, da se za sedaj junica poigrava s teleti na paši. Motiv igre je naznačen kot priprava za poznejšo ljubezen, toda prikazan je na igri med živalmi. Rezultat 2. strofe je ta, da vemo, da je junica v neki zvezi z naslovljencem.

Dobro pravi Heinze (k 9): slika junice ne dovoljuje, da bi z njo v zvezi omenil moža, zato H. poseže po novi primeri, in sicer primerja nedoraslo dekle z nezrelim grozdom. V kratkem stavku, ki obsega moralo pesmi (Heinze 180), *tolle cupidinem inmitis uvae* (9 s.), se nenadoma s prvima dvema besedama pojasni, da je tisti, ki poželi, naslovljenec. Pri prispodobi z junico pa ne vztraja pesnik več. Primera z grozdom pa tudi ne sme biti prekratka, ker bi sicer ostala neopažena kot čisto slučajna. Pesniku služi za to, da ob njej obljubi naslovljencu izpolnitev njegovih želja: *iam tibi* itd., toda za sedaj zelo prikrito, ker mu napoveduje, da se bo ta grozd zanj ob svojem času rdeče pobarval. S 3. strofo so aluzije napredovale tako daleč, da vemo, da je naslovljenec tisti, ki si želi zveze z nekom, ki se skriva pod

podobo junice in grozda. Imamo tako rekoč že dva vidna pola, oba napolnjena z napetostjo, treba je le še, da razdaljo med njima preskoči iskra, končno odkritje, kdo je zaželeni objekt. Z drugim *iam* na začetku 4. strofe se obljuba pomakne za nov, precejšen korak naprej: *iam te sequetur*. Napredek je časoven (*iam*), razdalja, ki loči naslovljenca od zaželenega objekta, se bo skrčila na minimum: *te* stoji poleg *sequetur*. In še nekaj: ona bo hodila za njim. Preokret od njegovega snubljenja k njenemu je pripravil H. zgoraj pri besedah *tibi ... distinguet autumnus ... racemos*: grozd bo zate, bo tebi namenjen. Od tega je mogoč prehod k »bo tebi sledila«. Kljub vsem obljubam bo pa le treba počakati. Tudi s tem H. naslovljencu postreže v dozah: najprej ga tolaži z *autumnus* (seveda v prispodobni) (11), pri drugem *iam*, ko postane jasno, da gre za dekle, mu pa že pove, da gre za *annos* (15). Da ne bo razočaranje preveliko, ga pred tem potolaži z zatrdilom, da čas nezadržno beži. Ko pride zatem na vrsto tretji *iam* (15), je napetost tako velika, da ne trpi nobenega zadrževanja več. V tem stavku mora naslovljenec zvedeti, da bo njegova želja izpolnjena. H. nadaljuje logično dosedanji tok: *distinguet – sequetur* z novo stopnjo *petet*. To pa tudi ne dopušča nobenega odlašanja: H. opusti tu sleherno omembo časa, ostane samo *iam*, prej je govoril o *autumnus* in *annos*. V uvodni strofi je H. omenil v prispodobni bika, v 4. je zadnjič omenjena deklica, in sicer v podobi junice s *proterva fronte*, kar pa seveda že bolje pristaja človeškemu čelu oz. obrazu, je pa kljub temu spomin na žival in njeno igro s teleti. V zadnjih dveh besedah te strofe pa končno razsvetli H. vprašanje in sprosti naše pričakovanje, za kateri par gre: *Lalage maritum* (ta ostane do konca neimenovan). Besedi sta zopet druga poleg druge. V prvem stavku z *iam* (10 ss.) ni nobene besede o spolnosti, drugi stavek (13) *iam te sequetur* že kaže na spolnost, toda na podzvedno, tretji (15 s.) pa prikaže dekle, ki skuša čutnost pri moškem vzbuditi. Toda za sedaj je treba še počakati. H. je v uvodno strofo postavil sliko bika, v 4. odgovarjajočo, seveda ženski naravi primerno omiljeno sliko razposajenega dekleta, njegov namen je pa bil, da naslovljenca od dekleta odvrne. Zato se pesem pri zadnji sliki (13–16) ne more končati, zaključiti se mora z odsvetovanjem ali odvrčanjem. H. to doseže tako, da navidezno opisuje močno ljubezen do *Lalage*; intenzivnost pa ponazori s primerom, kako je naslovljenec zaljubljen sedaj ali pa je bil prej v tri druge. Te primere pa po obsegu naraščajo, dečku *Gigu* je posvečena že cela strofa in z njo se pesem konča. Neopazno poskuša na ta način H. odvrniti naslovljenčevo pozornost na druga dekleta oz. omenjenega dečka.

Videli smo, kako polagoma je H. označeval zvezo naslovljenca z Lalago do odkritja *Lalage maritum* (16). V nadaljnjih strofah o tem več ne govori. Pač pa navaja naslovljenčevo pozornost k novim zvezam. Najprej kratka slika *Pholoe fugax*, kakor da bi hotel pomiriti morebitno nezaupanje pri naslovljencu: češ, kaj mi to omenjaš? Zato uporabi epitheton *fugax*: saj ni nevarna, ko pa kar beži. Toda H. ve, da ravno to utegne biti mikavno. Pri drugi, Hloridi, si že upa H. dalje pomuditi: riba se je že sprijaznila s trnkom, zdaj se ji lahko za korak bliže primakne. Opisuje belino njenih ramen: svetijo se kakor nezastrta luna nad nočnim morjem. H. primeša sliki že malo sanjivosti. Niti pri Foloji niti pri Hloridi pa z najmanjšo besedo ne omenja naslovljenca. Saj mu tudi ne more in ne sme pripisovati, da bi se tako hitro dal izneveriti Lalagi. Pri tretjem primeru se pa razpiše na široko. Kar mimogrede tudi pravi: *quem si ... insereres*. 2. oseba glagola bi bila lahko mišljena splošno, H. pa očitno hoče doseči s tem nekaj več: naslovljenca omeni v zvezi z dečkom (*quem ... insereres*), češ, le poglej ga! Neopazno obrača njegovo pozornost k temu. V naslovljencu vzbuja nejasnost hotenja. Poseben pomen dobe v tej zvezi besede *falleret, discrimen obscurum in ambiguo voltu*. Ne gre samo za pomen besed v logični zvezi stavka, temveč tudi za njihov podzavestni pomen. Z negativnimi besedami, ki pomenijo prevaro in nejasnost ter negotovost, pesnik vpliva tudi na voljo pri naslovljencu negativno. Pri odvrčanju od Lalage rabi H. zavisnike 2. stopnje: *petet ... dilecta, quantum non ... Gyges, quem* itd. Gl. prip. k I 20.

Pesem je polna enjambementov, kar je v zvezi s prešerno vsebino. Zdi se, da H. ni brez namena dopustil, da prvi in drugi stavek z *nondum* (1 ss.) segata s trizložnico v naslednji verz (*cervice, aequare*). Kakor stavek uhaja verzu in zanj ni primeren, tako tudi Lalage še ni dorasla in primerna za obojestransko ljubezen. Ni še izravnosti (*aequare*) obeh partnerjev. Na enakem mestu je v v. 14 *actas*, ki tudi slika minevanje časa. Razposajenost junice slika *praegestientis* (9), ki sega v novo strofo. Poleg tega se stavki končujejo v sredi verza še v vv. 6, 7, 10, 13, 15. Opaziti pa moremo, da so v zadnjih dveh strofah stavki bolj umirjeni in miselne celote niso porazdeljene na razne verze, prim. *non Pholoe fugax //, non ... nitens //*.

ut pura nocturno renidet
 | |
luna mari

Primeri je zgrajena v navpičnem besednem redu (gl. prip. k I 9, 7 s.). Ta izraža mir in urejenost. Zaključen stavek je nadalje *si ... choro* (21). Vse to verjetno služi temu, da bi pesnik pomiril močno poželenje pri naslovljencu. Pred koncem pa zopet subjekt *discrimen obscurum* poseže v nov verz in *solutis* ima substantiv v nadaljnjem verzu: *crinibus*. Tu hoče premotiti in odvzeti jasno presojo naslovljencu. Zadnje tri strofe so povezane med seboj sintaktično: H. jih pove v eni sapi, kakor da ne dovoli naslovljencu odmora za ugovore ali pomisleke.

Dobro se metru prilagajo vv. 4 *in venerem tolerare* z daktiličnim začetkom; enako *ludere cum vitulis* (8) in *fronte petet Lalage*.

Heinze 180 opozarja na to, da sta v prvih dveh strofah dve umetno varirani tridelni periodi. Za njima sledi monokolon *tolle ... uvae*; tretji del je jasno razčlenjen s trikratnim anaforičnim *iam*. Na zaključku se s tremi primerami pogled vrne k sedanjosti.

II 7.

*O saepe mecum tempus in ultimum
deducte Bruto militiae duce,
quis te redonavit Quiritem
dis patriis Italoque caelo,*

*Pompei, meorum prime sodalium,
cum quo morantem saepe diem mero
fregi, coronatus nitentis
malobathro Syrio capillos?*

5

*tecum Philippos et celerem fugam
sensi relicta non bene parmula,
cum fracta virtus, et minaces
turpe solum tetigere mento;*

10

*sed me per hostis Mercurius celer
denso paventem sustulit aere,
te rursus in bellum resorbens
unda fretis tulit aestuosis.*

15

*ergo obligatam redde Iovi dapem
longaque fessum militia latus
depone sub lauru mea nec
parce cadis tibi destinatis.* 20

*oblivioso levia Massico
ciboria exple, funde capacibus
unguenta de conchis. quis udo
deproperare apio coronas*

*curatve myrto? quem Venus arbitrum
dicet bibendi? non ego sanius
bacchabor Edonis: recepto
dulce mihi furere est amico.* 25
28

Začetni *O* izraža veselo presenečenje nad svidenjem s prijateljem, ki ga H. tako dolgo ni videl. Takoj se pesniku zbudijo spomini, in sicer najprej na nevarnosti, ki sta jih skupaj s prijateljem prestala: taki spomini so najmočnejša vez med ljudmi in zato nam pridejo tudi najprej na misel. Ker se afekt sprošča sunkovito, je zato prva omemba teh nevarnosti čisto kratka: *O saepe ... duce* (1–2). Po tem uvodnem vzkliku dá H. ponovno duška svojemu presenečenju (Heinze k 3) v obliki vprašanja, kaj je prijatelja po tako dolgi odsotnosti vrnilo domovini. Na začetku nove strofe, na vidnem mestu, stoji vok. *Pompei*, ki nas je nanj že pripravil zaimsek *te* (3). V apoziciji in relativnem stavku, ki sledita, obudi H. spomine na **vesele** dni, ki sta jih preživela skupaj v Atenah. V vv. 1 s. so bili spomini na hude, tu so spomini na vesele čase. S tem je H. na kratko orisal situacijo, naslovljenca in svoj odnos do njega.

V naslednji diadi se H. vrne k temu, kar ga na prijatelja najbolj veže in kar je v vv. 1 s. na kratko omenil. Tokrat je izraz obširnejši, zato je pa intenzivnost manjša, saj tu je **opis** dogodka, bitke pri Filipih. Na začetku pesmi je H. posvetil temu žalostnemu spominu 2 verza, tu jih je pa 4. Strofa je sestavljena iz dveh dvočlenskih izrazov (*Philippos et cel. fugam; fracta* [sc. est] *virtus et minaces ... tetigere*), medtem ko je bil v 1. strofi le eden, kratek dvočlenski izraz (*dis ... caelo*), v 2. pa apozicija in relativni stavek, ki služita za to, da vzbudita v nas s padajočo

periodo v skladu z vsebino občutek odmikanja od sedanjosti in poglabljanja v preteklost. Vsi omenjeni členi naraščajo po zak. o nar. st. čl.

Do bitke pri Filipih sta prijatelja živela skupaj: to poudarjajo zaimki *mecum* (1), *cum quo* (6) in *tecum* (8). Začetni *sed* (13) pa napove spremembo v življenjski usodi obeh prijateljev in njuno ločitev. H. se je umaknil v mirno zasebno življenje, Pompeja je pa potegnilo v vrtince državljanskih vojn. S tem so spomini na preteklost zaključeni: dva stavka z *me – te*, izražena v monokolih, preprosto ugotovita dve različni usodi. Kako preprosto je vse, kar je bilo nekoč – tudi smrtna nevarnost! Toda proč z žalostnimi spomini, rajši se spomnimo veselih časov in skušajmo se poveseliti kakor nekoč: *ergo* ... Tako pride po kontrastu na vrsto drugi motiv, naznačen v 6 ss. Ta je bil že v prvi diadi obširneje naznačen kakor žalostni (3 : 2) in zato je tudi tu – v skladu z namenom pesmi – njegova izvedba obširnejša: 3 strofe (17 ss.) proti 2 (9–16). Zahvali se Jupitru za srečno vrnitev! S tem dobimo odgovor na *quis te redonavit* etc. (3 s.). Pridi k meni na gostijo: to je nekak zaključek za dvakratni *saepe* (1 in 6). Peta strofa je zgrajena v trikolu, je najbogateje razčlenjena v tej pesmi, saj tu je vrh pesmi z voluntativnim elementom: povabilo. Z epitetom *oblivioso* (21) se zadnjič oglasi motiv žalostnih spominov, da se popolnoma umakne veselemu motivu, pripravam za gostijo. Zadnji dve strofi sta izvedba misli *nec parce cadis tibi destinatis* (19). Številnim ukrepom, ki so potrebni za gostijo, odgovarja uporaba dvočlenskih izrazov: *exple – funde*; *quis – quem*. Priprave spominjajo na simpozije, omenjene v začetku pesmi (6–8): na obeh mestih navede H. vino, vence in dišave.

Drugo vprašanje (*quem Venus* etc.) je krajše od prvega (*quis udo* etc.) v nasprotju z zak. o nar. st. čl.: ta nepričakovana kratkost nas pripravi na važno izpoved (prim. I 3, 34 ss.), ki res sledi: *non ego* etc. Toda H. bi ne sledil starogrški liriki, če bi se sklenil popolnoma predati divjemu veselju, zato sledi omiljenje te izjave: *dulce (!) est*. To ne bo ekstatično divjanje, v katerem človek pozabi na vse, ampak uživanje veselja nad vrnitvijo prijatelja (*recepto amico*). V prvem stavku (*non ego* etc.) te zveze ni bilo, H. se v končnem stavku torej popravi. Obvladovanje prevelikih čustev je značilno za starogrško liriko. Kratkemu, eksplozivnemu prvemu stavku sledi drugi, daljši, manj afekten.

Uvodna diada je med seboj povezana z enjambementom zaradi prekipajočih čustev in spominov. V drugi diadi sta strofi ostro ločeni, kakor je bila bitka pri Filipih mejnik v njihovih medsebojnih odnosih. Sledi popolnoma

samostojna strofa, ki vsebuje povabilo. Zadnji dve sta zopet med seboj zvezani: kopica navodil preseže mejo ene strofe.

Žalostni in veseli motiv se dvakrat zvrstita v pesmi, in to tako, da končni veseli nudi kontrast k začetnemu žalostnemu (*tempus in ultimum*). Pesem je s tem harmonično uravnovešena.

V skladu z razgibano vsebino je raba epitet na *-ax* (*minaces* 11, *capacibus* 22) in *-osus* (*aestuosis* 16, *oblivioso* 21): vsa so v aktualni zvezi s situacijo, ki jo opisujejo.

II 9.

*Non semper imbres nubibus hispidos
manant in agros aut mare Caspium
vexant inaequales procellae
usque nec Armeniis in oris,*

amice Valgi, stat glacies iners 5
*mensis per omnis aut Aquilonibus
querceta Gargani laborant
et foliis viduantur orni:*

tu semper urges flebilibus modis
Mysten ademptum nec tibi vespero 10
*surgente decedunt amores
nec rapidum fugiente solem.*

*at non ter aevo functus amabilem
ploravit omnis Antiochum senex*
annos nec inpubem parentes 15
Troilon aut Phrygiae sorores

*flevete semper. desine mollium
tandem querellarum et potius nova
cantemus Augusti tropaea*
Caesaris et rigidum Niphaten 20

*Medumque flumen gentibus additum
victis minores volvere vertices
intraque praescriptum Gelonos
exiguus equitare campis.*

24

»V naravi, Valgij, prenehajo nalivi in viharji, led in burja, ti pa ne prenehaš z žalovanjem za ljubljnim Mistom. Saj so drugi tudi že umrli in vendar svojci niso tako žalovali za njimi. Nehaj z žalostinkami in poj rajši o Avgustu in njegovih zmagah!«

Nasprotje med naravo in človekom je jedro pesmi, H. pa poseže še po drugem nasprotju, in sicer po vzgledih iz mitologije. Čeprav bi ločili pesem v dve triadi s Staedlerjem 149 s. in Danielsom 33, vendar je gotovo, da sta srednji strofi med seboj povezani z nasprotjem.

Primeri iz narave obsega dve strofi, nagovor *amice Valgi* stoji na vidnem mestu, na začetku 2. strofe, tako da je tretja primeri *nec Armeniis ... omnis* (4–6) nekak sklepni kamen med obema strofama. Prvi dve primeri z dežjem in viharjem sta zvezani z *aut* med seboj, z nadaljnjimi pa z *nec*. Te tri nadaljnje pa so razdeljene v 1 + 2: na eni strani negibni led, slika smrti v naravi in aluzija na Mistovo smrt, na drugi strani severnik, ki pod njim ječijo hrastovi gozdovi in odpada listje: H. tu drugič vzbudi misel na smrt. Tako obsega prva skupina dve primeri, ki se končata z efektnim *usque* (4), druga pa tri, ki zavzemajo tudi več verzov – po zak. o nar. st. čl.

Omenili smo, da sta 3. in 4. strofa med seboj povezani z nasprotjem, ki se formalno izraža v besedah *tu semper* (9) – *at non ... semper* (13 in 17). Povezanost je pa našla odraz tudi v konstrukciji: obe strofi sta dvodelni, pri čemer drugi del vsebuje obakrat dikolon. Tretji strofi:

*urges flebilibus m. – nec (= in ne) / vesp. surg. nec fug. / dec. am. odgovarja četrta:
non ploravit – nec / par. aut sor. / flevere s.*

Zadnji dve strofi tvorita sintaktično celoto – kakor prvi dve. V njej našteva H. teme, ki naj jih prijatelj opeva, namesto da vedno toži v svojih pesmih. Predzadnja strofa vsebuje dikolon *desine – cantemus*, od drugega glagola pa sta odvisna objekta: *tropaea – Niphaten*. Peta strofa je potemtakem ravno tako zgrajena kakor

prejšnje – z izjemo prve. Zadnja strofa obsega dikolon: *flumen ... volvere – Gelonos ... equitare*. Tu drugi člen ni še nadalje razčlenjen, kakor je bil v prejšnjih strofah. Podobno zgrajena je bila le prva strofa: *imbres ... manant – vexant ... procellae*. Pesem je torej simetrično zgrajena. Uvodna primera iz narave je kontrast, zato je podana z negacijami, končna vzpodbuda je pa pozitivna, negativnost se oglasi le še v uvodnem *desine*. V ta kontrastni okvir sta vključeni kot nadaljnji kontrast 3. in 4. strofa, in sicer tako spretno, da je 3. v nasprotju obenem s prvima dvema (*Non semper: tu semper*) in s 4. (*tu semper at non ... semper*). Uravnovešenost sega še dalje: prvi dve strofi sta polni nikalnic, 3. vsebuje pozitiven izraz (*urges*) in litoto (*nec ... decedunt*), torej je pozitivna. Njej odgovarja na drugi strani simetrane kontrastna 4. strofa, ki je negativna. Končni dve strofi sta pozitivni in tvorita s tem kontrast k prvima dvema, ki sta negativni.

H. tolaži prijatelja s tem, da mu predoči s primerami iz narave, kako mora njegova osebna žalost stopiti v ozadje pred tem, kar se dogaja v mogočni naravi in v rimski državi. Te vtise okrepi tudi s prostorom, ki ga omenja: v uvodu burno Kaspiško morje in armenski ledeniki, na zaključku ponosni Evfrat s Parti, ki se tudi morajo vdati sili (kakor naj se Valgij vda v usodo), in skitsko pleme, ki so mu tudi skrčili prostor (kakor naj Valgij omeji svoje žalovanje). V velikem svetu, ki ga tako zariše H., polnem viharjev in vojská, je prijateljeva žalost vendar nekaj neznatnega. Od časovne omejenosti, ki jo vidimo na vremenskih pojavih in v menjavi letnih časov, preide H. na koncu na omejenost v prostoru, ki je še bolj nazorna. Oboje naj sugerira Valgiju, naj omeji svoje žalovanje.

Kontrastna primera iz narave obsega dve strofi, iz mitologije eno: zoževanje v obsegu stopnjuje napetost, pričakovanje, kaj hoče pesnik z vsemi temi pripravami (prim. prip. k II 7, 25 s.). In res se naraščanje napetosti usmerja postopoma od narave čez ljudi na Avgusta. Pa tudi deli pesmi, ki govorijo o osebni prizadetosti, se po obsegu zmanjšujejo: prvič služijo temu namenu 4 vv. (9–12), drugič pa le še 4 besede (17 b s.). Na tem primeru vidimo znano dejstvo, da isto sintaktično sredstvo more izražati diametralno nasprotno vsebino. V drugem primeru se obseg zmanjšuje zato, da se s tem prikaže, kako se osebni interes umika v ozadje ob pesnikovem prigovarjanju.

Na afekt in na postopno pomirjenje kaže uporaba enjambementa. Učinkovit je *flevere semper* na začetku strofe (17). Prvi dve strofi sta med seboj tesneje povezani kakor zadnji, ker je tam stavek v sredi razdeljen, v zadnjih dveh pa

je ločena le ena vrsta objektov od druge vrste, ki jo tvorita dva acc. c. inf. Tudi parataksa, ki se vleče skozi vso odo, kaže na afekt. Toda na koncu (21 ss.) sta dva acc. c. inf., kar dela vtis padajoče periode in pomirjenja, ko H. obrne pogled na daljne kraje in narode, ki se tudi morajo vdati v usodo. Za afekt je nadalje značilno ponavljanje izraza za »vedno« v vv. 1, 4, 6, 10–12 (Heinze k 9), 14, 17.

Med epiteti naj opozorim na kompozita z *in-*: *inaequales* (3), *iners* (5), *inpubem* (15) stoje vsi trije v negativnih delih ode. Niti tu niti v I 24 ne rabi H. epitet na *-ax* in *-osus*, pač pa tam komparative (poleg *incorrupta* 7 in *non ita creditum* 11).

II 13.

*Ille et nefasto te posuit die
quicumque primum, et sacrilega manu
produxit, arbos, in nepotum
perniciem opprobriumque pagi;*

illum et parentis crediderim sui 5
*fregisse cervicem et penetralia
sparsisse nocturno cruore
hospitis; ille venena Colcha*

*et quidquid usquam concipitur nefas
tractavit, agro qui statuit meo* 10
*te, triste lignum, te, caducum
in domini caput inmerentis*

*quid quisque vitet, numquam homini satis
cautum est in horas: navita Bosporum
Poenus perhorrescit neque ultra* 15
caeca timet aliunde fata,

*miles sagittas et celerem fugam
Parthi, catenas Parthus et Italum
robur; sed improvisa leti
vis rapuit rapietque gentis.* 20

*quam paene furvae regna Proserpinae
et iudicantem vidimus Aeacum
sedesque discriptas piorum et
Aeoliis fidibus querentem*

Sappho puellis de popularibus 25
*et te sonantem plenius aureo,
Alcaeae, plectro dura navis,
dura fugae mala, dura belli.*

utrumque sacro digna silentio
mirantur umbrae dicere, sed magis 30
*pugnas et exactos tyrannos
densum umeris bibit aure volgus.*

quid mirum, ubi illis carminibus stupens
demittit atras belua centiceps
auris et intorti capillis 35
Eumenidum recreantur angues?

quin et Prometheus et Pelopis parens
dulci laborem decipitur sono
nec curat Orion leones
aut timidus agitare lyncas. 40

Ko je H. ogledoval svoje posestvo, bi ga bilo skoraj ubilo drevo, ki se je ravno tedaj podrla. Pesnik v šaljivo pretiranem tonu (Büchner Jb. 11 in 14) izrazi svoje ogorčenje nad drevesom in tistim, ki ga je zasadil. Kako malo je manjkalo, da ni prišel na oni svet, in tam bi bil videl sence pesnikov iz prejšnjih časov, Sapfo in Alkaja, ki ju poslušajo celo Cerber in kače Evmenid, obsojenci kot Prometej, Tantal in Orion!

H. porabi celo triado, da dá duška svojemu ogorčenju in da prekolne dan, ko je bilo drevo zasajeno, in onega, ki je to napravil. Afekt se izraža z (delno) anaforo: *ille* (1) – *illum* (5) – *ille* (8), pa tudi v krepkih izrazih in domnevah na

račun sadilca. Kakor kaže anafora, se čustvo ogorčenja sprosti v treh stopnjah; vsakikrat si H. izmisli hujšo žalitev, dokler ne izčrpa svoje fantazije in pride do splošnega *quidquid* (9), kjer je nujno konec. Po tej dolgi tiradi pove še enkrat, komu vse to velja (*agro qui statuit meo*) in tedaj tudi šele izvemo, kaj je pravzaprav drevo zagrešilo: skoraj bi bilo padlo na glavo Horacu, ki vendar tega ni zaslužil.

V tej triadi je umetniško uporabljen pojav egocentričnega mišljenja (gl. o tem Haversa 48 ss.): H. v afektu misli, da mi vemo isto, kar on, t. j. da nam je situacija znana; nato šele opazi ali se zave, da ga oni, ki se nanje obrača, ne razumejo, da ne vedo, kaj je drevo zagrešilo. Zato naknadno to pojasni (epksegeza).

Ko se je afekt polegel, preide H. v razmišljanje. Ton postane mirnejši. To se ne vidi samo na vsebini, ampak tudi na rabi enjambementa: prva triada je zvezana po anafori in po enjambementu med 8/9, dve sledeči diadi sta tudi povezani med seboj, v zadnji triadi je pa vsaka strofa sintaktično zaključena.

Človek nikdar ne ve, kje ga doleti nesreča: mornar jo pričakuje na morju, vojak v boju, zadene ga pa čisto drugje. Diada je vklenjena v dve različni formulaciji iste misli o nepričakovani nevarnosti (*numquam ... satis cautum est = improvisa*). Tudi tu se v ponavljanju iste misli odraža še afekt. Toda H. ni več govoril o sebi, ampak na splošno (*quisque* 13), pač pa to stori še enkrat v naslednjem *quam paene ... vidimus* (21 s.). Začetna triada je bila vsa izraz pesnikovega ogorčenja, ko pa se v vv. 21 ss. H. zopet vrne nase, napravi to že čisto na kratko z omenjenimi tremi besedami, da potem izgine popolnoma iz pesmi. Na njegovo mesto stopi druga predstava: o spodnjem svetu in o moči petja, ki vse **pomiri** – kontrast k razburljivemu dogodku na začetku pesmi. Razburljivost slik in tona namreč polagoma pojema od začetka proti koncu pesmi: za uvodno sceno omeni H. nevarnosti, ki se jih bojita mornar in vojak – to za ilustracijo misli, kakšne nepričakovane nevarnosti ljudem grozijo. Tudi v scenah iz podzemlja razburljivost pada: mračno kraljestvo mrtvih – sodnik Eak. Kot prvo znamenje pomirjenja omeni H. bivališča blaženih, nato pa sledijo nadaljnje slike: Sapfo, ki poje tožeče pesmi, in Alkaj, ki poje pesmi o bojih. Naslednja strofa tvori majhno pavzo, ker H. v njej ne navaja nadaljnjih scen, ampak se pomudi pri obeh pesnikih in slika, kako ju sence mrtvih poslušajo v svetem molku. To razpoloženje prispeva k temu, da pesem tudi v nas vzbudi pomirjenje. V zadnji diadi je pomirjenje dokončno, H. zopet to doseže z mirnimi slikami: Cerber poveša ušesa ob petju obeh pesnikov, kače Evmenid počivajo (*recreantur* 36); celo Prometej in Tantal pozabita na svoje

trpljenje (*laborem decipitur* 38) in Orion se ne zmeni za preganjanje zveri: *nec curat ... agitare* (39 s.) je naravnost geslo, ki ga H. s koncem pesmi hoče doseči.

Okoli dveh diad stojita uvodna in končna triada: prva prikaže posledice smrtne groze, kakor jo je občutil preživeli pesnik, zadnja pa posledice petja, kakor jih občutijo duše mrtvih. Popolnejšega kontrasta si skoraj ni mogoče misliti. Prva polovica pesmi (1–20) govori o nevarnostih tega sveta, druga (21–40) o pomirjenju na drugem svetu.

Pesem je skoraj dosledno zgrajena v dikolih (*posuit – produxit* itd.; enako nastopajo slike v parih: oče – gost; mornar – vojak itd.), le 1–12 in na dveh drugih mestih je H. uporabil trikola. Ko govori o bivališčih blaženih, preide v trikolon: *regna Pros. – Aeacum – sedes*. Izraz se razširi, ker z omembo kraja blaženih tesnobnost pojema. Zastrt trikolon je pa v zaključni strofi: *Prometheus – Pelopis parens – Orion*. Tu nastopi končno pomirjenje in izraz tega je zopet trikolon.

Edina kompozita z *in-* sta (poleg *nefasto* 1) v prvi polovici, ki je bolj afektivne narave: *inmerentis* (12) in *inprovisa* (18). Epitet na *-ax* in *-osus* ni; H. jih očitno ni uporabil, ker je prva polovica že po vsebini močno afektivna, v drugi pa bi ne bila v skladu s postopnim pomirjenjem afekta.

Hipotaktičnih stavkov zaradi afekta v pesmi skoraj ni. Izjeme so kratki, posplošujoči *quicumque primum* (2), *agro qui statuit* etc. (10 ss.); *quid quisque vitet* (13) v razmišljajočem delu in *quid mirum, ubi* etc. v delu, kjer se je afekt že poglobil. Vsi navedeni izrazi so pa tako kratki, da splošnega vtisa paratakse ne motijo. Parataksa pa dobro izraža močni vtis nevarnosti: impresionistični slog.

II 20.

*Non usitata nec tenui ferar
pinna biformis per liquidum aethera
vates neque in terris morabor
longius invidiaque maior*

*urbis relinquam. non ego, pauperum
sanguis parentum, non ego, quem vocas,
dilecte Maecenas, obibo
nec Stygia cohibebor unda.*

5

<i>iam iam residunt cruribus asperae pelles et album mutor in alitem superne nascunturque leves per digitos umerosque plumae.</i>	10
<i>iam Daedaleo notior Icaro visam gementis litora Bospori Syrtisque Gaetulas canorus ales Hyperboreosque campos.</i>	15
<i>me Colchus et qui dissimulat metum Marsae cohortis Dacus et ultimi noscent Geloni, me peritus discet Hiber Rhodanique potor.</i>	20
<i>absint inani funere neniae luctusque turpes et querimoniae; conpesce clamorem ac sepulcri mitte supervacuos honores.</i>	24

S Staedlerjem 104 s. delim pesem tako: (1–8) »Ne bom se več mudil na zemlji, ampak spremenjen (a) se bom dvignil tja, kamor mi ne bo mogla slediti zavist (b). Čeprav sem sin revnih staršev, ne bom umrl navadne smrti (c).« Te tri točke razprede H. v ostalih strofah (vv. 9–24): *biformis* (2) opiše natančneje v 3. strofi, *invidia maior* (4) v 4. in 5.; *non ... unda* (6 ss.) pa v zaključni, kjer prigovarja Mecenatu kot svojemu najbližjemu prijatelju, naj za njim ne žaluje, ko bo umrl.

Ponosno napove H. svojo nesmrtnost in tej vsebini je tudi primerna parataksa in bogata razčlemba celotne pesmi. Strofe vsebujejo ali trikola (1., 3., 4., 5.) ali anaforo (2. in 5.), v 5. sta pa združena trikolon in anafora. Tudi sega miselna celota pogosto preko verza in med vv. 4/5 je enjambement. Prvi stavek vsebuje tri glagole *ferar ... morabor ... relinquam* in vsak stavčni del sega v naslednji verz s poudarjeno besedo: *pinna, vates, longius, urbis relinquam*. V 2. strofi sledi z anaforo okrepjena trditev: ne bom umrl navadne smrti. Zaradi anafore se v tej strofi ton še zviša. In že (*iam iam*) se pesniku zdi, da se

spreminja v Apolonovo ptico laboda (9–12). Že (*iam* 13) vidi v duhu, kako bo spremenjen poletel – v resnici se bo širila njegova slava – na vse strani neba do skrajnih meja znanega sveta: do Bospora, afriških Sirt in hiperborejskih polj. V novem zagonu (5. strofa), ki ga oblikovno okrepi s trikolorom in dikolorom, ki sta zvezana z anaforo, doseže pesem svoj vrh, H. s ponosom reče: mene se bo učil na pamet Kolhijec, Dačan in Geloni v daljni Scitiji, mene prebivalec Hispanije in Galije. Čim više se dviga pesnik v duhu – adverb *iam iam* na začetku 3. strofe in *iam* na začetku 4. vzbujata vtis dviganja v višino – in čim več sveta objame njegov pogled, tem več imen našteva: v 4. strofi jih je naštel tri, v 5. pet.

Ostro prekine dosedanji polet misli naslednji *absint* etc. (21 ss.). Od ponosne misli o bodoči slavi se obrne H. zopet k Mecenatu s prošnjo, naj za njim ne žaluje, ker pesnikova slava ne umre. Strofa je dvodelna, prvi del obsega še trikoloron, drugi pa preide v dikolon. Zanos pojema, kakor da se H. spušča z višin, v katerih je do sedaj bil, na zemljo. Na konec pesmi nas pripravi H. verjetno že v predzadnji strofi s tem, da za trikoloron (17–19 a) postavi dikolon *Hiber Rh. potor*, prim. prip. k II 7, 25.

Kratice

Büchner = K. B., Zur Form und Entwicklung der horazischen Ode und zur Lex Meinekiana. Berichte über die Verhandlungen der sächs. Ak. der Wiss., Philol.-hist. Kl. Bd. 91, H. 2. Leipzig 1939.

Büchner Jb. = K. B., Horaz. Bericht über das Schrifttum der Jahre 1929–1936. Jahresbericht über die Fortschritte der klass. Altertumswiss., begr. von C. Bursian etc. Bd. 267. Leipzig 1939.

Daniels = G. D., Die Strophengruppen in den Horazoden. Dis. Königsberg 1940.

[...]

Havers = W. H., Handbuch der erklärenden Syntax. Ein Versuch zur Erforschung der Bedingungen und Triebkräfte in Syntax und Stilistik. Heidelberg 1931.

Heinze = Q. Horatius Flaccus: Oden und Epoden. Erkl. von A. Kiessling, 7. Aufl., besorgt von R. Heinze. Berlin 1930.

[...]

Hofmann Umg. = J. B. H., Lat. Umgangssprache. Heidelberg 1929 (2. Aufl. 1936).

Klingner = Q. Horati Flacci carmina rec. F. Klingner. Lipsiae 1939.

[...]

Marouzeau = J. M., Traité de stylistique appliquée au latin. Collection d'études latines. Série scientifique XII. Paris 1935.

Nierhaus = R. N., Strophe und Inhalt im pindarischen Epinikion. Berlin 1936.

[...]

Staedler = K. S., Horaz' sämtliche Gedichte im Sinne J. G. Herders erklärt. Berlin 1905.

Wartenberg = G. W., Bericht über die Horaz-Literatur von 1923–1929. Jahresbericht über die Fortschritte etc. (gl. zgor. Büchner Jb.). Bd. 226, 47 ss. Leipzig 1930.

*

Gl. prip. k = gl. pripombo v tem spisu, ne pa n. pr. v Heinzejevem komentarju. Zak. o nar. st. čl. = zakon o naraščanju stavčnih členov (gl. tu Uvod str. 33 [v naši izdaji str. 82, op. N. G.]).

2.4.2 Hor. c. II 3.

V: »Philologa«. *Razprave SAZU 2, filozofsko-filološko-historični razred*. Ljubljana, 1944, 125–165. Podpoglavje »1. Hor. c. II 3.« je na str. 127–134.⁵

5 Čprav besedilo smiselno sodi v monografijo *O vplivu afekta na stilizacijo Horacovih od*, ni bilo vključeno vanjo, ker je bilo že več let prej objavljeno v *Razpravah SAZU*. Zato monografija bralca zgolj napoti na to objavo. (Op. N. G.)

1. Hor. c. II 3.

*Aequam memento rebus in arduis
servare mentem, non secus in bonis
ab insolenti temperatam
laetitia, moriture Delli,*

seu maestus omni tempore vixeris, 5
*seu te in remoto gramine per dies
festos reclinatum bearis
interiore nota Falerni.*

*quo pinus ingens albaque populus
umbram hospitem consociare amant* 10
*ramis? quid obliquo laborat
lympha fugax trepidare rivo?*

*huc vina et unguenta et nimium brevis
flores amoenae ferre iube rosae,*
dum res et aetas et sororum 15
fila trium patiuntur atra.

*cedes coemptis saltibus et domo
villaque flavos quam Tiberis lavit,
cedes et exstructis in altum
divitiis potietur heres.* 20

*divesne prisco natus ab Inacho
nil interest an pauper et infima
de gente sub divo moreris,
victima nil miserantis Orci:*

omnes eodem cogimur, omnium 25
*versatur urna serius ocius
sors exitura et nos in aeternum
exilium inpositura cumbae.* 28

Horac prigovarja prijatelju Deliju, naj tudi v težavah, ki ga tarejo, ohrani duševno ravnovesje. V kakšni zvezi je s to vsebino zgradba ode in izbira besed? – Če pregledamo bibliografske pripomočke, najdemo samo dva članka o **filozofiji** te ode, ničesar pa o omenjeni temi. G. Daniels, Die Strophengruppen in den Horazoden (Königsberg 1940, disertacija), poroča o prejšnji literaturi, ki se tiče njegove teme, in pove (35 op. 94), da je Draheim v Wochenschr. f. klass. Philol. 29 (1912), stolp. 1354 pesem razdelil v 3 + 1 + 3 strofe, medtem ko se sam v tekstu (ibid.) odloči za tri pare strof + eno zaključno. Obsirneje o odi ni pisal nihče, o gornji temi pa sploh ne. – Tekst navajam po Klingnerjevi editio maior (Bibl. Teubneriana 1939), Heinzejevo komentirano izdajo od in epod pa po 7. izdaji (Berlin 1930).

Duševno ravnovesje, ki ga H. prijatelju priporoča, programatično ponazori začetni stavek z besednim redom: *AEQUAM memento rebus in arduis servare MENTEM. Aequam ... mentem* je vsebina nasveta, zato sta besedi na najvidnejših mestih v stavku, na začetku in na koncu, obenem pa sta postavljeni simetrično, t. j. uravnovešeno okoli središča stavka *rebus in arduis*. Isto simetrijo opazimo pri *memento ... servare*. Uravnovešenost sega celo tako daleč, da imajo besede, ki spadajo druga k drugi, enako število zlogov: *aequam mentem, memento servare*. V stari retoriki in poeziji so isokola znan pojav, prim. Marouzeau, *Traité de stylistique appliquée au latin* (Paris 1935), 259 s. (delo navajam v nadaljnjem z okrajšavo: Mar.). V izrazu *rebus in arduis* je zopet simetrija, toda daljša beseda *arduis* stoji za krajšo *rebus* po zakonu o naraščanju stavčnih členov. V sredo pride tako prepozicija *in* kot najmanjša beseda v vsem stavku. Horacova poezija je filigransko delo. Ne smemo pozabiti, da aleksandrinska šola niti v snovnem oziru (Pasquali, *Orazio lirico*, Firenze 1920, je za to glavno delo) niti v formalnem ni ostala pri rimskih klasikih brez sledov, zlasti kar se tiče zahteve po natančni in skrbni izdelavi. Če še upoštevamo, da je vsak izobraženec šel skozi formalistično retorjevo šolo, potem bo razumljivo, da stare umetnine – kakor tudi moderne – niso plod samo podzavestnega navdihnjenja, ampak tudi potrpežljivega dela in študija. Horac sam pravi (c. IV 2, 27 ss.): *ego apud Matinae more modoque, grata carpentis thyma per laborem plurimum, ... operosa parvos carmina fingo*. V ostalem se vidi to prepričanje o Horacovem ustvarjanju tudi iz najboljših interpretacij, ki so izšle, na pr. v reviji *Philologus* XC (1935), 277 ss.

Klingnerjeve Horazerklärungen, ali v Die Antike XIII (1937), 213 ss. istega Horazens Musengedicht (c. III 4), le da klasična filologija še ni upoštevala važnosti posameznih besed kot stilističnega sredstva, kakor je to napravil na pr. romanist Spitzer v Stilstudien I–II (München 1928) in raznih člankih.

Nadaljevanje *non secus in bonis* tudi oblikovno kaže, da se je seveda tudi v sreči treba izogniti neuravnovešenemu predajanju čustvom: v. 2 se končuje na *-is* kakor prvi. Rima ali boljše homoioteleuton pri starih sicer ni navadna, je pa v retoriki in poeziji postala izrazno sredstvo, gl. Mar. 54 ss. Id. 57 povzame svoja pojasnila z besedami, da se rima rabi: »pour faire ressortir parallélismes, symétries« itd. Besede *ab insolenti temperatam laetitia* so zopet simetrično zgrajene. Čeprav H. priporoča duševno ravnotežje tudi v sreči, vendar je to tu stranskega pomena, ko Delija tarejo finančne skrbi. Zato je opombo o vedenju v sreči postavil v participialno konstrukcijo. Tem učinkovitejši je po tej postranski pripombi kontrast *laetitia, moriture* (4): poveča ga še okolnost, da besedi stojita druga poleg druge. S tem *moriture* se H. po kratki digresiji, ki pa že naznači enega izmed dveh motivov (»veseli se!«), vrne h glavni temi: »umreti je treba, pa če neprestano žaluješ ali če se veseliš življenja, dokler je še čas. Zato se veseli!« Medtem ko kristjan, če misli na smrt, napravi zaključek, da je treba misliti na posmrtno življenje, je pogan, ki je bil izrazito tostransko usmerjen, mislil na to, da je treba življenje izrabiti ali za slavo ali za uživanje. V cesarski dobi je za slavo bilo le še malo prilike. H. zato kot epikurejec svetuje drugo, seveda v pametnih mejah. Postransko misel o neprestanem žalovanju na kratko odpravi z enim verzom (5) *seu maestus omni tempore vixeris*, da preide na drugo možnost (6 ss.) *seu ... Falerni*. Motive, naznačene v teh treh verzih, v vv. 13–16 v nasvetu ponovi v spremenjeni obliki. Pripravila pa je na ta motiv že v v. 4 ena sama beseda *laetitia*. In kakor je med to besedo in istim motivom v vv. 6–8 motiv smrti *moriture* in žalosti *maestus*, tako tudi po vv. 6–8 ne sledi takoj nadaljnje razpletanje tega motiva, ampak najprej sta dve vprašanji, ki motiv na novo pripravita. Umreti je treba na vsak način, to je naravna nujnost: če pogledamo, kako je H. to preprosto resnico izrazil, opazimo, da sta stavka *seu ... seu* (5 ss.) zgrajena v jasnem, logičnem besednem redu. Atributi stojijo poleg svojih substantivov: *omni tempore, in remoto gramine, per dies festos, in-teriore nota Falerni*. Tak preprosti besedni red tudi lepo ponazarja bukolično nastrojenje, prim. Mar. 290:

»Ainsi Lucrèce, laissant plusieurs fois de suite une épithète sans prétention voisiner avec son substantif dans l'intérieur d'un membre métrique, nous donne une impression reposante de calme et de bien-être: II, 29–30:

... prostrati in *gramine molli*

Propter *aquae riuum*, sub ramis *arboris altae*.

C'est par le même procédé que Virgile exprime la sérénité du séjour des bienheureux:

Aen. VI, 638–9:

Deuenero locos laetos et amoena uirecta

Fortunatorum nemorum sedesque beatas.«

To izrazno sredstvo je torej bilo že tradicionalno. I. kitica je zgrajena v okvirni tehniki, v 2. je atribut poleg svojega substantiva; prehod pa ni nenaden: pripravi ga (5) *seu maestus omni tempore vixeris*, kjer sta obe tehniki združeni. Razpoloženje I. strofe na ta način izzveneva polagoma. Boljše od žalosti in skrbi je uživanje in veselje, ki naj pomaga do ravnotežja; tako občutje vzbujajo vv. 6–8 s svojo zgradbo: na sredi je *reclinatum bearis*, srečno zleknjeni Dellius, pred tem sta dve pojasnili *in remoto gramine per dies festos*, za njim pa eno daljše *interiore nota Falerni*. Ravnotežje torej ni popolno in stavek je zgrajen celo proti zakonu o naraščanju stavčnih členov. Mogoče nam ta posebnost kaj razjasni. Če s tega stališča zopet pregledamo I. strofo, vidimo, da je vsa zgrajena v »padajočem ritmu«, t. j. odvisni stavki stojijo za nadrednimi. Izraz so večinoma opustili (ima ga n. pr. še Menge, Repet. d. lat. Syntax [*Repetitorium der lateinischen Syntax und Stilistik*] str. 364 [§ 541.1]: »sinkende Perioden«), ker se o tem skoro nič konkretnega ne ve: Walzel, Gehalt u. Gestalt 207 ss. Toda to ima v mislih K. Büchner, Zur Form u. Entwicklung d. horazischen Ode u. zur Lex Meinekiana. Berichte über die Verhandlungen d. sächs. Ak. d. Wiss. Philol.-hist. Kl. 91. Bd. 2. H., 1939, str. 15, ko pravi, da »die Nebensätze, die folgen, für gewöhnlich nicht so viel Spannung erwecken wie die vorausgehenden, die den Hauptsatz erwarten lassen«; izjema so relativni, finalni in stavki z *donec*, ki tudi v prozi sledijo nadrednemu stavku (id. 16). Za glavno mislijo, izraženo v glavnem stavku, sledi participialna konstrukcija *non secus ... laetitia*, nato v 2. strofi dvodelni stranski stavek. Kakor je torej stavek z drugim *seu* (6 ss.) zgrajen padajoče, tako je cela perioda (1–8). Ta padajoči ritem je ilustracija našega življenja, ki se tudi nezadržno nagiba k zatonu, pa če se še tako upiramo.

Življenje je treba izrabiti: čemu neki vabita pinija in topol v svojo senco? Čemu žubori potok? Hiazem (9) *pinus ingens albaque populus* je značilen: ponazarja prepletanje vej. Tudi adjektivna sta zanimiva, ker imata skoro simboličen pomen. Kakor sta ogromna pinija in vitki topol kontrast, tako je *ingens* nasprotje k človeški minljivosti, *alba* pa k črnim skrbem, ki si jih dela prijatelj (prim. *atra Cura* c. III 1, 40 i. dr.). V v. 9 sta dve sinalefi, med *umbram hospit.* in med *consociare amant*: predstavo družabnega sožitja vzbujajo ne samo omemba prepletajočih se vej (Heinze 175), ampak tudi dve sinalefi v enem verzu. Konec stavka (11) *ramis?* stoji sam na začetku novega verza (enjambement). Mar. 275 pravi o tem: »Le mot ainsi mis en rejet est souvent ... un mot expressif.« S tem da stavek sega nenavadno daleč, ponazori H., kako daleč segajo veje. Opis bežne vode v strugi je v skladu z ritmom deveterca (11), ki ponazarja vijugavo strugo, sledeči deseterec pa z daktiloma slika brzenje vode, s trohejema pa njeno oddaljevanje. Mar. 27 opozarja pri teh verzih na likvido *-l-* v besedah *obliquo laborat lymphæ*, ki »exprime l'écoulement« in ibid. 34 s. na konzonante (*fuga*)*x tr(epidare)*: »la rencontre des quatre éléments ... ajoute à l'effet qui résulte déjà de l'accumulation des liquides et vibrantes *l* et *r*.« Cela strofa ima simboličen pomen: kakor pinija in topol družno delata senco (*consociare amant*), tako naj se tudi Dellius poskusi v družbi razvedriti. Kajti človeško življenje tudi med težavami beži in se ne vrne.

Za vv. 1–12 je značilno, da besede nastopajo v parih: ali subst. in atribut (*aequam ... mentem*) ali glagol z inf. (*memento ... servare*) ali glagol s predikativnim atributom (nam. adverba, ki je v poeziji manj priljubljen) (*maestus ... vixeris*) ali dva substantiva (*pinus ... populus*). V vv. 13–18 pa nastopi nov ritem, ki dobi izraza v tridelnih členih: *vina et unguenta et ... flores, res et aetas et ... fila, saltibus et domo villaque*. Narahlo nas je H. na trikola že pripravil s (6 s.) *te ... reclinatam bearis* in z (8) *interiore nota Falerni*, kjer pa besede niso priredno konstruirane. S trikoli (13 ss.), ki se odražajo od preprostosti prejšnjih vv., opozori H. na pisano množico užitkov, ki se nudijo Deliju. Prvi in drugi trikolon sta paralelno zgrajena: stavčni členi naraščajo (*vina – unguenta – nimium br. fl. am. r.; res – aetas – sor. tr. f. a.*) in si tudi miselno odgovarjajo. Pijmo vino, pravi H., dokler nam to dovoljujejo razmere (tako razume Heinze 175 *res*); mazilimo se z dišavami, dokler smo še mladi, kajti za starce se to ne spodobi; prekratkotrajno cvetje rož je simbol življenja (Heinze ibid.), kakor so to niti Park. Na to temo

nas je pesnik pripravil že v vv. 6–8, in sicer tako, da (6 s.) *in remoto gramine* kaže na vv. 9–12 z opisom sence in potoka, *per dies festos* na *rosae* (14) in *interiore nota Falerni* (8) na *vina* (13). Kljub paralelizmu pa tretji člen ni obakrat enako zgrajen: medtem ko je *nimum br. fl. amoenae ... rosae* v glavnem še tako, da stoji beseda poleg besede, h kateri spada – torej tako, kakor v vv. 5–12 –, se besede *sorum fila trium ... atra* prepletajo – kakor niti Park; zapletenosti usode ne more nihče doumeti. Obakrat sta važni besedi *rosae* (14) in *atra* (16) na koncu in ločeni od pripadajočih po glagolih. Na koncu strofe je misel na črno smrt. Beseda *atra* pokaže nazaj na *moriture* (4), kjer je bil motiv prvič naznačen; nato je stopil pred veseljem tega sveta v ozadje, tako da ga komaj spoznamo v *maestus* (5) in v simboliki bežnega potoka (11 s.). Zdaj pa močno poudarjen rezko naznani preokret od svetlih motivov k smrti. Ni slučaj, da je ta preokret ravno v srednji strofi: tu je zvezni kamen, ki poveže lok, na vsaki strani te strofe so po tri druge strofe, ki si odgovarjajo, kakor bomo videli. Vrh sam je natančno uravnovešen: vv. 13–14 vsebujeta poziv k veselju, vv. 15–16 pripravljata misel na smrt; prva dva zaključujeta prvo polovico pesmi, druga dva pripravljata drugo polovico. V tem vrhu pesmi je tudi miselno težišče vse pesmi, namreč poziv prijatelju, naj uživa življenje, dokler je čas. Tudi s stališča Horacove tehnike je to središče. Namen njegove poezije je, vplivati na drugega (Heinze, Die horazische Ode iz l. 1923, ponatisnjeno v Heinze, Vom Geist des Römertums, Leipzig-Berlin 1938, 198 ss.; razložil je to posebnost Klingner v reviji Die Antike VI, 1930, 65 ss.). Ta voluntaristični značaj Horacove lirike je dobil izraza v imperativu *iube* in morda celo v aktivnem infinitivu *ferre* (pričakovali bi pasivni *ferrī*). Tu je povedano, kaj more človek v boju z usodo napraviti; čudovit kontrast k temu voluntarizmu je glagol *patiuntur*, pasivni glagol kat'exochén: človek – pasivni objekt nedoumljivih sil.

Kakor smrtna obsodba zadoni začetni *cedes* nove kitice (o pomenu glagola na začetku prim. Mar. 299) in dokončno ga potrdi ponovni *cedes* v v. 19, ki stoji sam zase, brez pojasnil, kakor da proti tej odločitvi ni priziva: dixi! Težko bo slovo od posestev, hiše v Rimu in morda najtežje od vile, ki jo H. natančneje opiše; misliti si moramo, da je v bližini drevje in potok, zato se morda pri tem opisu dalje pomudi. Pljuskanje vode slika glas *-u-*, *-v-*: *villaque flavos quam Tiberis lavit*. In kaj bo potem z zakladi, ki jih je s takim trudom zbral, kakor slika ritem verza 19 *cedes et exstructis in altum*? Ves kup se bo v trenutku sesul – to

slikata daktila *divitiis poti-* –, pri končnici *-etur* pride do zastoja, ki se zgosti v napetost, ta se sprosti v poanto in – razočaranje: *heres*.

Po tej ugotovitvi, ki je bila potrebna, da se prijatelj še pravočasno spametuje, je pa vendar treba tudi malo tolažbe. Tako se čustva menjajo v umetnini v valoviti črti, značilni za ritem življenja. Za 1. strofo z imperativom *memento* sledi padajoči ritem do konca 2. [strofe]. V 3. [strofi] sili pesnik prijatelja k razmišljanju z vprašanjema *quo* (9) ...? *quid* (11) ...?, da ga pripravi na svoj nasvet in mu v 5. [strofi] dokaže minljivost vsega na najučinkovitejši način na njegovem lastnem premoženju.

Nobene razlike ni med *dives prisco natus ab Inacho* in *pauper et infima de gente*: pred smrtjo sta oba enaka. Ta enakost je tudi oblikovno izražena, vendar ne do zadnjih podrobnosti. Pri bogatašu je njegov stari rod dobro izražen s konstrukcijo *natus ab*, prim. Hofmann, Synt. [*Lateinische Syntax und Stilistik*] 422 spod.: »so stets bei Bezeichnung der entfernteren Abstammung«, na reveža se je pa zrušilo oboje, revščina in (*et*) nizki rod, in prepozicija *de* pokaže, da je eden iz brezimne množice. Človek sicer skuša čimdalje ostati na tem svetu, zavlačuje svoj odhod – to slika v. 23 *de gente sub divo moreris* s svojim ritmom –, toda vedi, da si žrtev Orkova, *victima nil miserantis Orci*. Ritem slika, kako hitra je smrt, kadar pride ura slovesa. Tudi v tej kitici so važne besede na koncu verzov: *Inacho – infima, moreris – Orci*.

Zaključna kitica vsebuje zopet anaforo oz. polyptoton (25) *omnes ... omnium*, ki ublaži neizprosnost prejšnjega *cedes ... cedes* (17, 19). S to posplošitvijo (*omnes*) dobi pesem spravljiv konec, pripravlja na resignacijo. Na tak konec pa meri tudi poziv k veselju in opomin, da bo treba nekoč umreti. Motiva, ki sta se prepletala skozi vso pesem – ko je pesnik govoril v prvi polovici o uživanju, so se oglašale misli na smrt in v drugi polovici se je med predstave o smrti vrivala misel na veselje, ki ga bo treba zapustiti –, se tu iztečeta v *omnes ... omnium*. Anafora kaže nazaj na *cedes ... cedes* (17, 19) ter na kratko obnovi miselno ogrodje ode. Zapleteni besedni red *omnium versatur urnā serius ocius sors exitura* (25 ss.) še enkrat ponazori zapletenost v usodo. Nekaj posebnega sta dva participa futura, predikativno rabljena: raba teh participov datira v glavnem iz avgustejske dobe, predvsem od Ovida dalje (Hofmann, Synt. 606). Dva participa skupaj tem bolj priključeta v spomin *moriture* iz v. 4, da z njim skleneta lok od enega konca pesmi do drugega miselno in oblikovno. Sinafija med vv. 27/8 *aetern(um) exilium* v zvezi

s sinalefama *exitur(a) et* (27) in *exili(um) inpositura* (28) – tolikokrat se pojav ne dobi najbrže nikjer drugje v dveh kratkih verzih – ponovno ponazori povezanost z usodo. Dobro je izrabljen metrum: *serius ocius* (26); napeto pričakovanje, kdo pride prihodnji na vrsto, je izraženo v ritmu v. 27 *sors exitura et nos in aeternum*; smrt, ki hitro pride, slikata daktila *exili(um) inposi-*, na kar sledi težki konec *-tura cumbae*. Dvakratni *-u-* in diftong *-ae* (ki so ga v Horacovem času še izgovarjali, prim. Leumann, Lat. Gr. 75: »Die diphthongische Aussprache bestand bei den Gebildeten sicher bis ins 3. Jh. n. Chr.«) nam pokažeta, kako človek omahne v večno temo z vzdihom na ustnicah.

V pesmi prevladuje misel na smrt in v skladu s tem padajoči ritem, razgibanost se proti koncu umiri. Tudi s tem se ustvari ravnotežje. Zanimivo pa je opazovati, da je H. v tem stremljenju šel še dalje: okoli vrha, 4. kitice, je simetrično razporedil ostale. 3. kitici z vprašanjema *quo ... ? quid ... ?* odgovarja kot daljni, neizprosni odmev *cedes ... cedes* v 5. kitici. V 2. in 6. kitici je misel, da je treba umreti, kakor koli živiš, žalostno ali veselo (*seu ... seu*), kar koli si (*divesne ... an pauper*). Obakrat je misel disjunktivno izražena in s tem zveza tudi na zunaj nakazana. Toda z individualnega primera preide H. na splošnost: Dellius more biti žalosten ali vesel v isti osebi, ni pa mogoče biti bogat plemič in neznan siromak obenem. Prvo strofo vežejo z zadnjo participi: ker *moriture* pomeni »ti, ki ti je usojeno umreti«, je motiv usodnosti podan že v 1. strofi in z njim se pesem tudi konča. Enako je motiv volje v 1. strofi naznačen z imperativom *memento*, povzame ga v vrhu *iube* (14). V drugi polovici pesmi tega motiva ni več, tako se svetli motivi umikajo pred temnimi, toda postopoma. Kar je opazil Klingner, Die Antike XIII (1937), 229 na c. III 4, da je namreč slika premaganih Gigantov – nekaj temnega – »das Sieghafteste in dem ganzen Gedicht«, velja mutatis mutandis tudi za našo odo: iz misli na smrt, po kateri ni nobenega življenja več ali pa neko životarjenje v podobi »nemočne sence«, je stari človek črpal spoznanje, koliko je vredno življenje. Tako tudi ta misel služi nečemu pozitivnemu.

Uravnovešenost se pa kaže tudi v *izbiri besed*: negativne izravna s pozitivnimi. Prim. *arduus* (1) – *bonis* (2), *maestus* (5) – *te ... bearis* (6 s.); *ingens* (9), v katerem so Rimljani morda še čutili *in-* (Walde-Hofmann [*Lateinisches etymologisches Wörterbuch*] s. v. »wovon es kein Entstehen gibt«), odtehta *alba*, simbol neškodljivosti; *amant* (10) – *laborat* (11), *hospitalem consociare* – *fugax trepidare*, *alba* – *obliquo* pa že kažejo negativni element na drugem mestu in s tem pripravljajo drugo polovico pesmi.

V 2. verzju vrha se še enkrat po *nimum brevis* pojavi pozitivni *amoenae*, osamljen je pa že adj. *flavos* (18) v temni okolici, kakor jo riše druga polovica pesmi. Nadalje je v pesmi malo adjektivov, sestavljenih z negacijo *in-*: *insolenti* (3), morda *ingens* (9), ev. še *nil miserantis* (24). Prim. ta rezultat s c. I 17, 25 ss., kjer pesnik hoče obvarovati Tindarido pred ljubosumnim in nasilnim Cirom, *ne male dispari incontinentis ... inmeritam* (5 nikalnic). Z zanikanimi izrazi v I 17 pokaže H. svoj odpor, v naši odi je pa takšnih izrazov malo, ker je v nji resignacija (proti smrti se ni mogoče boriti). Na drugi strani je pa tudi samo en adj. na *-ax* (*fugax* 12), ki izraža močno mero česa, in nobenega ni na *-osus*. Prim. s tem c. III 1, kjer govori proti nenasitnemu bogastvu: *generosior* (10), *capax* (16), *umbrosam* (23), *tumultuosum* (26), *mendax* (30), *fastidiosus* (37), *operosiores* (48). Škoda je, da Zd. Vysoký, Listy filol. LXII (1935), 401 ss. ni navedel vseh mest, kjer se dobijo epitheta pri H. Bolje se dajo uporabiti statistike, ki jih je zbral Ioh. Smereka, De Horatianae vocabulorum copiae certa quadam lege v zborniku Commentationes Horatianae, Kraków 1935, 65 ss. Na str. 83 na pr. vidimo, da je med odami II. knj. po besednem zakladu najbližja naši c. II 14 *Eheu fugaces*, torej pesem s sorodno vsebino. V naši odi (ter v II 14) je substantivov 35 (33), nom. propr. 5 (12), adj. 23 (18), adj., izvedenih iz lastnih imen 0 (0; taki adj. so predvsem navadni v himnah!). Zaimkov je samo 5 (6): drugače je zaradi anafore v III 21, kjer je 10 zaimkov na 112 besed. Števniki je 1 (3), glagolov je 19 (15), participov 10 (8), adverbov 8 (5), prepozicij 10 (2), veznikov 16 (14), medmetov ni (1). Vseh besed je 132 (117). Zanimivo je tudi opazovati, v čem so razlike med obema odama: nam. participov na *-urus* so v II 14 gerundivi (*enaviganda* 11, *visendus* 17, *linquenda* 21), številni so adj. z nikalnico (*indomitae* 4, *inlacrimabilem* 6, *inopes* 12, *infame* 19, *invisas* 23) in nikalnice sploh *nec* 2, *non* 5, *frustra* 13 in 15, *neque* 22; naštetih bi bilo treba še besede kot *nocentem* 15, *metuemus* 16, *ater* 17 itd.). Tej množici negativnega stoji nasproti kot protiutež *placens* (21), predvsem pa zadnja strofa, kjer so nakopičene besede, ki izražajo vrednote: *Caecuba* (25), komparativ *dignior*, *servata centum clavibus*; vino imenuje *merum*, ki je *superbum*; teklo bo kar po tleh: *tinguet pavimentum*; končni atribut prekaša vse: *pontificum potiore cenis*.

Če končno pregledamo še gradnjo stavkov v II 3, vidimo, da prvi dve strofi tvorita en sam stavek, ravno tako pa Heinze in Klingner vidita celoto tudi v zadnjih dveh in sta zato postavila za *Orci* (24) dvopičje. Ostale strofe so sintaktično in smiselno v sebi zaključene, kakor je to navadno pri Horacu (Büchner 58: »Bei Horaz überwiegen die abgeschlossenen Strophen«).

2.4.3 Dve Horacovi pesmi

V: *Živa antika* 3, 1953, 74–78.

Dve Horacovi pesmi

C. III. 7.

*Quid fles, Asterie, quem tibi, candidi
primo restituent vere Favonii*

*Thyna merce beatum,
constantis iuvenem fide*

*Gygen? ille Notis actus ad Oricum
post insana Caprae sidera frigidas
noctis non sine multis
insomnis lacrimis agit.*

5

*atqui sollicitae nuntius hospitae,
suspirare Chloen et miseram tuis
dicens ignibus uri,
temptat mille vafer modis:*

10

*ut Proetum mulier perfida credulum
falsis inpulerit criminibus nimis
casto Bellerophontae
maturare necem, refert;*

15

*narrat paene datum Pelea Tartaro,
Magnessam Hippolyten dum fugit abstinens,
et peccare docentis
fallax historias movet.*

20

*frustra: nam scopulis surdior Icari
voces audit adhuc integer. at tibi
ne vicinus Enipeus
plus iusto placeat cave;*

quamvis non alius flectere equum sciens 25
aeque conspicitur gramine Martio,
nec quisquam citus aequae
Tusco denatat alveo.

prima nocte domum claude neque in vias
sub cantu querulae despice tibiae 30
et te saepe vocanti
duram difficilis mane. 32

»Čemu jokaš, Asterija, ko se bo vendar živ in zdrav vrnil k tebi Giges, takoj ko se zimsko morje pomiri? V Grčiji čaka na vrnitev in samotne noči prejoka v mislih na tebe (1–8). Toda« – iz tega »toda« vidimo, da Horacu ni samo do tega, da bi Asterijo tolažil (Pasquali, *Orazio lirico* 466 s.), ampak da jo tudi hudo vznemiri – Gigova gostiteljica pošilja pretkanega posredovalca k mlademu možu in tudi grozi mu že z zgodbami, ki ne obetajo nič dobrega tistemu, ki se upira ljubezenskim ponudbam. Zaman: Giges ne mara ničesar slišati – do sedaj (9–22). »Ti pa, Asterija, glej, da ti ne bo preveč ugajal tvoj sosed Enipeus: je spreten jezdec in hiter plavač. Takoj ob prvem mraku se doma zapri; ko ti zapoje ob spremljavi tožeče piščali podoknico, ne glej na cesto, in tudi če te imenuje trdosrčno, ostani neizprosna (22 b–32).«

Pasquali na om. m. sicer ne more pokazati nobenega helenističnega vzorca, je pa zaradi načina, kako H. uporabi zgodbe o krepostnih herojih za zapeljevanje, mnenja, da so tu sledovi helenističnega duha. Vsekakor je Horacu samo v začetku pesmi v prvi diadi do tega, da bi varoval ljubezen med Asterijo in Gigom. Čemu namreč vznemirja dekle – gre namreč za dekle, ker poročeni ženi bi si nihče ne upal peti podoknice –, ko vendar Asterija ne more pospešiti Gigove vrnitve? Nagajivost se pa še stopnjuje, ko preide z *at tibi* (22) k naukom za Asterijo: koliko je pa *iustum*, prava mera, do katere sme gledati elegantnega Enipeja? In čemu ga H. tako hvali? Tudi zadnja strofa nikakor ne kaže prevelikega zaupanja v njeno krepost, ko ji tako podrobno daje navodila, kako naj se zavaruje proti skušnjavi, ki ji preti od vasovalca, ko ji je vendar že prej poskušal omajati zvestobo z opisom vrlin mladega častilca? Po resnih rimskih odah je ta nagajiva, skoro zapeljiva oda, zavita v plašč zaščitnika zveste ljubezni, krepek antidoton, zato je pesem H. tudi postavil na to mesto, da bi za odami s starogrškim značajem, ki so v službi

skupnosti, sledila oda helenističnega duha z individualno noto. Pasquali 467 s. opozarja na Propercovo elegijo III 12, ki obravnava podoben motiv. Iz tega pa tudi sledi, da H. ne misli na neke določene rimske osebe, saj tudi ne bi mogel vedeti, v kakšni nevarnosti je Giges (Heinze Oden u. Epoden⁷ 294), ampak da je pesem proizvod pesnikove fantazije na podlagi danih motivov.

Mojstrska je psihologija: najprej vzbudi v dekletu zaupanje s tem, da jo tolaži, nato preide na Giga, tudi o njem trdi, da za njo joka. Nastane vtis, da je zaljubljenca naklonjen. Toda to opravi v dveh strofah. Če si je poskušal pridobiti njeno zaupanje s tem, da je začel pri njej, pa poskuša omajati njeno ljubezen od nasprotni strani. Oprostiti jo mora očitka pred samo seboj, da je ona prva kršila zvestobo, zato ji začne pripovedovati, v kakšni nevarnosti je njen ljubimec. Tako je namreč bolje, kakor če bi rekel, da je Giges zvestobo že prelomil: tega bi mu nemara ne hotela verjeti, vzbudil bi njen odpor proti svojemu pripovedovanju in morda ga sploh ne bi hotela več poslušati. Rajši ji vzbudi strah in dvom ter jo prepusti samo sebi – in drugemu častilcu, ki takoj nato nastopi. Zopet jo najprej posvari, *cave* (24), »seveda je pa sijajen jezdec itd.« S tem je že izravnal tehtnost svojega svarila, navodila v zadnji strofi pa tako dražeče slikajo skušnjavo, da tudi za Asterijo nismo prepričani, da se ji bo dolgo upirala.

Motiv poteka v treh odstavkih: eni diadi in dveh triadah, le da prva triada učinkovito poseže še čez dva verza v naslednjo strofo. Po vseh poskusih zapeljevanja, ki jih mora prestati Giges in ki segajo do konca triade, slišimo na začetku nove triade: *frustra*, na žalost pa sledi potem še oni zahrbtni *adhuc integer*. Vsak izmed teh treh delov je zgrajen tako, da se v njem napetost stopnjuje: ne joči, saj ti je zvest in za teboj joka; zapeljuje ga gostiteljica, toda zaman do sedaj; ne poslušaj preveč sosedu, dobro se pazi pred njim! Med 1. in 2. strofo je v enjambementu ime *Gygen*. Najobširnejši del pesmi zavzema slikanje nevarnosti, ki je v njej Giges: tu je točka, kjer zastavi H. svoje razdiralno delo. Strofa 9–12 podaja dispozicijo sledečih strof s kratkim *mille modis* (12); zgrajena je dvočlensko (*suspirare – uri*), v naslednjem so pa sredstva naštetu tridelno (*refert – narrat – movet*) in trije sinonimi slikajo posredovalčevo vsiljivost. Po tem obširnem glavnem momentu v zgradbi romana (tako imenuje snov Heinze 294) slišimo le še nepričakovano malo o Gigovem odporu: *frustra* (21) je sicer zelo odločen, toda slutimo, da je takšna situacija med gostom in gostiteljico nadalje nemogoča. Nauk za Asterijo se začne s stranskim stavkom *ne ... plus iusto placeat*, potem šele sledi *cave*. Torej H. vendarle svari,

si mislimo, če ne bi prišel na to stavek s *quamvis*, ki zavzema celo strofo 25–28. Prejšnja dva stavka 22–24 sta bila enočlenska, ta je pa dvočlenski (*conspicitur ... denatat*): tako se dobri dve vrstici s svarilom skrijeta pred temi štirimi, ki hvalijo Enipeja. Šele sedaj zaključí H. stavek, ko je svarilo v glavnem stavku že zdavnaj pozabljeno: razlika v vsebini med začetkom in koncem je preveč velika. Zadnja strofa je v sebi zaključena, H. se nepričakovano obrne na Asterijo, ne mara, da bi podvomila o poštenosti njegovih besed, zato ji da natančna navodila, kako naj se pazi, v trikolu (*claudē neque ... despice ... et ... mane*). Čudovito je ritem v skladu z vsebino: očetovsko resno začne H. s spondejsko besedo *prima*; »hitro zapri hišo!« slika daktil *nocte do(mum)*; otožni glas vasovalca (Pasquali 463 s. pripominja, da so še danes najboljše napolitanske popevke otožne), pomešan z nizkimi in visokimi toni piščali, slikajo *-u-* in *-i-*: *in vias sub cantu querulae despice tibiae*. Ponovne klice slišimo iz besed *et te* (31), trdovratni odpor čutimo v dveh *-d-*: *duram difficilis* (32). Učinkovito je glagol *mane* postavljen na konec pesmi, s tem zaključkom hoče H. popraviti, kar je v teku pesmi zagrešil.

H. je pesem začel z Asterijo in z njo jo je tudi končal, toda kakšna izprememba v situaciji se je izvršila med začetkom in koncem! Giges, ki se je pojavil v prvi diadi in je napolnjeval vso prvo triado, je izginil s pozorišča, ko se je postavil pred nas njegov tekmeč. Zgodba s tujo ženo gostiteljico je posegla med mladi par in prišla zato tudi v sredino pesmi: tam nastane prelom in zato tam tudi ni Asterije. Le v začetku nanjo še spominja *tuis ignibus* (10 s.), potem pa njeno ime nič več ne nastopa v zvezi z Gigom.

C. III 17.

*Aeli vetusto nobilis ab Lamo,
quando et priores hinc Lamias ferunt
denominatos et nepotum
per memores genus omne fastos,*

*auctore ab illo ducis originem,
qui Formiarum moenia dicitur
princeps et innantem Maricae
litoribus tenuisse Lirim,*

5

<i>late tyrannus: – cras foliis nemus</i>	
<i>multis et alga litus inutili</i>	10
<i>demissa tempestas ab Euro</i>	
<i>sternet, aquae nisi fallit augur</i>	
<i>annosa cornix. dum potes, aridum</i>	
<i>conpone lignum: cras genium mero</i>	
<i>curabis et porco bimenstri</i>	15
<i>cum famulis operum solutis.</i>	16

Heinze 331 nas pouči, da je to pesem prigodnica s pompoznim proemijem, ki je še razširjen z obširno parentezo. Vse skupaj je pa v komičnem nasprotju z nevažnostjo tega, kar ima H. prijatelju povedati. Pesem se začinja z vokativom, kar vzbuja vtis posebne slovesnosti (prim. Heinze k I 29, 1). V skladu s tem tonom sta tudi adj. *vetusto nobilis*. Parenteza sama zavzema polovico pesmi, kar ni v nobenem sorazmerju z dolžino in seveda tudi ne vsebino pesmi, klasičen primer za to, kakšen proemij ne sme biti po Horacovem lastnem nauku v *Ars poet.* 136 ss.:

nec sic incipies, ut scriptor cyclicus olim:
»fortunam Priami cantabo et nobile bellum.«
Quid dignum tanto feret hic promissor hiatu?
parturient montes, nascetur ridiculus mus.

Šaljivi H. nam v tej pesmi po napihnjenem začetku res tudi sam nudi, kakor pravi v *Ars poet.* 143, *fumum ex fulgore*. Parenteza sama je, kakor je primerno za visoko poezijo, ne samo obširna, ampak tudi umetno sestavljena: dva obširna odvisnika oklepata kratek glavni stavek. V skladu z narejenim zanosom je tudi enjambement med 1. in 2. ter 2. in 3. strofo; na začetku 3. stojita pomembni besedi *late tyrannus*, ki naj ponazarjata širno kraljestvo bajeslovnega Elijevega prednika – segalo je vsega 10 milj daleč (Heinze k 6).

Temu proemiju odgovarja po zgradbi ostala polovica pesmi, kakor da bi bilo tako vse v najlepšem redu. Sestavljajo jo trije glavni stavki, od katerih je tudi tu – kakor v proemiju – srednji zelo kratek (13 b–14 a); morda je slučaj, da

obsegata oba (5, 13/14) le po pet besed. Oba daljša stavka se začenjata s *cras* (9, 14): anafora hlini patos, s katerim H. vabi prijatelja k uživanju. V prvem stavku (9–13) slika H. znamenja pripravljajočega se slabega vremena in, ker je priroda v liriki tudi kontrast k človekovi notranjosti, pričakujemo poziva k uživanju, kakor n. pr. v I 9 ali I II, 4 ss. Namesto tega pa pravi H. (13 s.): *dum potes, aridum* (tu je učinkovit konec verza, ki stopnjuje naše pričakovanje) in nato sledi presenečenje *conpone lignum*. Kakor da bi na velikem prijateljevem posestvu hodili vsak dan sproti v gozd po drva (Heinze k 13)! Šele po tej porednosti pride na vrsto tisto, kar smo pričakovali, poziv, naj prijatelj priredi pojedino.

Kakor sta daljša stavka v uvodni parentezi zgrajena dvočlensko (*Lamias genus, moenia – Lirim*), tako sta tudi v drugi polovici pesmi: prvi ima izraz *foliis nemus multis et alga litus inutili*. Po bombastičnem proemiju in napovedi, ki se začinja s *cras*, bi pričakovali nekaj velikega, namesto tega nam pa H. omeni listje in ničvredne alge. Ko pa vendar nato naslika temno nevihto, ki žene valove proti obali in odnaša listje z drevja, in še sledi skrivnostna utemeljitev *aquae nisi fallit augur – augur* je sakralen izraz, ki vzbuja vtis resne svečanosti, saj so avgura vprašali pred vsakim važnejšim opravilom za dovoljenje bogov –, pričakujemo, da bo sedaj H. prešel v resen ton. Namesto tega pa beremo *annosa cornix*, in ti besedi sta prihranjeni za začetek nove strofe, s čimer H. ustvari novo presenečenje. Kakor *cornix* je tudi *lignum* prihranjen za konec stavka. Šele poziv, naj priredi pojedino, je mišljen resno.

Adj. *annosa* (13) oponaša patos obrednega jezika, *late tyrannus* (9, prim. Heinzeja) spominja na Verg. Aen. I 21 s. *hinc populum late regem belloque superbum*, torej na epski slog. Norden, Aeneis B. VI [P. Vergilius Maro Aeneis Buch VI] (3. Aufl., 2. unveränd., 1934), str. 320 sicer om. verza omenja, toda ne v zvezi z Enijem. Mislim, da moremo ta nenavadni izraz, adverb poleg substantiva, ki je prevod znanega homerskega izraza εὐρὸν κρείων in ki se dobi pri Horacu le na tem mestu in pri Verg. na om. m., pripisati Eniju. Ni sicer izključeno, da je H. dobil vpogled v Eneido, ko je bil Vergil še živ (izdana je bila šele po Vergilovi smrti), toda parodija epskega jezika je bila bolj učinkovita za bralce, če je bil izraz znan širšemu krogu bralcev iz že zdavnaj znanega epa. Pri tej hipotezi se moremo sklicevati na 3. Nordenovo pravilo za iskanje Enijevega blaga pri poznejših pesnikih, namreč da je izposoja verjetna, če je konstrukcija komplicirana – adverb kot pojasnilo substantiva je brez dvoma nenavaden –, in

na 5. pravilo, da je izposoja verjetna, če se izraz dobi pri pesnikih, ki pripadajo različnim vrstam pesništva – v našem primeru gre tu za ep in liriko.

2.4.4 Prešernov grški citat

V: *Jezik in slovstvo* 16, št. 4, 1970/71, 121.

Prešernov grški citat

Prešeren navaja v sonetu »Izdajavcu Volkmerjevih fabul in pesem« Cezarjev vzklik »Tudi ti, sin!?!« v grščini: Καὶ σὺ υἱέ (pravilno je podan v Pintarjevi izdaji). Kdor sonet bere, spozna, da ritem ni v redu: jambaska beseda *hyié* naj bi se rimala s trohejskimi *líje*, *bíje*, *vpíje* (vv. 4, 5, 8). Razlaga je morda ta: v Prešernovem času so še mnogi naglašali grške besede po **latinskih** naglasnih pravilih – kljub grškim akcentom, ki so vendar poleg intonacije označevali tudi **mesto** poudarka. Po tem naglasnem sistemu je seveda bila beseda *hyié* trohej (latinska dvozložnica se naglašča na prvem zlogu). Ta za nas čudni sistem naglašanja je v 17. stol. uvedel Nizozemec Henning (lat. Henninius) in se po njem imenuje heninizem. Razširil se je po vsej zahodni Evropi (tudi v Avstriji) in šele neohumanizem ga je začel odpravljati (ok. l. 1800). Še v tem [20., op. N. G.] stoletju so se ga držali na Nizozemskem, v Belgiji in v Angliji. (Gl. Kretschmerjevo poročilo o knjigi E. Drerup, *Die Schulaussprache des Griechischen von der Renaissance bis zur Gegenwart*. Paderborn 1932, 1051 str. v Glotti 24 (1936), str. 81 – nam je knjiga med vojno zgorela – in Schwyzer, *Griech. Gramm.* I, 1939, str. 174.)

2.5 Etnološke raziskave literarnih virov in motivov

2.5.1 O tipu pravljice o Amorju in Psihi

V: *Etnolog* 15, 1942, 62–70.

Literatura:

- Fr.-W. = L. **Friedlaender**, Sittengeschichte Roms, 9. u. 10. Aufl. IV. Bd., Leipzig 1921, 89 ss. Anhang von O. **Weinreich**;
Kawcz. = M. **Kawczyński**, Apulejusza »Amor i Psyche«, Krakow 1901;
Kel. = J. **Kelemina**, Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva, Celje 1930;

- Lévy-Bruhl = L. **Lévy-Bruhl**, La mythologie primitive, 3e éd., Paris 1935;
- Leyen = Fr. v. **der Leyen**, Das Märchen (Wissenschaft u. Bildung 96), 3. Aufl., Leipzig 1925;
- Mar. = J. **Marouzeau**, Dix années de bibliographie classique (1914–1924), T. I, Paris 1927;
- Papr. = M. **Papratović**, Narodne pripovijetke iz okolice Đakova (Zbornik za običaje hrvatskoga naroda, knj. XXXII, sv. 2, Zagreb 1940, 85 ss.);
- Reitz. = R. **Reitzenstein**, Das Märchen von Amor u. Psyche bei Apuleius, Leipzig – Berlin 1912;
- Teg. = E. **Tegethoff**, Studien zum Märchentypus von Amor u. Psyche (Rhein. Beiträge zur germ. Philol. u. Volkskunde, Bd. 4), Bonn – Leipzig 1922.

Pri rimskem pisatelju Apuleju iz 2. stol. po Kr. beremo v njegovih Meta-morfozah (IV 28–VI 24) tole pravljico:

Kralj in kraljica sta imela tri hčere, od katerih je bila najmlajša tako lepa, da si ni nihče upal prositi za njeno roko; primerjali so jo s samo Venero, zaradi česar jo je ta sklenila kaznovati. Obupani oče je zaslutil božjo jezo in vprašal delfsko proročišče, kaj naj stori, ko ni nobenega snubca. Dobil je odgovor, naj pelje dekle na visoko goro in naj jo tam prepusti usodi: dobila bo za moža »ferum vipereumque malum« (IV 33), pred katerim se tresejo bogovi in ljudje. Venera pa je naročila sinu Amorju, naj za kazen v Psihi vžge ljubezen do najbednejšega moža, »hominis« (ib. 31). (Očitno nesoglasje: v IV 33 je še ostanek motiva živalskega ženina.) Kralj izpolni ukaz preročišča. Zapuščeno Psiho poneso zefiri v dolino, kjer stoji prekrasen grad. Psiha stopi vanj, nevidni služabniki ji postrežejo, na kar zaspi. Ponoči se ji pridruži nevidni soprog, ki jo pred dnevom zapusti. To se dogaja vsako noč. Kmalu si Psiha zaželi videti svoji sestri, čeprav jo soprog svari. Končno ji mora le ugoditi, toda opozori jo, naj se jima ne da zapeljati, da bi ga poskušala videti. Pri ponovnem obisku sestri, ki ju tare zavist, opazita, da Psiha ne ve, kakšen je njen mož na pogled. Zagotavljata ji, da je strašna kača (V 17), in ji svetujeta, naj ga ponoči pogleda in

mu odreže glavo (znani motiv: prepovedano je videti). Ko ponoči mož zaspi, vzame Psiha svetilko in britev ter na veliko začudenje zagleda na ležišču krasnega Amorja, ki se je sam zaljubil vanjo. V razburjenju ji pa kane iz svetilke kaplja vročega olja nanj, Amor se zbudi in jo pri priči zapusti. Psiha ga povsod išče, toda Venera jo dá zgrabiti kot svojo sužnjo (novo nesoglasje: prej je bila Psiha kraljična). Opraviti mora štiri na videz nerešljive naloge, pri čemer ji pomagajo živali. Pri zadnji nalogi bi bila skoraj podlegla, da je ni še pravočasno rešil Amor. Tedaj Jupiter skliče bogove; ker Psiha po rodu Amorju ni enaka, jo napravi nesmrtno in nato praznujejo slovesno ženitovanje.

O pravljici razpravlja obširna literatura, o kateri naj podam kratek pregled, ki je potreben za razumevanje vprašanja. Pravljičica brez dvoma ni Apulejeva last, ampak mora biti grškega izvora (Fr.-W. 107, op. 1). Čudno pa je, da jo omenja prvi šele Meleagros v 1. stol. pr. Kr. in da je na pr. Ovid v svojih *Metamorfozah* ni uporabil, čeprav je zbral v njih okroglo 250 pravljic. Razlog bi bil ta, da klasiki niso bili naklonjeni ljudskim motivom (Fr.-W. 115); da je pravljica ljudsko blago, o tem je večina raziskovalcev edina (gl. dalje). Poskusi, razložiti pravljico kot alegorijo za razmerje med človeško dušo in Platonovim Erosom – podlago zanjo naj bi bil dal Platonov dialog »Phaidros« –, se opirajo na minimalne skupne točke ter niso niti za mnoge druge niti zame prepričljivi. Razumeti se dajo le iz tega, da še sedaj nekateri klasični filologi o folkloristiki i. p. ne marajo ničesar slišati. Po Jahnu, Kawcz. i. dr. je alegorijo zagovarjal R. Förster v reviji *Philologus* LXXV 134 s. (po Mar. 290); o dveh njegovih prejšnjih tozadevnih delih gl. odklonilno Reitzensteinovo mnenje (Reitz. 75). Mnenje samega Reitzensteina je zbudilo med klasičnimi filologi mnogo zanimanja; trdi, da je Apulejeva pravljica helenistična bajka, ki je baje nastala na podlagi predstave o neki orientalsko-helenistični boginji Psihi. Weinreich pri Fr.-W. 131 s. smatra obstoj te boginje za dokazan, pristavlja pa, da se sledovi ne dajo zbrati v enotno sliko. Ker so ohranjene številne slike in kipci, ki predstavljajo Amorja, kako z baklo muči Psiho, tega pa v naši pravljici ni, je mogoče, da so te slike v zvezi z omenjenim orientalskim mitom. Vprašuje se, v kakšnem razmerju je potem Apulejeva pravljica do one Reitzensteinove orientalske bajke. In ali je primarna

pravljica ali ona orientalska bajka, ki je niti dobro ne poznamo? Nato dodaja: »Eine klare und allgemein überzeugende Antwort dieser Frage nach der letzten Endes zugrunde liegenden Urform kann vorerst noch nicht versucht werden, dazu ist das Material mythischer Art noch nicht reich und eindeutig genug.« Gotovo je, pravi W., da ima pravljica dolgo in zapleteno predzgodovino.

Reitzensteinu se ni posrečilo drugega, kakor da je iz grških virov dokazal v oni orientalski bajki par Eros in Psiha. Zato se raziskovalci pravljic upravičeno držijo tega, kar je: dejstva, da obstoje sorodne pravljice in bajke. Zadnje večje delo v tem smislu je Tegethoffovo, nekaj gradiva pa je zbranega tudi pri Fr.-W. Teg. navaja sorodne motive iz 203 pravljic, ohranjenih pri raznih narodih v Evropi, razen tega pa še pri ciganih, Indijcih, Armencih, Osmanih, Semitih in Mongolih. Zato bom tu navedel le paralele pri Kel. in Papr., ker te v navedeni literaturi niso upoštevane. Kel. in Papr. zopet navajata nadaljnje slovenske in shrv. paralele. Teg. 68 ss. podaja sistematičen pregled o razlagah te pravljice do njegovega časa: to namreč, ne bajka, je po njegovem mnenju. **Meteorološka** razlaga ga ne zadovoljuje, ker v konkretnem primeru ničesar ne nudi in je tudi že zdavnaj pokopana. Tudi Frazerjeva razlaga v smislu **totemizma** ima po njem to slabo stran, da je prevelika razdalja med prepovedjo, jesti neko žival ali rastlino, in prepovedjo, videti božanskega soproga. Langovi **etnološki** razlagi sicer priznava (str. 71), da morda more razložiti motiv prepovedi, ne more pa celega kompleksa pravljic o zakonu z vilinskimi bitji (»Mahrtenhe«). Andrew Lang je namreč v delu *Custom and Myth* (1884), 64–86, opozoril na običaj, da se pri mnogih narodih novoporočenca ne smeta videti neoblečena i. p. Poudarjam, da Teg. hoče najti razlago, ki naj razloži obenem vilinski zakon in prepoved, videti zakonskega druga. Teg. si sam po L. **Laistnerju**, *Die Rätsel der Sphinx* (1889), in po Leyenu razlaga nastanek pravljice s pomočjo sanj in sicer kot pravljico o **motenem** vilinskem zakonu. Leyen je v B. Bl. f. VKK 1₆₀ (citat po Teg. 85, 2) [*Bayrische Hefte für Volkskunde* I (1914), 60 ss.] to hipotezo formuliral tako: »Im Traum glaubt man den Geliebten zu besitzen und zu genießen, wenn man erwacht, ist er verschwunden«; enako v *Das Märchen*, 3. izd., 58, kjer nadaljuje: »Dies ursprüngliche Traummotiv wurde mißverstanden und merkwürdig und tief weitergebildet: im indischen Märchen darf Purúravas die himmlische Urvaçi nicht nackt sehen, die Ghandarven aber lassen es blitzen in der Nacht, so daß er wider seinen Willen die Geliebte erblickt und verliert. Im römischen Märchen des Apulejus **beleuchtet** Psyche den Amor, er erwacht,

weil die Tropfen auf ihn fallen, und sie verliert ihn.« Leyen mora torej vzeti na pomoč nerazumevanje ter čudno in globoko preobrazbo. Teg., katerega Leyen v 3. izd. navaja na str. 163 s., je hipotezo natančneje izdelal z ozirom na našo pravljico. Na kratko je stvar po njem ta (87 ss.): podlaga za pravljice o motenem vilinskem zakonu so predvsem sanje, v katerih na pr. dekle vidi svojega ljubimca, pa jo nenadna luč zbudi. Kot nadaljnji element pridejo (str. 88) sanje o ljubimcu, ki je mrtev, pa se v sanjah prikaže njegova duša, kakor mislijo primitivni narodi; po to dušo je mogoče iti na drugi svet in jo dobiti (Orfej in Evridika). Na ta način se dejanje srečno konča, kakor je to v pravljici navadno. Sanje o mori, ki si jo ljudstvo predstavlja kot pošast (odeja, ki nas teži in ovira dihanje, je kosmata!), so dale povod za pravljice o živalskem ženinu. Nato je treba sanje o mori in ljubimcu povezati (92/3). Kakor pa po ljudskem verovanju izgine mora, če imenujemo ime spečega (!), tako (po analogiji) izginejo tudi dobri duhovi. Vendar je med imenom spečega in imenom vilinskega bitja bistvena razlika, ki bi jo bilo treba šele premostiti. Teg. 92 to sam čuti in zato navaja še Laistnerjevo mnenje: »der Alp weicht, sobald der Schläfer im Stande ist, zu sprechen, oder auch nur einen Laut auszustoßen.« Toda ali je ta glas ravno ime more? Ali ga mora sploh imati? Ali ni prvi glas samo vzdih težko sopečega človeka?

Gotovo je mogoče s sanjami marsikaj pojasniti, toda razlaga o motenem vilinskem zakonu in prepovedi, kakor si jo zamišlja Teg. s svojo hipotezo, ima po m. mn. to slabo stran, da mora operirati z več elementi. Po navedenem je motivov cela vrsta, glavno je pa to, da nobeden izmed njih ne obsega tega, kar je po Teg. bistveno: moteni vilinski zakon, t. j. vilinski zakon in prekršena prepoved. Na str. 86 sam pravi, da je pot do razumevanja trnjeva. V naslednjem, upam, bom mogel pokazati na tak enoten vir in obenem utemeljiti nazor, da imamo opravka v naši pravljici s prakulturno bajko o bitjih z dvojno ali »fluidno« naravo.

Lévy-Bruhl obširno govori o mitičnih predstavah primitivcev. Med drugim je zanje značilno, da verujejo v mitične prednike svojega rodu, ki so imeli – za nas nenavadna nedoslednost v mišljenju – istočasno človeško in živalsko (pa tudi rastlinsko) naravo. Bajka govori o njih zdaj kot o ljudeh, zdaj zopet kot o živalih, ki pa še vedno po človeško mislijo (basni!). V oblikah vidnega sveta primitivci ne vidijo nič bistveno važnega in zato tudi za sodobnost priznavajo možnost, da obstoji taka istočasna dvojnost, neka posebna »fluidnost«, kakor to imenuje Lévy-Bruhl; živijo obdani od mističnih in mitičnih predstav. In ta svet

je zanje bolj realen kakor fizični, ki je le gol odsev onega mitičnega, kar močno spominja na Platonove ideje. V vsakem predmetu vidijo na pr. Marindanim na nizozemski južni Gvineji podobo onega mitičnega »Deme«, mitičnega prednika, ki je predmet prvič naredil. Ker je Dema imel tudi človeško obliko istočasno z živalsko, rastlinsko i. p., ima človeško obliko tudi tista žival, rastlina i. p.: nič za to, da se to ne vidi, glavno je, da to **je** tako. Zato pa tudi nikdar ni mogoče vedeti, ali ni neka žival ali rastlina ali pod. samo na videz žival itd., v resnici pa Dema, kar se lahko vsak trenutek pokaže na kaki nenavadni kretnji, pojavu itd. Zato tudi ni še dandanes nič nemogočega, da se nekdo poroči in se pozneje izkaže, da je bil zakonski drug v resnici krokodil, kenguru ali ptič. Lahko pa nekdo ujame žival, ki se spremeni v človeka – bila je Dema –, pa se pozneje zopet vrne v živalsko obliko. Ni se torej čuditi, da bajke tolikokrat govore o zakonu s takimi bitji.

Lévy-Bruhl navaja za to več primerov; da se vživimo v ta svet, je treba nekaj vzgledov, ki jih vse navajam po njem. Naslednjo bajko (str. 227) pripovedujejo Marindanim:

Nazr captura vivant un petit porc (qui était né d'un homme), dans l'intention de l'élever, et il en confia le soin à ses Nakari (jeunes filles suivantes), Sangam et Samaz. Ce porc cependant était aussi un Dema ... Tantôt il se transformait en jeune homme, tantôt en porc. Pendant le jour, c'était un porc qui n'avait rien d'extraordinaire; la nuit, près de Samaz et Sangam, il se transformait en jeune homme, et il abusait de ces jeunes filles. Personne n'avait rien remarqué de ce manège, jusqu'au jour où leur mère trouva dans la hutte une sorte de bande molletière, qui ne pouvait appartenir qu'à un homme. Elle découvre que le porc est un Dema, et elle révèle ce qu'elle a vu. On décide de le tuer. Nazr y donne son consentement.

Motiv živalskega ženina je tu v prvotni obliki: bitje s fluidno naravo. Začaranost in odrešitev, kar je pogosti motiv v evropskih pravljicah, je nekaj sekundarnega. O teh zakonih pravi avtor (str. 239): Le plus souvent, la femme ignore la dualité de nature de l' homme. Kot nadaljnji vzgled navajam naslednjo papuansko bajko (239):

Un jour, deux frères prirent vivantes deux petites laies, et les rapportèrent chez eux. On les garde dans un enclos. Après quelque temps, leur mère leur demande d'épouser ces laies ... Un peu plus tard, une des laies accoucha d'un garçon, l'autre d'une fille; ce n'étaient pas des porcs, mais bien des enfants. Quand ils furent adultes, ils se marièrent. Voyant leurs enfants bien établis, les deux frères dirent: »Voilà nos enfants bien mariés. Il n'y avait pas ici d'êtres humains, et c'est pourquoi nous avons pris tous deux une femme-laie. Maintenant, il y en a; pourquoi restons-nous ici?« Ils se sentirent honteux, et une nuit ils se sauvèrent. Ils se défirent de leur peau d'homme et devinrent des porcs. Depuis lors, il y a beaucoup de porcs dans la brousse. Quand nous mangeons du porc, en fait, nous mangeons de la chair humaine.

Na koncu koncev ni jasno, ali sta bila brata prašiča ali človeka. Toda te nedoslednosti v mišljenju primitivci ne čutijo, in če jih kdo nanjo opozori, jo preidejo kot nepomembno. Za našo temo je zanimivo, da se brata začneta »sramovati«. Lévy-Bruhl 241 pravi o tem: Ce sentiment de »honte« insurmontable se manifeste régulièrement, chaque fois que la dualité de nature d'un homme ou d'une femme se trouve révélée – par exemple par une indiscretion. Offensés, ils se séparent du groupe social auquel ils n'appartenaient pas réellement. Rien ne peut les retenir. Une fois partis, rien ne peut les ramener. Na str. 228: Ces Demas mi-humains mi-animaux redoutent donc que leur double nature ne soit connue. V drugi bajki je žena tako bitje (245 s.); ko nekega dne nekdo omeni njeno poreklo, zapusti moža. Lévy-Bruhl dodaja (246): Dans ce conte encore, la »honte« ne permet pas à une femme d'origine animale de continuer à vivre dans un groupe humain, parce que son secret est connu, et qu'on en a fait une insulte pour son enfant. Bajka z Alaske (256) vsebuje isti motiv: nekdo se oženi z ženo-raco, ki ne mara jesti drugega kot travo. Ko jo tašča v jezi vpraša, ali je raca, vzame otroka in odide. Avtor zopet opozori (257): Comme dans le conte papou, quand elle a entendu une allusion désobligeante à son origine, elle a ressenti l'injure, elle a eu »honte«.

Prepovedano pa ni samo **omeniti** dvojno naravo, v drugih bajkah je zastopan motiv, da ni dovoljeno **videti** tako bitje v oni naravi, katero skriva. Marindanim pripovedujejo o dveh prijateljih, nekaki čaplji in morskem orlu

(226 s.): Mais les gens du village ne savaient pas que c'étaient des Demas, car ils ne se transformaient en oiseaux que lorsqu'ils étaient seuls et loin du village, pour pêcher dans le marais ... Sin morskega orla odkrije, da je oče Dema in da se spreminja v ptiča, ter pove to materi. Orel to opazi in iz strahu, da ne bi žena izdala skrivnosti, jo da po prijatelju ubiti. Papuanska bajka (240 s.) govori o očetu-kači, katerega hči se poroči. Oče hodi v odsotnosti zeta pazit na otroka. »Le soir, la femme revint la première à la maison, et parla à son père ... il rentra dans l'eau. Le mari ne sut pas qu'un étranger avait été chez lui. Sa femme ne lui avait jamais rien dit de son père, elle était honteuse que ce fût un serpent.« – **Ta čut sramu je vzrok, da pride do odhoda, do katastrofe, to je ona prepoved, ki je človeški zakonski drug ne sme prekršiti. Obenem vidimo, da je v teh bajkah vilinski zakon zvezan z motivom prepovedi organično.** – Prehajam na bajko južnoameriškega plemena Arekuna, za katero je značilna ista fluidnost in čut sramu, kakor smo ju videli v bajki z Nove Gvineje in od drugod. Lévy-Bruhl jo navaja na str. 250 s. po **Koch-Grünberg**, Vom Roroima zum Orinoko II 82–87 (nemškega izvirnika nimam na razpolago):

... la fille du vautour royal s'est posée sur la poitrine du héros. Comme elle voulait lui entamer le corps à coups de bec, il la saisit. Les charognards s'envolèrent. Il dit à la fille du vautour royal: »Transforme-toi en femme! Je suis si seul ici, je n'ai personne pour m'aider.« Il la prit avec lui dans sa maison solitaire. Là, il la garda comme un oiseau apprivoisé. Il lui dit: »Je vais à la pêche. Quand je reviendrai, je veux te retrouver transformée en femme!« – Elle obéit ... et il l'épouse. Il lui apporte du gibier. »Tu peux le manger comme tu veux, cru, ou cuit!« Alors il mangea avec elle, et elle s'habitua vite à lui. Elle l'aimait; il lui apportait beaucoup de venaison, et la nuit il dormait avec elle. – Après quelque temps, elle veut aller voir sa famille. Il y consent. Elle reprend sa forme d'oiseau, et s'envole. Le lendemain, il la voit en rêve (comme elle le lui avait promis), et bientôt elle arrive chez lui avec deux de ses frères. Ils descendent en décrivant de grands cercles, jusqu'à ce qu'ils soient tout près au-dessus de lui. Sa femme lui dit: »Voici mes frères! N'aie pas honte de moi! Moi non plus, je n'ai pas honte de

toi! Tu peux aussi bien avoir commerce avec eux.« – Il tue un cerf, et ils le mangent tous ensemble. Ses beaux-frères restent là deux jours. Ils lui avaient apporté un vêtement de plumes de vautour royal. La femme ordonna qu'on en habillât son mari. Il mit donc ce vêtement, et se transforma ainsi en vautour. Elle mâcha du kumi, et en souffla sur lui. Puis elle dit: »Maintenant nous allons partir! N'aie pas peur! ...« Ils arrivent tous les quatre au ciel, chez les vautours royaux ... Le père vient voir le mari de sa fille. Il lui fait très bon accueil. Il y avait là beaucoup de monde.

Za razumevanje naj dodam, da si predstavljajo primitivci metamorfozo iz človeka v žival tako, da si človek obleče živalsko kožo (Lévy-Bruhl 241 s. i. dr.). Motiv je dobro znan tudi iz evropskih pravljič, poleg onih, ki jih omenja Teg. 26, prim. še Kel. št. 66 ter Papr. št. 9 in 10. O teh metamorfozah pravi Lévy-Bruhl (237): Ce changement est bien une transformation, puisque »peau«, chez ces primitifs, équivaut à »corps«. Zopet seveda ne smemo natezati besed, češ kako je mogoče svoje telo sleči: naši in primitivni pojmi se ne krijejo, vsi prevodi le približno podajajo to, kar si primitivci mislijo, povsod so potrebni za nas komentarji. Mnogo pa ostane še potem nerazumljivega. Da žena pihne »kumi« v moža, je poznejši motiv (Lévy-Bruhl 250).

Bajka sicer ni identična z Apulejevo pravljico, vendar je tip isti; da je v njej bitje z dvojno naravo ženska, v Apulejevi pravljici pa Amor, ni bistvene važnosti. V obeh gre za vilinski zakon; v zakon stopi možki, ki živi v samoti; v ženi se zbudi želja po svojcih, kar je v tem tipu znan motiv (Teg. 31). Nato sledi obisk. Nobenega pomena ne pripisujem podobnosti, da sestri prinese po zraku zefir v dolino, v bajki pa priletita brata s sestro v velikih krogih nad junaka. Od tu dalje gresta pravljica in bajka vsaksebi: isto ugotavlja za druge pravljice tega tipa Ad. Kuhn pri Fr.-W. 125. V Apulejevi pravljici in mnogih drugih pride do prekršitve prepovedi in s tem do katastrofe (Teg. 37 ss.), enako v bajkah primitivcev (gl. zg.). Isto se zgodi v hrv. pravljičah (Papr. št. 9 in 10), kjer živalsko kožo vilinskega bitja prezgodaj sežgo in zato pride do odhoda malo pred rešitvijo (kar je seveda sekundaren motiv). Po katastrofi sledi pri Apuleju motiv o nalogah, ki jih mora izvršiti Psiha, da si zopet pridobi moža (Teg. 44). Da ta del prvotno ni bil v zvezi s prvim delom, se vidi še pri Apuleju po tem, da govori o Psihi nenadoma kot o

Venerini sužnji, medtem ko je na začetku pravljice kraljična. Filologi in pravniki so zaman iskali, po katerem grškem ali rimskem zakonu bi bila Venera nenadoma dobila to oblast nad Psiho: Apulej se je morda poigral s kakšnim anahronizmom, so si mislili. Iz navedenih paralel se vidi, da je bilo s katastrofo konec bajke. Ker pa pravljica ljubi srečen konec, so dodali naloge in apoteozo oz. metamorfozo. Pri Papr. št. 10 je to na kratko opravljeno z besedami: »Otišo je u svit, a ona ga je tražila dvi godine i jedva ga je našla, i tako su se opet sastali i zajedno živili.« Do istega rezultata je prišel J. **van Wageningen**, *Psyche ancilla (Mnemosyne XLIV 177 s.)*. Po njegovem mnenju je Apulejeva pravljica sestavljena iz dveh: prva se je končala s tem, da Amor pobegne, v drugi je bila Psiha Venerina sužnja, na katero je bila Venera zaradi njene lepote ljubosumna in jo je zato izročila Amoru (citati in résumé po Mar. 26). V arekunski bajki do prekršitve prepovedi ne pride, toda tudi v tej je motiv naznačen, ker reče žena možu, naj se je ne sramuje. Njen dostavek: »Tudi jaz se te ne sramujem« je, kakor kažejo druge bajke, poznejšega izvora. Ko Psiha naloge izvrši, teče dejanje pravljice in bajke zopet paralelno do konca.

Priznati je, da so evropske pravljice ne samo po posameznih motivih, ampak celo mnogokrat po tipih sorodne prakulturnim bajkam in da so te bliže prvotni miselnosti. Še mi se le z nekim naporom vzdržujemo v svetu trdih fizikalnih zakonov, neko potlačeno nagnjenje nas vleče k svetu, kjer so neomejene možnosti. V pravljичnem svetu se to nagnjenje sprosti in to sproščenje je oni znani občutek, ki ga imamo, kadar poslušamo pravljice (Lévy-Bruhl 312 ss.). V gornjih vrsticah je bilo ponovno govora o fluidnosti, v bajkah o bitjih s fluidno naravo vidim jedro tudi Apulejeve pravljice; vprašati utegne kdo, ali smemo s to predstavo računati tudi pri evropskih pravljicah. **Nilsson**, *Griech. Religion, München 1941*, str. 29, mimogrede omenja: »es ist bemerkenswert, wie bei Homer (= Od. 19, 518 ss.) Aedon zugleich die im Gebüsch sitzende Nachtigall und eine Frau, die Tochter des Pandareos, ist; sie schillert unbestimmt zwischen Tier und Mensch.« Pri Horacu, *Sat. I 8*, najdemo isto predstavo: v v. 3 pravi Priapov kip o sebi »deus inde ego«, toda v v. 46 s. »nam displosa sonat quantum vesica, pepedi diffissa nate ficus«. Priap je oboje obenem: bog in smokvin les, ki počí in s tem prežene čarovnici. Horac ima to predstavo ali iz ljudstva ali pa je v njem nastala spontano ista, kakor so jo imeli nekoč primitivni ljudje, kar pri umetnikih ni redki pojav. Predvsem pa na predstavi o fluidnosti temelje tudi evropske bajke in pravljice o metamorfozah. Ko se je namreč ta predstava zabilasala, je stopila na njeno mesto

druga o zaporednosti dveh oblik, tako da je na pr. nekdo podnevi žival, ponoči pa človek. Kot tretja stopnja je prišla metamorfoza za dalje časa ali za vedno. S tem v zvezi so začeli gledati v metamorfozi posledico čarovnije ali kazni za greh, čemur se je pridružila kot nadaljnji motiv rešitev. S spremembo predstave o fluidnosti je najbrže v zvezi tudi vsebina prepovedi. Dokler so si predstavljali zunanjo obliko kot fluidno, oblika ni mogla biti nobena skrivnost. Razumljivo bi bilo, da na tej stopnji ni prepovedano drugo, kot dvojno naravo omeniti; in res je takih bajk pri Lévy-Bruhlu največ. Ko so pa začeli govoriti o bitjih, ki imajo na pr. podnevi drugo obliko kot ponoči, je postala ena narava, na pr. nočna, skrivna in tedaj je nastal motiv, da je prepovedano bitje v tej in tej obliki videti. Tudi Teg. 33 je glede vrstnega reda prepovedi istega mnenja, čeprav ga ne utemelji.

Če priznamo, da so pravljice tega tipa, kakor je Apulejeva, nastale iz bajk o bitjih s fluidno naravo, sledi iz tega, da sta imeni Amor in Psiha – če naj sploh imata alegorični pomen – prišli v pravljico šele naknadno. Z isto nujnostjo sledi, da je na Apulejevo pravljico ali na ono, v kateri sta se ti dve imeni prvič pojavili, mogla bajka o orientalski boginji Psihi tudi šele naknadno vplivati. Nobenega pomena ne bi imelo ugibati, če ni morda orientalska bajka bila pod vplivom prakulturne bajke. Morda bo kdo rekel, da je po razlagi s fluidnostjo ves problem pomaknjen samo za stopnjo nazaj, na drug problem, kako je nastala predstava o fluidnosti. Toda to je veroslovno vprašanje; zadovoljiti se moramo s tem, da smo našli izhodišče pravljic tega tipa.

2.6 Etimološke in leksikalne študije

2.6.1 Grške besede (Etyma Graeca)

Kratice (v: *Živa antika* I, 1951, 121):

Boisacq = E. B., Dictionnaire étymologique de la langue grecque. 4e édition.

Heidelberg 1950 (samo ponatis stare izdaje).

Chantraine = P. Ch., La formation des noms en grec ancien. Paris 1933.

Schwyzler I = E. Sch., Griechische Grammatik (Hdb. der Altertumswiss. II. Abt. I. T. I. Bd.) Bd. I. München 1939.

Walde-Hofmann = A. Walde, Lat. etym. Wörterbuch. 3. neubearb. Aufl. von J. B. Hofmann. Bd. I (A–L). Heidelberg 1938.

2.6.1.1 Kultni in literarnozgodovinski izrazi

2.6.1.1.1 Silenós

V: *Živa antika* 1, 1951, 127–128.

Σιληνός

Dosedanje razlage gl. pri Boisacq s. v. in v dodatku 1122. Solmsen IF. XXX 4 je zvezal besedo s σίλλος m. »posmehljiva pesem« itd., ki jo izvaja iz *σίλλός »ki viha nos«. Geminata -λλ- je ekspresivna: izraža prezir (Boisacq s. v. σίλλος). M. Budimir, Grci i Pelasti (SAN, Pos. izdanja, knj. CLXVII), 17 spravlja besedo Silen v zvezo s Hesihijevo glosó ζιτᾶνα· καταπύγωνα. Opis kostuma, ki ga je nosil igralec, ki je predstavljal Silena, govori proti Solmsenovi etimologiji. O. Navarre, Le théâtre Grec (Paris 1925), 212 s. poudarja tole (gl. franc. résumé):⁶ 1. Zavihan nos vidimo na slikah in maskah satirov: torej tak nos ni bil značilen za Silena. 2. Na znani neapeljski vazi s konca 5. stol., ki kaže priprave za satirsko igro, drži igralec, ki predstavlja Silena, v rokah masko, ki ima **raven** nos. Pač pa ima zavihan nos maska na pompejanskem mozaiku, ki predstavlja priprave za satirsko dramo. Tak nos omenja tudi leksikograf Poluks (2. stol. po n. št.). – Res je, da omenjeni neapeljski vazi očitajo razne nepravilnosti v slikanju igralcev, toda dejstvo je, da se je **maska** menjala. Nasprotno pa je Silenov kostum ostal nespremenjen skozi stoletja. Pri Poluksu in na vseh spomenikih je glavni kos njegove oprave chiton *chortaios* (t. j. »senen«), tesno se prilagajoč triko, od katerega so viseli kosmiči sena. Ti so vzbujali, ker so ga obdajali od nog do vratu, vtis kosmate živali (Navarre 213). V tak hiton je oblečen igralec na neapeljski vazi. M. Bieber, The History of the Greek and Roman Theater (Princeton 1939), 15 govori tudi o »starem papanu Silenu v njegovi dlakasti koži« (»in his shaggy goatskin«).

Ker je torej za Silena značilna dlakavost, izvajam Σιληνός iz σιλλοι· τρίχωμα Hes. in σιλλοι· ἀναζαίνει Hes. Prvo pomeni »dlaka«, drugo »razčehlja«, kar se zopet nanaša na dlako ali volno. Geminata ima isti vzrok, ki ga Boisacq omenja za σίλλος. Z besedo σιλλοι pa moremo razložiti tudi naslednje do sedaj nepojasnjene besede: σίλλυβος, ki pomeni pergamenten trak na knjižnem zvitku

6 Francoski povzetek v našem izboru ni reproduciran. (Op. N. G.)

z oznako naslova in avtorjevega imena. Tudi ta trak visi od zvitka kot nekaka *resa*, prim. ibid. σίλλυβα pl., kar Poluks komentira s »θύσανοι«, t. j. rese, franže. Tudi σίλ(λ)υβον »užitni osat« je očitno imenovan po dlakavosti. Omenjene besede so napravljene s sufiksom -υβο-. Vsa skupina besed, ki se začenjajo s σίλλ-, govori za to, da moramo tudi pri Σιληνός vzeti v poštev za razlago omenjeni Hesihijevi glosi.

2.6.1.1.2 Parnassós

V: *Živa antika* 2, 1952, 214.

Παρνασσός

[Παρνασσός], Πάρνης in Πάρνων vežem s σπάρνιοι· ἐνθαλάττιοι πέτραι (ŽA [*Živa antika*] II 72), čeprav velja v splošnem koren zaradi sufiksa -ασσος za predidevr. Gr. σπάρνιοι sem izvedel iz idevr. korena **sq^uer-/sq^{ue}r-* »sekati, rezati«, ki sta ga ugotovila že E. Benveniste BSL [*Bulletin de la Société de Linguistique*] 33, 138, in Pedersen, Lyk. u. Hitt. [*Lykisch und Hittitisch*]² 49 s. Ta koren je dubleta korena **sger-* »id.«. Potemtakem smemo v abl. *Carnasso* (mesto ob Pontu, Tab. Peut. 10, 3) in v Ἄλι-καρνασσός videti dubleto k *Parnassus*. Ta imena bi kraji dobili po skalovitem ozemlju. Koren **sq^uer-* pride do tega pomena kakor **sgel-* »grebsti, kopati« v slov. *skala*. V *Parnassus* in abl. *Carnasso* je *(s)*q^(u)er-* razširjen s formantom -*n(o)-*, medtem ko je isti koren razširjen z -*dh-* v imenu *Scordus* (*mons*), Σκάρδον (ὄρος) v Iliriji, kateremu je najbližji sorodnik lit. *skardūs* »strm«, *skardys* »strm breg« (Krahe, Würzburger Jbb. f. die Altertumswiss. I, 1946, 211), s formantom -*nt-* pa v *Scarantia* (sed. *Scharnitz*), krajevnem imenu v alpskih deželah, ki ga Krahe, ibid. 215 izvaja iz ilir. **skarant-* »Sandfels« in primerja z ital.-beneškim *scaranto* »gola skala, nerodovitna tla«.

Sturtevant, Class. Philol. [*Classical Philology*] 7, 235 ss. (citat po Boisacq 1120) je torej imel prav, ko je vezal πάρνωψ s *Parnassus*, *Parnon*, *Parnes*, le da ta imena niso predidevr.

2.6.1.1.3 Sátyros

V: *Živa antika* 2, 1952, 215–218.

σάτυρος

Hofmann s. v. navaja dosedanja mnenja o nastanku te besede: Solmsenovo (IF. 30, 36 ss.), po katerem bi ime pomenilo »cui membrum turget« (σα- < **tyh-*, cf. σαίνω, σάθη »penis«, ali – če je beseda izposojena iz dorščine – < **κια* »kakšen!«; -τυ- bi predstavljal – kakor v τίτυρος – **teuθ* – v ničti stopnji) in Krahejevo (Die Sprache I 37 ss.), ki mu bolj ugaja. Po tem mnenju bi bila beseda izposojena iz ilirščine, in sicer je glavni razlog za Krahejevo mnenje dejstvo, da lat. *Dies-piter* odgovarja ilir. nom. Δει-πάτυρος. Tako bi bil σάτυρος = lat. *sator* »sejalec«.

Solmsenova razlaga ima to slabo stran, da se ne ozira na dejstvo, da poleg oblike σατύριον, ki je nedvomno izpeljana iz σάτυρος, obstaja tudi oblika σαθήριον. Hes. tolmači σατύριον· πόα τις συνεργός πρὸς τὰς Ἀφροδισίας ὀρμάς. καὶ ζῶον τετράπουον, ἢ λιμναῖον. Po Liddell-Scott⁹ pridejo v poštev tele rastline: 1. *man orchis*, *Acera anthrophophora*; 2. = ὄρχις, t. j. (ibid. s. v.) *Orchis papilionacea* in *O. longicruris*; 3. = ὀξύλάπαθον τὸ μέγα, t. j. (ibid. s. v.) *Rumex crispus*; 4. *Fritillaria graeca*. Glede živali σατύριον beremo ibid. »a water animal of the rodent kind, perh(aps) *sorex moschatus*«. σαθήριον (v. i. σαθρίον) pa omenja samo Aristoteles, Hist. anim. 594^b 31, om. slovar s. v. pravi: »prob(ably) a kind of *beaver*.« Ker gre i pri σατύριον i pri σαθήριον za glodalca (in sicer vodnega), je besedi nemogoče ločiti drugo od druge. Iz tega pa sledi, da -τυ-ρο- v σάτυρος ne more izhajati iz kor. **teuθ*- »turgere«, saj je potem nemogoče iz tega korena izvajati -θερ- v σαθήριον.

Druga ovira za Solmsenovo razlago je naslednja: σά-θη izvaja iz **tyh-*, cf. σαίνω »mahati z repom«, torej se po tej etimologiji, ki jo za Solmsenom ponavljata Boisacq in Hofmann, σάθη more nanašati edino na membrum virile. Toda Hes. ima tudi σάκαν· τὸ τῆς γυναικός. Ker ni razloga, da bi tadv izraza ločili drugega od drugega, seveda tudi Solmsenova razlaga besede σάθη ne drži in treba se je ozreti za takšno, ki bo zadovoljila obe besedi. Fick BB. [(*Bezzenbergers*) *Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen*] 28, 108 je mislil nekoč pri σάθη na *π-σα-, kar naj bi bila ničta stopnja k πός-θη. Tudi ta poskus se ob σάκαν razbije. Obema pomenoma zadošča le kor. **bhes-* »drgniti«, katerega ničta stopnja je v grščini ψ- in σ-, prim. ψόχω/σώχω »meti, drobiti« (Boisacq s. v. ψῆν, Hofmann s. v. σώχω). Glede pomena prim. ψόα· τὸ μέρος τοῦ σώματος (= membrum) in ψόαν· ὀχεύτριαν (= »pohotno žensko«); tu je ψ- izpričan. Kar

se tiče tvorbe besed, prim. $\sigma\acute{\alpha}\text{-}\theta\text{-}\eta$ s $\psi\alpha\text{-}\theta\text{-}\acute{\alpha}\lambda\lambda\epsilon\iota\nu\text{-}\kappa\nu\eta\theta\epsilon\iota\nu$ in $\sigma\acute{\alpha}\text{-}\kappa\text{-}\alpha\nu$ s $\psi\alpha\text{-}\kappa\text{-}\acute{\alpha}\zeta$ (»drobtina, kaplja«). $-\alpha\text{-}$ v teh besedah predstavlja redukcijsko stopnjo sufiksa $-\acute{\epsilon}(i)\text{-}/-\acute{\epsilon}(u)\text{-}$, ki se pritika na **bhs-* (gl. om. etim. slovarja). Prim. še $\kappa\alpha\upsilon\sigma\tau\iota\varsigma$... $\acute{\epsilon}\pi\iota$ τοῦ μορίου. Kdor hoče vztrajati pri Solmsenovi razlagi besede $\sigma\acute{\alpha}\theta\eta$, mora razložiti $\sigma\acute{\alpha}\kappa\alpha\nu$ na drug način.

Krahe bi se za svojo tezo, da so satiri sejalci, lahko skliceval na slike, kjer satiri s kladivi razbijajo veliko žensko glavo, t. j. Proserpino, personifikacijo mlade setve. Nilsson, *Gesch. d. griech. Rel.* I 443 pravi o teh slikah (dve reproducira na tabli 39, 1 in 2): »Es gibt eine zweite Anodos der Göttin, die auf einer Anzahl von lebhaft diskutierten Vasenbildern dargestellt wird, nämlich das Aufsprießen der jungen Saat gleich nach der Aussaat und dem ersten Herbstregen, wenn die rauhe Oberfläche der ... Erde mit großen Holzhämmern geebnet wird ...« Tudi to bi govorilo za Krahejevo mnenje, da so satiri doma na Peloponezu (Nilsson 217) in se tam najdejo ilirski jezikovni ostanki. Toda sam Krahe se naslanja edino na sufiks $-\tau\upsilon\rho\varsigma$, ki ga primerja z onim v $\Delta\epsilon\iota\pi\acute{\alpha}\tau\upsilon\rho\varsigma$. To pa ni zadosten razlog, da bi besedo pripisali ilirščini, kajti v grščini sami je ta sufiks tudi izpričan, in sicer v hom. $\mu\acute{\alpha}\rho\tau\upsilon\rho\varsigma$ (at. $\mu\acute{\alpha}\rho\tau\upsilon\varsigma$), t. j. tisti, ki si mora pogodbo (ker je niso zapisovali) zapomniti, prim. $\mu\acute{\epsilon}\rho\iota\mu\nu\alpha$ »skrb, razmišljanje«, gl. Boisacq in Hofmann s. v. Beseda je napravljena na nekem abstraktu **m_ṛ-tu-* s sufiksom $-\rho\omega\text{-}$, gl. ibid. Torej se zaradi sufiksa ni treba zatekati k ilirščini. In v stvarnem oziru: satiri na omenjenih slikah niso sejalci, ampak razbijajo grude, torej so kvečjemu branalci.

Končni razlog proti obema etimologijama je pa ta, da od $\sigma\acute{\alpha}\tau\upsilon\rho\varsigma$ ni mogoče ločiti besed $\sigma\alpha\tau\acute{\upsilon}\rho\iota\omicron\nu$ »vodni glodalec (morda *sorex moschatus*)« in $\sigma\alpha\theta\acute{\epsilon}\rho\iota\omicron\nu$ »verjetno vrsta bobra«. Izločka bobrovih žlez, imenovanega $\kappa\alpha\sigma\tau\acute{\omicron}\rho\iota\omicron\nu$, pa kljub nem. *Bibergeil* ni mogoče vezati na lascivno naravo satirov in s tem reševati zvezo med temi besedami (omenim naj, da je $\kappa\alpha\sigma\tau\acute{\omicron}\rho\iota\omicron\nu$ prešel v skr. *kastūrī* »Moschus«, gl. Hofmann s. v. $\text{Κ}\acute{\alpha}\sigma\tau\omega\rho$): ta izloček ni stimulans, ampak zdravilo za bolezn maternice (po Kretschmerju, *Wiener Eranos* (1909), 121 ss. Boisacq l. c.: »s'employait utilement dans les maladies de matrice« in Hofmann l. c. »wegen der Heilwirkung des Bibergeils bei Frauenkrankheiten«). Torej žival $\sigma\alpha\theta\acute{\epsilon}\rho\iota\omicron\nu$, ki daje ta izloček, in žival $\sigma\alpha\tau\acute{\upsilon}\rho\iota\omicron\nu$, ki izloča mošus, nista imenovani po satirih zaradi njihove plodnosti ali pohotnosti; mogli bi edino reči tole: če je $\sigma\acute{\alpha}\tau\upsilon\rho\varsigma$ kozel, je med njim in om. živalma skupen le močen duh, kajti tudi $\kappa\alpha\sigma\tau\acute{\omicron}\rho\iota\omicron\nu$ močno diši. V tem primeru bi mogli izvajati $\sigma\alpha\text{-}$ iz **bhs-ə-* (koren

**bhes-* in formant $-\bar{e}(i)/-\bar{e}(u)-$ »pihati« (prim. ψυχή). Ta pomen preide v pomen »(prijetno ali neprijetno) dišati«: ψιαρόν· εὐῶδες; – ψιβδεῖ· ὑποπνεῖ, βδεῖ; – ψώϊζος· ἄφοδος ὑγρά, ἢ ὄνθος, δυσωδία ...; – ψωῖα· σαπρὰ δυσωδία.

Toda poleg korena **bhes-* »dišati« je tudi **bhes-* »drgniti«; ta pomen je mogel preiti v »glodati«. V tem primeru bi bil σάτυρος »glodalec > kozel«, živali σατύριον in σαθέριον sta tudi glodalca. Po kozlu ali satiru je imenovan σατύριον, rastlina, ki so jo uporabljali kot aphrodisiacum; Strömberg, Griech. Pflanzennamen (Göteborg 1940), 93 omenja sinonime: σατύριον, σατυρίσκος, ὄρχις σατύρου in πριαπίσκος, kar kaže, da je σατύριον izveden iz σάτυρος v pomenu »satir«. Tako rastlinsko ime odpade za razlago imena σάτυρος.

Treba je izbrati med možnostjo, da je σάτυρος izveden od **bhes-* »pihati > dišati« ali **bhes-* »drgniti > glodati«. Zaradi τράγος, ki je v zvezi s τρώγω »glodam«, se mi zdi verjetnejše, da je σάτυρος imenovan po **bhes-* »drgniti > glodati«. Pri tej odločitvi se sklicujem na dejstvo, da se κάρνος· φθειρ. βόσκημα, πρόβατον tako imenuje, ker κείρει; sinonimni koren *(s)q^uer- je dal ime kobilici, πάρνοψ, ki tudi vse obžre. Tako bi bil σα- v σάτυρος ne samo iz istega korena, ampak bi imel tudi isti pomen, kakor ga ima koren **bhes-* v ψωθία, ψωθίον »mal grizljaj«, ψωμός »grizljaj« (iz česar novogr. ψωμί »kruh«, gl. Hofmann s. v. ψῶ).

Iz istega korena izvajam tudi σαννάδας· τὰς ἀγρίας αἴγας: le tako je mogoče zvezati σαννάς s ὕννας· αἰξ ἀγρία < *(bh)s-u-, kjer je -vv- emfatična geminacija.

2.6.1.1.4 Seméle, Diónysos

V: *Živa antika* 3, 1953, 205–206.

Σεμέλη, Διόνυσος

Kor. **dheu-* pomeni po Pokorny [J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*] 261, 4 »stieben, wirbeln ...; stürmen, in heftiger, wallender Bewegung sein, auch seelisch«. Iste pomene ima tudi razširjeni kor. **dheues-* (ibid. 268 ss.). Zato je θυώνη »Rauchopfer« identičen s Θυώνη, priimkom Bakhove matere »besneča« (Bakha so Pajonci imenovali Δύαλος »besneči« < **dhey-el-*, Pokorny 266).

Σεμέλη je ime Bakhove matere in gotovo tudi to ime ni grško, ampak traško. Σ- more pri traških imenih biti grška substitucija za traški ζ-, gl. literaturo pri

Georgiev, Glotta 25 (1936), 97. ζ- je pa spirantiziran *d-* (prim. tu s. v. ζίγλας) < idevr. **dh-*. Dalje: traški *-e-* je mogel nastati iz idevr. *-eu-*, prim. Δέβρη < **dheubrā* (Pokorny 267 z lit.). Tako pridemo do zaključka, da je Σεμέλη kot traško ime moglo nastati iz **dheu-m-elā* in da je bil tudi tu prvotni pomen »besneča«. Za to razlago govori naslednje dejstvo: kakor je poleg Semelinega priimka Θουώνη »*besneča« izpričan apelativ θουώνη »kadeča se (= žgalna) daritev« in poleg Dionizovega pajonskega imena Δύαλος jon. apelativ θυαλ-ήματα »žgalna daritev« (Pokorny 263), tako stoji poleg Σε-μ-έλη »*besneča« apelativ θυ-μ-έλη »oltar, na katerem so sežigali darove«. Razlika je le v vokalizmu *-eu-* : *-u-*.

Δευάδαι· οἱ Σάτ[υρ]οὶ ὑπ' Ἰλλυριῶν so tudi »*besneči« (kor. **dheu-*, gl. Pokorny 266). Tej obliki odgovarja maked. σαυᾶδαι· σαυδοί. Αμερίας τοὺς σειλείνους (= Σιληνοὺς) οὕτω καλεῖσθαι φησιν ὑπὸ Μακεδόνων. Ni dvoma, da je to makedonsko ime za Silene identično z ilir. Δευάδαι. M. Schmidt, Adnot. opozarja še na frig. σάβοι in σαβάδιος (Σαβάζιος!) v Cirilovem glosarju in v Etymologicum Gudianum ter na σοῖδες (cod. σοιδηύδεις)· βάκχαι ... in σευῖδαι pri mitografu Cornutu (I. stol. po n. št.), Nat. deor. c. 30.

Po vsem tem pa ne more biti tudi nobenega dvoma več, da je tudi v *Dionizovem* imenu treba iskati isti kor. **dheu-*: Διόνυσος, ep. Διώνυσος, beot. Διώνουσος, jon. Δεύνυσος in Δεονῦς, Δίνυσος (Mitylene), Διένυσος (Amorgos) so substitucije (ali lokalne variante) istega tujega imena. Prvih pet imen kaže na izpadli digamma. Če je Δίνυσος iz **Δε-*, potem je ta iz Δευ-, prim. zgoraj monoftongizacijo v Σεμέλη. Διένυσος je v zvezi z Διόνυσος. Tudi ime tega boga pomeni »besneči«.

2.6.1.1.5 Dithýrambos

V: *Živa antika* 3, 1953, 209–213.

διθύραμβος

Z razlago tega imena so se bavili že v starem veku, od tedaj je verjetno n. pr. podatek v Etymologicum Magnum 274, 44, ki meni, da je to prvotno Dionizov epitheton, ὅτι ἐν διθύρῳ ἄνθρω ... ἐτράφη! »Razlaga« se razbije – kakor vse druge – ob tem, da ne upošteva dolžine vokala v δι-. Aem. Luetcke, De Graecorum dithyrambis et poetis dithyrambicis (Berolini 1829, 12 s.) je poskušal razložiti dolžino v δι- tako,

da je besedo izvajal iz δῖος θρίαμβος. Wilamowitz, Herakles I¹ 63, op. 25 je videl v njej »göttlicher θύραμβος = θρίαμβος«; δῖ- < Δί bi bil isti kakor v Διπόλια, Δισωτήρια, »koncentracijah« iz (τὰ) Διὶ πολιεῖ, σωτήρι (ιερά), gl. Schwyzer I 430. Toda ditiramb nima zveze z Zevsovimi kultom in -θύραμβος ne more biti isto kot θρίαμβος, razen če vse priznamo za mogoče. V to kategorijo razlag spada tudi διθύραμβος < *τιτυρ-αμβος = (τι)τυρ(ο)βασία = τραγωδία, kar omenja Crusius PWRE [Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*] V 1204, 61 s. Zakaj naj bi bil začetni τ- prešel v δ- in -τυρ- v -θυρ-, je nejasno. In τυρβασία je evidentno izpeljanka iz τύρβη s sufiksom -ασία, prim. κύρβις – κυρβασία. Druge razlage gl. v francoskem posnetku.⁷

V διθύραμβος vidim besedo, ki se da razložiti z grškimi jezikovnimi sredstvi. Treba jo je deliti v δι- z dolgim -ι- + -θυρ- + sufiks -α-μβος.

Naj začnem s sufiksom. Zanimivo je, da pristaši mnenja, da sta beseda in sufiks -αμβος negrška, ne navajajo nobenih nesporno negrških besed s tem sufiksom. Če pravijo, da je n. pr. sufiks -σος negrški in celo predgrški, se morejo sklicevati na vrsto toponimov in hidronimov iz Grčije in Male Azije, pri katerih je tudi koren nedvomno negrški. Ko gre za sufiks -αμβος, se zaman oziramo po takšnem gradivu. Nasprotno: v sufiksu vidijo idevr. besedo, sorodno s skr. *anga-* »ud, noga«, ki naj bi v διθ. pomenila »korak«. S tem je že priznано, da διθ. ni predgrška beseda, ampak idevr., toda negrška. Toda mnenje, da -αμβος more biti prav grški sufiks, nikakor ni osamljeno. Tako vidi Specht, Dekl. [*Der Ursprung der indogermanischen Deklination*] 265 v besedah κορυ-φ-ή, κόρυ-φ-ος· κόρυμβος γυναικεῖος; – κόρυμ-β-ος in κόρυ-μν-α· κόσμος τις γυναικεῖος περιτραχήλιος grške besede in sufikse ter ibid. op. 2 pod črto izrecno pravi: »Die Versuche in κορυφή, κόρυμβος, κόρυδος u. a. vorgriech. Bildungen oder vorgriech. Suffixe an idg. Wortstämmen zu sehen, überzeugen mich nicht.« Iz κόρυμβος : κορυφή, θάμβος : τάφος in drugih primerov, ki jih našteva Schwyzer I 333 β, je vidno, kako je do tega sufiksa prišlo: Schwyzer l. c. pravi, da namesto -φ- [op. avt.: Prim. Διθύραμφος pri Kretschmer, Vaseninschr. 152 (Glotta 27, 220).] stoji za vrinjenim -μ- glas -β-. Iz besed, ki so se končevale na -μβος, so abstrahirali ta konec besede in tako je prišlo do sufiksa -μβος, pri čemer so prevzeli še predhodni vokal, tako da imamo -αμβος in -υμβος, prim. χιλίομβη πο εκατόμβη (Schwyzer I 426 Zus.). Kakor moremo razložiti κόρυμβος iz grškega jezikovnega gradiva,

⁷ Mišljen je povzetek, ki v našem izboru ni reproduciran. (Op. N. G.)

tako ni dvoma, da je grška beseda n. pr. ἴθυμβος· γελοιαστής· καὶ τὸ σκῶμμα· ἀπὸ τῶν ἰθύμβων, ἅτινα ποιήματα ἦν ἐπὶ χλεύῃ καὶ γέλῳτι συγκείμενα· καὶ ᾠδὴ μακρὰ καὶ ὑπόσκαϊος. Beseda torej pomeni burkeža, zbadljivo in posmehljivo pesem. Tudi ta je sestavljena s sufiksom -υ-μβος in ravno tako spada v ljudsko umetnost kakor ditiramb v kultno; zaradi tega jo smemo imeti tudi za staro. Toda koren je grški. Theander, Eranos 15, 131 jo je izvajal iz ἰθύς· ... μεθ' ὀρμῆς («s silo, zaletom»), toda bolje jo je izvajati iz korena, ki se dobi v naslednjih glosah: ἰθίτας· ὁ βλέννος καὶ μωρός; – ἰθή· εὐφροσύνη; – ἰθαίνειν· εὐφρονεῖν; – ἰθαραῖς· ... ἰλαραῖς ...; – ἰθαίνεσθαι· θερμαίνεσθαι. Boisacq s. v. ἰθαρός in Hofmann s. v. αἴθω povesta, da gre tu za koren *ai-dh-/*i-dh- (tako Pokorny I 11). Zlasti pomembna je pa beseda ἰθίτας »bedak in tepec«, ki je pomenila najbrže »klovna« ali pod[obno]. S to besedo pridemo zopet na področje ljudske burke. Pripomnim naj, da je po Theandru (l. c.) in drugih θρίαμβος v zvezi s θριάζειν· ... ἐνθουσιᾶν ...; toda o tej besedi na drugem mestu.

Po vsem tem smemo tudi v διθ. iskati grške jezikovne elemente. Največjo težavo pri vseh dosedanjih razlagah je povzročala dolžina v δι-, toda prav ta nam pove, da imamo pred seboj koren, iz katerega je δι-voς »vrtinec«, δινέω »vrteti; intr. vrteti se (plesalci Il. 18, 494)« – tako Boisacq s. v. δῖνος, enako Hofmann s. v. in Pokorny I 187 s. v. *deið-/*di- »sich schwingen, herumwirbeln (balt. und z. T. griech.) ...«; sem spada, kar je za našo besedo važno, let. *deju*, *diêt* »plesati« (Boisacq in Pokorny l. c.). Da je v grščini sami bil koren δι- še tvoren, nam dokazuje διφάω (z dolgim -ι-) »iščem«, gl. tu II 67. Z navedenim letonskim glagolom se v pomenu lepo ujema om. mesto iz Iliade: ὀρχηστῆρες ἐδίνεον. Zmedo je delalo dejstvo, da je v Διθυραμβογενῆς Anthol. Palatina 9, 524 -ι-kratek. Toda to je po LSJ [H. G. Liddell, R. Scott, H. S. Jones, *A Greek-English Lexicon*] tudi edino mesto in tu je metri causa, tako da ne pride v poštev; zlasti pa iz tega ne smemo sklepati, da je beseda negrška.

Ostane -θυρ-. Ta element najdemo v naslednjih glosah: ἀθυρεύεσθαι· παίζειν· μινύειν· σκιρτᾶν (!); – ἀθύρματα· παίγνια; – ἀθύρει· παίζειι. Boisacq s. v. ἀθύρω ima besedo še za temno, Hofmann s. v. pravi, da spada morda k θυρός »stürmisch«, Pokorny I 266 pa pravi: »vielleicht gr. ἀ-θύρω (ἀ- = η 'in' + *θυρω) ... (wenn 'spielen' aus 'springen').« Prva navedena glosa z interpretamentom σκιρτᾶν dokazuje, da je dvom neupravičen in da omenjene besede res spadajo k *dheu- »stieben, wirbeln ...; in heftiger, wallender Bewegung

sein, auch seelisch ...« Iz tega korena je izvedeno Dionizovo ime Δύαλος, ki ga je bog imel pri Pajoncih (po Hes.) in ki ga Pokorny I 266 prevaja z »der Rasende«, in Δευάδαι· οἱ Σάτ[υρ]οἰ ὑπ' Ἰλλυριῶν.

Koren **dheu-* je v raznih besedah razširjen s formantom *-r-* (gl. Pokorny I 267), n. pr. lit. adverb *pa-dūr-mai* »mit Ungestüm, stürmisch«, shr. *durim, duriti se* »vzkipeti (duševno)«. Takšna tvorba je tudi ἀθύρω. Ditiramb je torej prvotno bil »plesoči vrtinec«, ki so ga spremljali s petjem (in preprosto glasbo). Šele sčasoma je postala glavno pesem in v tem pomenu poznamo ditiramb v zgodovinski dobi: Crusius l. c. 1205, 22 pravi o njegovi naravi, da je »Tanzlied«. Da je prvotni pomen besede διθ. bil res »plesoči vrtinec«, za to je mogoče navesti dva dokaza.

Prvi dokaz je naslednja glosa: τυρβασία· χορῶν ἀγωγή τις διθυραμβικῶν, ki se ujema s poročilom pri Paus. 2, 24, 7. Na tem mestu pravi, da v bližini mesta Arga Διονύσω ... ἑορτὴν ἄγουσι καλουμένην **τύρβην**. Če zvezemo obe poročili, pridemo do zaključka, da τυρβασία ne more biti drugo kot τύρβη; ta zopet je iz istega korena kakor lat. *turba, turbare, turbo -inis* »vrtinec« (Hofmann s. v. τύρβη). Za τυρβασία pa pravi Hes., da je to »neka uprizoritev ditiramskih zborov«. Torej je tu dokaz, da je z ditirambom v zvezi »vrtinec«, ki ga vidim tudi v -θύρ-.

Drugi dokaz je pa naslednji: imamo besedo, sestavljenko, ki v obeh delih natančno odgovarja sestavljenki δι-θύρ-αμβος. To je σκαλαθάρβα· τύρβη, ἀπὸ τοῦ σκαλεύειν (in σκαλεύει je po Hes.: κινεῖ, ἀναστρέφει(!), ὀρυσσει); opozarjam pa zlasti na glosu σκαλαπάζει· ῥέμβεται (»vrti se«). Manj važne so glose, kjer je prvotni pomen že obledel: σκαλαθύρων· ἀκολασταίνων ... in σκαλαθυρμάτια· σκαριφήματα; za obe prim. slov. *praska* »ogrebotina« in »krik in vik« (tako v Ormožu). Ker torej σκαλεύει pomeni »vrti« in σκαλ-απάζει »vrti se«, odgovarja σκαλ- v sestavljenki σκαλ-αθάρβα sestavnemu delu δι- v διθύραμβος. Drugi del besede (σκαλ-α)-θάρ-β-α je pa brez dvoma isti kot v (σκαλο)-θύρ-ων in σκαλαθυρμάτια. Razmerje med -θύρ- in -θαρ- je pa isto kot med σπυρίς : σπάρτον; - κύρτος : κάρταλος, σύρω : σαίρω (Schwyzer I 351 c), k čemur bi dodal še σκυρθ-άλιος : παρθ-ένος. V vseh teh primerih gre za dva refleksa sonantnega *r*, kakor jih najdemo tudi v drugih jezikih. Osnovna oblika za -θαρ- in -θύρ- je potemtakem **dhyy-*, čeprav bi bilo mogoče -θύρ- izvajati tudi iz **dhur-*.

Iz povedanega sledi, da je -θύρ- v grščini dobro izpričan, da je identičen s -θαρ- »wirbeln, stürmen« in da je σκαλαθάρβα prav tako »τύρβη«, kakor je τυρβασία = »χορῶν ἀγωγή τις διθυραμβικῶν«. Ker je ravno sufiks -αμβος dajal povod za

domnevo, da je beseda διθ. negrška, ni brez pomena, da vsebujeta redki sufiks *-b-* i lat. *turba, turbo* (koren je **t̥yer-/t̥tur-* »drehen, wirbeln«, gl. Walde-Hofmann s. v.) i gr. σκαλαθάρβα. Potem ni čudno, da se pojavi tudi v διθύραμβος. – Ohranjena je tudi glosa σκαλαθαρβία· ἀκηδία, kjer je pa pomen »razuzdanost« (prim. σκαλαθύρων· ἀκολασταίνων ...) obledel v pomen »lahkomiselnost, brezbriznost«.

Mesto iz Paus. 2, 24, 7 je pomembno, ker je dokaz za to, kako so ditiramb pojmovali v njegovi domovini na Peloponezu (Herodot I, 23; Pindar Ol. 13, 18).

Če je *-αμβος* grški sufiks, smemo tudi za *ἴαμβος* iskati grško etimologijo. Sturtevant, *Class. Philology* 5, 329 (gl. Boisacq 1113) je besedo izvajal iz Hes. glose *ἰαίνεσθαι· διαχεῖσθαι* (»razveseljevati se«), misli na *Ἰάμβη*, ki je z nespodobno kretnjo »razveselila« Demetro, toda s tem je slabo zadet napadalni značaj te pesniške vrste. Zato pride v poštev edino *ἰαίνεται· χολοῦται, πικραίνεται* (»jezi se, postaja razdražen«). Ali spada *ἰαίνω* »segrevati« h korenu **ai-* »goreti, svetiti« ali k **eis-* »hitro, burno premikati; naganjati = vzpodbujati, okrepcovati«, o tem so mnenja deljena, gl. Pokorny I 11, 4 in 299, 1.

2.6.1.1.6 Ἐρανός

V: *Živa antika* 4, 1954, 169.

ἔρανος

[ἔρανος], ut etymologica docent, ex eodem fonte (**uerə-/t̥uēr-*) fluxit atque hom. ἦρα φέρειν »einen Gefallen erweisen« etc. (Hofmann s. v. ἐορτή). Unum addere liceat eodem etiam voces hitt. *uaršanu-* »befriedigen, besänftigen«, *uaršija-* seu *uarš-* »sich beruhigen, sich besänftigen, zufrieden sein« (Friedrich, *Heth. Wb.* [*Hethitisches Wörterbuch*] s. vv.) pertinere.

2.6.1.1.7 Θαργῆλια

V: *Živa antika* 4, 1954, 170–171.

Θαργῆλια

Kretschmer, *Glotta* 10, 108 ss. *Θαργῆλια* ex τὰ ἀργῆλια, *ταργῆλια* ex τὰ ἀργῆλια extitisse voluit, in ἀργ- vero radicem, quae in verbo ἄρχομαι, subst. ἀπαρχαί

»primitiae« conspicua esset, suspicatus est. Consonantem -γ-, in themate ἀργ- obviā, ex iis vocibus, in quibus -χ- ante -μ- positum in -γ- abiisset, in formam ἀρχ- irrepsisse putavit, v. c. ex ἐπάργματα »primitiae«. Qua in sententia etiam postea permansit (Glotta 20, 252 s.). Vocem ipsam ἀργήλια apud Hes. inveniri dixit, qui θαργήλια ita explicat: Ἀπόλλωνος ἑορτή ... ἐν δὲ τοῖς (θ)αργηλίοις (Schmidt in Adnot.: »(θ) Mus.«) τὰς ἀπαρχὰς τῶν φυομένων ποιοῦνται καὶ περικομίζουσι. ταῦτα δὲ θαργηλία φασι ... Sed manifestum est ἀργηλίοις in θαργηλίοις corrigi debere itaque vox ἀργήλια numquam extitit neque in lexicis reperitur.

Quae cum ita sint, neque θαργ- ex τὰ ἀργ- neque ταργ- ex τὰ ἀργ- nasci potuit. Praeterea articulus antiquitus in usu neque fuit neque ob eam causam cum voce *ἀ/ἀργ- coalescere potuit. Cuius rei paucissima exempla recentiorum temporum Schwyzer I 413 memorat. Deinde adduci non possumus eam fuisse vim vocis ἐπάργματα et similium, ut -γ- ex iis in vocem θαργήλια irrepsit. Post negari non potest vocem θαργήλια ex subst. θάργηλος· χύτρα ἱεροῦ ἐνήματος suffixi -ιο- ope derivatam esse. Quam vocem ex articulo τὰ et ἄργηλος existere non potuisse satis apparet. Iure igitur Hofmann s. v. θάργηλος ἄρτος in ea voce explicanda Kretschmerum secutus non est, sed, cum meliora non videret, vocem praehellenicam esse coniecit.

Θάργηλος ἄρτος e fructibus, qui primi nati erant, fiebat. Itaque eum panem e fructibus **mixtis** nomen invenisse dicere possumus, v. Etym. M. s. v. Θαργηλία· ... θαργηλία δὲ εἰσι πάντες οἱ ἀπὸ γῆς καρποὶ ... Itaque θάργηλος propinquum est glossae σα-θαρ-υ-γ-ά· ταραχή, ubi σα- vim augmentativam habet (v. ŽA 2, 1952, 214, 219 ultim. lin.), verbo θράττω »turbo«, e **dh̥rə-gh-iō* orto (cf. Hofmann s. v. et Pokorny 251 a), subst. ταραχή. Thema θαρ-γ- igitur ex **dh̥r-g-* extitit, quam formam Pokorny 251 b memorat. Itaque θάργηλος ἄρτος propria voce panem **mixtum** significat. A quo et primitiae θαργήλια dictae sunt et dies festus Apollinis et Dianae. Praeterea et ea facile intellegi possunt, quae Hesychius s. v. θαργήλια adicit: καὶ τὴν εὐετηρίαν ἐκάλουν θάργηλον ... καὶ θάργηλος χύτρα ἐστὶν ἀνάπλεως σπερμάτων. Scilicet a varietate frugum copia appellata est. Nec mirum est nomen *Thargeliae* meretrici »multitudine concubinatorum celeberrimae«, ut ait M. Schmidt in Adnot., impositum esse.

Reliquum est, ut formas ταργήλια, Ταργηλιών explicemus. Cum praeter θράττω etiam forma ταράττω in usu esset, mirandum non est sonum τ- etiam in voces θαργήλια etc. irrepsisse.

2.6.1.1.8 Mésatos

V: *Živa antika* 4, 1954, 305.

Μέσατος

Nomen *Mesati*, poetae tragici, qui Sophoclis aequalis fuit, nuper in Pap. Ox. 20 (1952), N° 2256 frg. 3 denuo in lucem prodiit et vehementer animos virorum doctorum permovit. Qui eo usque pervenerunt, ut nomen Μέσατος omnino exstitisse negarent. Quibus omnibus docte respondit A. Lesky in *Hermae* vol. 82 (1954), pag. 10, cum non solum apud Romanos nomina *Quinti*, *Sexti*, cet. occurrere, sed etiam apud Graecos Πρότερον, Ὀψιμον infantes appellari solitos esse et nomen Mesati etiam aliunde satis notum esse ostenderet. Sed adhuc nomen nonnullis mirum esse videtur: quomodo enim parentes scire potuisse filium, qui modo natus esset, **medium** ex omnibus, qui iam nati essent et postea nascerentur, dicendum esse? Neque enim liberis tum demum, cum omnes nati sint, nomina imponi. At plurima nomina liberorum **votum** aliquod expriment, cuius generis ea sunt, quae in -κλής, -σθένης, alia exeunt. Itaque *Themistocles* id nomen accepit, cum natus esset, ut **posthac** *iure clarus* haberetur, neque id omnibus, qui eiusdem nominis erant, contigit. Cum igitur puero nomen *Mesati* inderetur, parentes eum non postremum, sed *medium* tantum esse voluerunt e liberis, quibus se augeri cupiebant.

Deinde forma nominis in -ατος desinentis suspicionem movet, quod poetarum propria sit. At suffixum -ατος eo facilius se insinuavit, cum ex altera parte animis parentum ὕστ-ατος (υἰός) obversaretur. Tum idem fere suffixum in nomine oppidi, quod est Μεσάτις, occurrit, de quo Paus. 7, 18, 4 (Schubart) haec tradidit: ὠκίσθη δὲ καὶ τρίτη μεταξὺ Ἀνθείας καὶ Ἀρόης Μεσάτις πόλις. Unde satis apparet nomen ab eo inventum esse, quod oppidum medium e tribus erat, neque quisquam contendet id nomen oppido a **poetis** impositum esse. Itidem, nomen promunturii Μεσάτη apud Paus. 7, 5, 6 explicatur: ... πρὸς ἄκρα καλούμενη Μεσάτη· ἡ δὲ ἔστι μὲν τῆς ἠπείρου, τοῖς δὲ ἐκ τοῦ Ἐρυθραίων λιμένος ἐς νῆσον τὴν Χίων πλέουσι τοῦτό ἐστι **μεσαίτατον**. Praeterea μέσατος ut appellativum usurpatur in papyro quadam saec. VI scripta et *arbitrum* designat, v. Liddell-Scott-Jones⁹ s. v. neque id poetis tribuimus.

2.6.1.1.9 *Lýra*

V: *Živa antika* 5, 1955, 229.

λύρα

Lyra e testudine (et fidibus) constabat, cf. The Oxford Class. Dict. 588: »the sound-box of the lyre was formed of the carapace of a tortoise (or a wooden structure of a similar shape) with ox-hide stretched over its concavity (Hom. hymn. Merc. 41 ff.).« Ab eo *cavo* lyram nomen accepisse verisimile est. Etiamsi -v- in voce λύρα breve est, tamen vox graeca proxima est voci lat. *lūra* »os cullei, vel etiam utris ...« (Pauli exc. ex Festo p. 107, 26 Lindsay). Ambae voces e rad. **leul*/**lū-* (Pokorny 681 s.) derivatae »cavum« designant ut voces eiusdem originis: alb. *fuer* »Fach einer Truhe« < **vē-lor-* < i.-e. **lēu-r-*; *lug(u)* »Trog«, *lugē* »Löffel«; v. isl. *lūðr* »Trog«, v. a. thiod. *lūdara* »Wiege«; toch. A *lot* »Graben, Loch«; lit. *lusnà* »Hülse, Schale«.

E forma **λυ-ρ-* formata est vox λυρτός, cuius Athenaeus II, 500 b his verbis mentionem facit: καλεῖται δ' ὁ σκύφος ὑπὸ Ἑπειρωτῶν, ὡς φησι Σέλευκος, λυρτός. Etenim poculum a *cavo* appellari potest, cf. γυάλας e γυάλον derivatum (Hofmann s. v.).

2.6.1.1.10 *Homer A 103*

V: *Živa antika* 2, 1952, 77.

Quid φρένες μέλαιναι apud Hom. A 103 significant

Loewium, cum KZ. [(*Kubns Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*] 60, 223 sollerter hunc locum difficillimum cum Pindari P. 4, 109 λευκαῖς φρασί contulisset, Kretschmer, Gl. 24, 91 reprehendit, quod neutrum locum in linguam vernaculam vertere curaverat. Itaque l. c. ipse dubitans »unbärtiger Verstand?« addidit. Quae cum ita sint, Hesychii locos, qui sequuntur, afferre iuvabit: λευκοί· οἱ δειλοί; λευκῶν πραπίδων· κακῶν φρενῶν; μέλαιναι φρένες· αἱ ... δειναί, καὶ ἰσχυραί. Atqui perspicuum est novissimo lemmate versum A 103 explanari, igitur verba φρένες ἄμφι μέλαιναι πίμπλαντ(ο) ita construenda sunt, ut ἄμφι ad verbum attrahatur neque cum adi. μέλαιναι componatur. Sequitur praecordia *nigra* idem ac *fortia* valere. Restat,

ut inquiramus unde voces μέλας et λευκός vim fortitudinis et ignaviae invenerint. Lobeck quidem, vir summi ingenii et doctrinae, in Aglaophamo (pag. 1299) proxime ad veritatem accessisse mihi videtur, cum epitheton ab aquila μελαμπύγω sump- tum putaret. Melius tamen Hesychius vv., quae sequuntur, originem explanavit: μελάμπυγος· ἀνδρείος. τοὺς γὰρ δασεῖς τὰς πυγὰς ἀνδρείους ἐνόμιζον; λευκόπυγος· ὁ ἄνανδρος. ἔμπαλιν δὲ μελαμπύγους τοὺς ἀνδρείους ἔλεγον.

2.6.1.1.11 Homer B 843

V: *Živa antika* 3, 1953, 202–203.

λάδας

[λάδας]· ἔλαφος νεβρίας (»jelen, pikčast kot jelenče«) je mogoče pojasniti, če besedo zvezemo z λῆθον· βαλιόν (»s pikami posejanega«). Potem je λῆθον grška beseda, λάδας pa izvira iz jezika, kjer je *-dh-* prešel v *-δ-*. V stvarnem oziru je ta zveza upravičena, saj ima jelenče bele pike, pa tudi med odraslimi jeleni se dobijo takšni albin. Prim. νεβρός »jelenče« < **(s)neg^h-ro-s* z arm. *nerk* »barva« (Hofmann s. v. νεβρός); πρόξ, προκός »jelenče«, πράκες· ἔλαφοι ter πρεκνόν· ποικιλόχροον ἔλαφον s περκνός »pisan« (Hofmann s. v.).

Homer, Il. 2, 843 omenja dva sinova Λήθοιο Πελασγοῦ Τευταμίδαο. Ime Λῆθος bomo zvezali z λῆθον· βαλιόν. Seveda ime s *-θ-* ni navedeno v pelazgijski oz. ilirski (Τεύταμ- gl. M. Budimir, tu 2, 202)⁸ obliki: ta bi vsebovala *-δ-*, kakor ga najdemo v λάδας.

Cetera iam fabulosa. Pokorny 302 pove, da so iz kor. **el-/ol-/el-* izvedena imena za *jelena* (n. pr. ἔλαφος, *jelen*) in tudi za *laboda* (n. pr. lat. *olor* < **elōr*): »Farbwurzel mit der Bedeutung 'rot, braun', bildet Tier- und Baumnamen ... Im Namen des Schwanes und anderer Seevögel ist die Bedeutung 'weiß, glänzend', wie in den mit **al-bho-* 'weiß' gebildeten Namen ..., also sind beide Wurzeln wohl ursprünglich identisch.« Če smemo zvezo med pomenoma »jelen« in »labod« prenesti na našo skupino besed, potem bi maskulinu λάδας »jelen z belimi pikami« odgovarjal fem. Λήδη, dor. Λήδα (Pindar Ol. 3, 63; Nem. 10, 123 etc.). Za Ledo sicer ni izpričano, da bi bila imela *labodovo* podobo, pač pa se ji je Zevs približal v taki podobi in *Ledina* hči Helena se je rodila iz **jajca**. Ime

8 Ni v našem izboru. (Op. N. G.)

Leda spravljajo v zvezo z lik. *lada* »soproga«, shrv. etc. *lada* »id.« (gl. nazadnje Kretschmer, Glotta 32, 1953, 197), toda poudariti je treba, da mit Lede ne veže na Malo Azijo, ampak na **Sparto**. In E. Lidén KZ. 56, 223 op. 3 opozarja na Trubeckoga BSL. 23, 199 op. 1: avarski (kavkaški) *ladí* je nastal iz **xe(n)di*, torej je istovetnost s shrv. etc. *lada* gol videz.

Leda bi potemtakem pomenilo *Λήθη, »*bela« ali celo »*labod«. Ni čudno, da je njeni hčeri ime Ἑλένη (prim. ἑλένη· λαμπάς ...) in njenima sinovoma Κάστωρ »blesteči« in Πολυδεύκης, ki ga nekateri (gl. Boisacq s. v. κέκασμαι) izvajajo po disimilaciji iz *Πολυ-λευκής (tako tudi Δευκαλίων iz *Λευκ-αλ-: njegova sestra in žena je Πύρρα, »rdečelasa«, ki je tudi imenovana po barvi). In Zevs, ki se je z Ledo združil, je bog *svetlega* neba.

Ostane pa težava: v λάδας je -α-, za *Ledo* je pa tudi v dorskem dialektu izpričan -η-. Toda za elejski dialekt je znano, da v njem *e* (dolg ali kratek) prehaja v *a* (dolg ali kratek), n. pr. ἔα = εἴη ali Δαλφοί = Δελφοί (Schwyzer I 92); isto je ugotovljeno za ilirščino: *Salapia* – Σαληπία, *Alata* – Ἄλητα (Barić 40). Domnevati bi zato morali, da je idevr. oblika bila **lēdh-*, da pa je v ilirščini ali v nekem grškem severozapadnem dialektu *-ē-* v tej besedi v soseščini likvide prešel v *-ā-*. Tako bi dobili λάδας »jelen« nasproti dor. Λήδα »*bela« ali celo »*labod«, prim. λῆθον· βαλιόν (tudi βαλιός < **bh^hl-* 'glänzend, weiß' izvajajo iz ilirščine, prim. Pokorny 118).

2.6.1.1.12 Homer P 602

V: *Živa antika* 5, 1955, 227–228.

ἄλκυών (ἄλκυών)

Walde–Hofmann s. v. *alcēdō* et Pokorny 304 vocem helv. nostrorum temporum *wiss-elg, birch-ilge*, quibus diversae species anatum designantur, et vocem graecam inter se propinquas putant neque tamen Friskio, Griech. etym. Wb. [*Griechisches etymologisches Wörterbuch*] s. v. ἄλκυών fidem fecerunt.

Vocem ἄλκ-υών ut ἄλεκτρ-υών formatam esse apparet. Posteriores vero a nomine proprio Ἀλεκτρυών, quod apud Homerum Il. 17, 602 invenitur, in gallum gallinaceum propter pugnandi aviditatem translata esse Fick et Kretschmer viderunt (cf. Frisk s. v.). Atqui Hesychius (ed. Latte, Hauniae 1953) haec tradit:

ἀλκυῶν· εἶδος ὀρνέου S(n) καὶ δαίμων τις < παρὰ Λάκωσι > (suppletum e Photio). Igitur hic quoque nomine aliunde petito avem usurpari videmus. Daemonem vero Lacedaemoniorum a *defendendo* (cf. hom. ἀλκ-τήρ »one who wards off, protector from a thing« LSJ) nominatum esse verisimile est. Restat ut cognoscamus, quid antiqui alcedinem ab hominibus arcere crediderint. PWRE I 1583, 16 avem cliviam habitam esse dicunt, tamen negari non potest ἀλκυονίδας (ἡμέρας) et *alcedonia* mare tranquillum significavisse, quod multo maioris momenti est. Praeterea ex posterioribus temporibus haec traduntur, quae avem laeta et prospera portendisse demonstrant (Hdb. des deutsch. Aberglaubens II 744): »Seinen **dämonischen** Charakter bezeugt er (= Eisvogel) dadurch, daß er nach dem Glauben der Alten das **Unwetter** beruhigen kann (nota 8: Hopf Tierorakel 149). Nach Gesner wird ein **Haus**, in dem er nistet ..., vom **Blitz** nicht getroffen (nota 9: Gesner Vogelbuch 28 a); ebenfalls nach altem Bericht mehrt er die **Geldschätze** (nota 10: Ebd., nach Albertus Magnus De anim. 23, 123). Eisvögel werden daher als Glückbringer in Käfigen gehalten (Böhmen); ja in älterer Zeit wurden sogar tote Eisvögel, in seidene Tücher gewickelt und mit goldenen Ringen um den Hals, aufbewahrt, weil sie Wohlstand und Ehren bringen sollten ...« Quam ob rem et daemonem Lacedaemoniorum bonum et alcedinem avem secundam fuisse eosque a stirpe *aleq- »abwehren, schützen« (Pokorny 32) nomen traxisse concedemus.

Operae pretium est cognoscere alcedinem russ. *Ivan* (Schrader-Nehring [*Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde*] I 231), gallofr. *martin-pêcheur* nominibus ab hominibus mutuatis nominari. Eodem thiod. *Martinsvogel* spectat.

2.6.1.2 Druge grške besede

2.6.1.2.1 Phýlakos, phýlax: prvič

V: *Živa antika* I, 1951, 262.

φύλακος, φύλαξ

O prejšnjih poskusih razlage gl. Boisacq s. v., ki se odloči za to, da je φύλαξ identičen z lat. *-bulcus* v *bubulcus*, *subulcus*. Toda nadaljnja zveza ni jasna (Hofmann s. v.). V besedi vidim sufiks -ακ- in koren φυλ-, ki predstavlja ničto stopnjo

k φωλε(τι)ός »brlog«. Ta beseda je pa že razložena: W.-Pokorny (1949), 147, Hofmann s. v. in predhodniki jo izvajajo iz *bhō(u)-l-, ki je razširjen iz korena *bheuθ- »bivati«; φωλεός je torej »*bivališče«. Specht (gl. Hofmann str. 433) opozarja na isti vokalizem pri γωλεός »jama« in na odgovarjajočo obliko v lit. *guōlis* »brlog«. Kakor h *guōlis* predstavlja lit. *guliū* »ležim, ležem« ničto stopnjo, tako jo k φωλεός imamo v φύλ-αξ < *bhū-l-; ta je izpričana tudi v šved. dial. *bylja, bölja* »malo gnezdo« (Hofmann l. c.).

Pomen »bivališče, (stalno, določeno) mesto« pa more preiti v pomen »straža, stražnik, čuvaj«, prim. ital. *posto* > fr. *poste* m. »stražarsko mesto > straža«; gr. λόχος pomeni prvotno »*ležišče« (prim. λέχος), izpričan pa je pomen »zaseda, oborožena četa«. Da je tudi korenska stopnja φωλ- bila deležna istega pomenskega prehoda »bivališče > čuvaj« kakor korenska stopnja φυλ-, je pa mogoče dokazati z glosama iz Hes.: φωλητήρ· ὁ ἐν τῷ αὐτῷ καθεζόμενος ἀεὶ in zlasti φωλεύει· οἰκουρεῖ, κρύπτεται »pazi na hišo, se skriva«. Zadnji interpretamentum, ki ga je rekonstruiral v svoji izdaji Schmidt, popolnoma odgovarja pomenu, ki ga je dobil λόχος: »ležati > biti skrit v zasedi«.

2.6.1.2.2 Phylax: drugič

V: *Živa antika* 4, 1954, 177.

φύλαξ

Supra I 262 et 265⁹ eam vocem ex *bhū-l-, cui φωλεός »Schlupfwinkel, Lager wilder Tiere« (Hofmann s. v.) < bhō[u]-l-, v. nord. *bōl* »Lager für Tiere und Menschen« (ibid.) responderent, natam esse diximus. Custos igitur is est, qui pro aliquo loco excubans circumiacentia speculatur. Quo pluribus argumentis ea interpretatio nitatur, praeter ea, quae i. i. attulimus, et praeter lat. *excubiae* ea memoranda videntur, quae Buck, Synonyms [*A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*] 1042 memorat: »NG κοιτάζω, look, look at, deriv(ated) of κοίτη ... in the meaning 'observe' ... reflecting Hellenistic κοιτῶ 'keep guard'; attested in Hellenistic c(om)p(oun)ds used as military terms ... and the use of κοίτη as a military term for the quarters of the 'guard,

9 Sklic na *Živo antiko* 1, 262 in 265. Članek s str. 262 je v našem izboru uvrščen pod št. 2.6.1.2.1. (Op. N. G.)

watch' (κοίτη τῶν φυλακितῶν in pap. of 3d. cent. B. C.; κοίτη alone in Aen[eas] Tact[icus], etc.).«

Ab ea significatione non procul abest ἔρκατή· φυλακή, quae vox ab ἔρκατος· φραγμός separari non potest: hic notio loci saepti dominatur, quae proxima est gr. φωλεῶ.

2.6.2 Latinske besede (Etyma Latina)

Kratice (v: *Živa antika* 1, 1951, 249):

Poleg kratic, navedenih tu spred. str. 121 [v naši izdaji str. 140, op. N. G.], uporabljam dodatno še te:

Hofmann = J. B. H., Etym. Wörterbuch des Griechischen. München 1950.

Meillet-Ernout = M.-E., Dictionnaire étymologique de la langue latine. 3e édition. Tomes I et II. Paris 1951.

Walde-Pokorny = W.-P., Vergl. Wörterbuch der idg. Sprachen. 3 Bde. Berlin 1928 ss.; od nove izdaje je izšlo 5 snopičev.

2.6.2.1 Lētum, mēnsa, ōtium, indūtiae, pugillārēs m. pl., pugillāria n. pl.

V: *Živa antika* 1, 1951, 249–252.

lētum

Walde-Hofmann s. v. izvaja besedo iz korena *lē(i)- »popustiti«, prim. *lē-nis*. Razlago je podal s pripombo »pač«. Mislim, da je najbližji po pomenu likijski glagol (3. sg.) *la-ti* »umre« (H. Pedersen, Lykisch u. Hittitisch² str. 43). Deblo *la-* predstavlja morda *lə-, prim. lat. *lassus* < *lə-d-to-s, ali je pa treba videti v menjavi *ale* znani maloazijski, neindoevr. pojav, ki je kot substratni pojav dal povod za prehod idevr. dolgega *a* v jon.-at. η.

mēnsa

Ernout-Meillet in Walde-Hofmann s. v. se strinjajo s P. Kretschmerjem (Glotta 8, 79 ss.) v tem, da je lat. *mēnsa* identično z umbr. *mēfa* »žrtveni kolač, miza«. Takšen kolač je služil za podstavek, na katerega so naložili žrtvene darove. Pozneje pa je

to ime prešlo na **lesen** podstavek za jedi, na mizo. Da se je isti pomenski prehod izvršil tudi v lat., dokazuje Verg. Aen. 3, 257, kjer prerokuje Celaeno Trojancem, da ne bodo mogli v Italiji zgraditi svojega mesta, dokler jih strašna lakota ne bo prisilila, da bodo »použili mize«. In v 7, 116 se prerokovanje izpolni, ko pravi Iulus: *Heus, etiam mensas consumimus!* Navadno teh kolačev niso pojedli, saj so bili obenem z darovi na njih posvečeni Penatom.

Walde-Hofmann razlaga na podlagi tam navedene literature *mēnsa* in umbr. *mefa* kot part. pf. pass. glagola *mētior*, Ernout-Meillet pa pravita, da je razlaga »popolnoma negotova«. V prilog gornje razlage bi morda šlo, da Verg. Aen. 7, 115 imenuje te kolače tudi z izrazom *quadris*; bili so razdeljeni z dvema premeroma v štiri polja, torej je bila tu neka zveza z merjenjem. Kretschmer l. c. navaja v oporo tej etimologiji lat. izraze *mensa pensaque, admensa adpensa*, ki naj bi odgovarjali umbr. *mefa spēfa*. Toda ni gotovo, da lat. in umbr. izraz v resnici isto pomenita: v *mefa* je gotovo kolač, za *spēfa* je pa mogoče, da pomeni »sparsa« in je soroden z gr. σπένδω, čeprav je za Walde-Hofmanna to »manj verjetno«.

Za prehod »kolač > miza« je paralela v gr. glosi: ψωκτόν τράπεζαν Hes. Ker ψώχω pomeni »drgnem, manem«, gre pri ψωκτόν za to, kar imenuje Caes. B. G. I 5, 3 *molita cibaria* »moka«, seveda že v pečeni obliki, sicer ne bi moglo služiti za τράπεζαν. Prim. še NT. Luka 6, 1 ἥσθιον τοῦς στάχυας ψώχοντες ταῖς χερσίβ. Om. paralela nas pa navede tudi do nove razlage besede *mēnsa*. V njej vidim **mynth-tā*, part. pf. pass. k **menth-* »žvrkljati, mešati«, prim. slov. *podmetem, podmesti* »einrühren (in die Suppe)«, *podmet* »Mehlbrei«, lit. *įmėnšti* »einrühren«, gl. lat. etim. slovarje s. v. *mamphur*. *Mēnsa* je torej »zamešeno > kolač > miza«.

ōtium, indūtiae

Pomen »spim« more preiti v »sem nedelaven«, prim. slovarje pod βρίζω, νυστάζω »sem zaspan, nemaren«, εὔδω »spim, počivam«, *dormio, dormito*. V *ōtium* je videl Schulze, KZ. XL, 414 ss. sufiks *-tio-*, v *ō-* pa je – če je nastal iz **au-* (Ernout-Meillet s. v. *indūtiae*) – isti koren kakor v gr. αὔτως »zaman«, αὔσιος »brezuspesešen«. Bliže pa pridemo pomenu »brezdelje«, če izvajamo **au-* iz korena **auē/ō-*, kakor je ohranjen v gr. ἄ(φ)ωρος »spanec«, ἄ(φ)ωτέω »spim«, stvn. *wuorag* »pijan« (angl. *wearry* »utrujen«) < **uō-*. Težavo dela dejstvo, da **au-* ni izpričan; zaradi tega Ernout-Meillet s. v. *ōtium* razlago iz **au-* odklanja. Leumann-Hofmann, Lat. Gr.

[*Lateinische Grammatik*], 79 § 59 pravi, da se je ta prehod dogajal v arhaični in vulgarni latinščini. Ker gre pri *ōtium* za nasprotje poslovnega t. t. *negōtium*, smemo videti v *ōtium* star izraz iz poslovnega življenja. *Negōtium* »(ne ne)delavnost« bi imel natančno paralelo v gr. ἄ-μβρίζειν· θεραπεύειν ... Hes., gl. tu str. 254.¹⁰

Da je *indūtiae* v zvezi z *ōtium*, je znano. Če sprejmemo gornjo razlago besede *ōtium*, je *indūtiae* hipostaza zveze **endo autiōd*; prim. glede vokalizma *causa – accūsō*. Pomen te zveze je bil »v nedelavnosti«, *indūtiae* so torej »čas v (vojaški) nedelavnosti«, kar se ujema z Varr. ap. Gell. I 25, 1 *indutiae, inquit, sunt belli feriae*.

Poleg pomena govori za to razlago tudi isti formant *-t-* v ἄω-τ-έω in *ōtium*; po Benveniste, *Origines de la formation des noms* I 82 pa moremo celo reči: iz starega neutra na *-ty-* (**au-ty-*) je nastal subst. adj. n. **au-ty-o-m* > *ōtium*, prim. l. c. 83 *μᾶντι, ohranjen v μάντις m., in lastno ime hom. Μάντιος. Oblika *-tei-* je pa ohranjena v ἄωτέω.

pugillārēs m. pl., pugillāria n. pl.

Pri *pugillārēs* »tablice za pisanje« je treba dostaviti *libelli, codicilli; pugillāria* je subst. neutrum adjektiva *-āris*, ki je izveden iz subst. *pugillus* »peščica«; ta je izveden iz *pugnus* »pest«. Po Ernout-Meillet s. v. *pugnus* pomeni *pugillaris* »qui tient dans la main«, *pugillares, -ia* so »petites tablettes à écrire« (qui tiennent dans la main fermée).

Daremborg-Saglio, *Dict. des antiquités* s. v. *diptychon* (II 271 a) navaja kot lat. izraz za gr. *diptychon* tudi *pugillares*. Tam tudi beremo, da so na Eskvilinu našli luksuzni diptih, širok 6 cm in visok 19 cm; navadna mera je pa 10–15 cm širine in 30–39 cm višine. Vsled teh mer se mi zdi nemogoče, da bi se *pugillares, -ia* imenovali po *pugillus* »prostornina pesti, peščica«.

V grščini se te tablice imenujejo tudi πυκτίς f. (Anth. Pal. 9, 346) in πυκτίον (ibid. 1, 84). Za ti dve besedi je pa jasno, da sta nastali po disimilaciji iz verb. adj. πτυκτός »zganjen, zložen«, gl. Schwyzer I 260 in Hofmann s. v. πτυχή. Po dve tablici so tako zložili, da je bila popisana površina v sredini. Zato poleg navedenih dveh gr. oblik obstoji tudi oblika πτυκτίον (Greg. Naz., Orat. 46 pag. 722 Migne) in po Schwyzerju l. c. sodeč (Liddell-Scott mi ni na razpolago) tudi πτυκτίς. Toda medtem ko so pri verb. adj. πτυκτός vedno čutili zvezo z

10 Ni v našem izboru. (Op. N. G.)

glagolom πύσσω in zato pri njem ni prišlo do disimilatoričnega izpada prvega τ (Schwyzer l. c.), tega občutka pri π(τ)υκτίον in π(τ)υκτίς očitno ni bilo. Zato je nastal vtis, da sta besedi izvedeni iz korena πυγ- »pest«, prim. πύξ·πυγμή Hes. (ta nom. sg. je postal adverb »v boju s pestmi«), πύκτης, πυγμάχος itd. Ko so Rimljani za πυκτίον in πυκτίς morali ustvariti odgovarjajoči lat. izraz, so po tej **napačni** razlagi napravili iz glasovno podobnih besed *pugnus*, *pugillus* svoj *pugillares*, -ia. Gre torej za skovanko, napravljeno na podlagi napačnega razumevanja gr. originalnega izraza. Prim. t. t. *casus accusativus*, napravljen po gr. αἰτιατικὴ πτῶσις, ker so v adj. videli αἰτιάομαι, ne pa αἰτιατόν »povzročeno«, na pr. *mesim kruh, šivam obleko* (acc. effectivus), gl. Wackernagel, Vorl. über Syntax I² 19.

2.6.2.2 Mustēla

V: *Živa antika* 3, 1953, 168.

Lat. *mustēla*

Kvantiteta vokala *-u-* ni ugotovljena. Walde-Hofmann jo sicer označuje z dolžino, toda v oklepaju dodaja *-u-* s kračino in vprašajem. V besedi splošno vidijo *mūs* »miš«, ker so Grki in Rimljani imeli podlasico namesto mačke, da jim je lovila miši. Toda kaj je *-tēla*? Da tu ne more biti skrit koren *(s)tā(i)- »krasti«, prim. slov. *tat*, je jasno: niti vokalizem niti pomen te zveze ne dovoljuje. Tako velja beseda za nepojasnjeno. Izhodišče za novo razlago je dejstvo, da ima tudi podlasica – kakor mačka – **brke**, ki jih rabi, kadar stika v temi za mišmi. Brki so tipalke, ki mačko in podlasico varujejo, da se ne zadene ob kakšen predmet in si ne poškoduje oči. Meyers *Konversationslex.*⁶ 20, 618 s. v. *Wiesel* zato pravi: »Vor und über den Augen stehen lange Schnurren.« Nem. *Schnurrbart*, »muštače« se pa grško imenuje μύσταξ, in sicer v dorskem narečju (gl. LSJ). Iz dorskega narečja v južni Italiji je beseda mogla postati znana tudi Rimljanom, čeprav je lat. *mustacia* izpričana šele z glosami iz 7./8. stol., tako da mislijo, da je gr. μουστάκι prešel neposredno v ital. *mostaccio* in odtod v franc. *moustache* (gl. Bloch-Wartburg [*Französisches etymologisches Wörterbuch*] s. v.). Tu predložena razlaga lat. *mustēla* bi kazala na to, da beseda ni bila Rimljanom neznana.

V μύσταξ je -αξ sufixs. Na μυστ- = lat. *must-* (prim. Πύρρος = *Burrus*, πορφύρα = *purpura*) je pristopil sufixs -ēla, prim. *ci-cind-ēla* »kresnica«, ki spada h *cand-ēla* »sveča«. Podlasica bi bila potemtakem imela v latinščini ime »brkač«.

2.6.2.3 Ēsuriō

V: *Živa antika* 3, 1953, 214.

Lat. *ēsuriō*

Glagoli kot *ēsuriō*, *parturiō*, *empturiō* itd. so bili ljudski, toda ne produktivni in tudi v romanskih jezikih se niso ohranili. Najbolj in najdalje sta bila v rabi prva dva, gl. o vsem Leumann-Hofmann, Lat. Gramm. 319 § 228 d in 548 § 141 c. Ker je pri teh glagolih -u- kratek, jih kljub podobnemu pomenu ne moremo izvajati iz ptcp. fut. na -ūrus (z dolgim -ū-). Thurneysen (gl. Leumann l. c.) jih je poskusil izpeljati iz nomina agentium na -tōr, toda -u- v -uriō se temu upira. Drugi poskusi razlage so še bolj nemogoči, tako da je izvor teh oblik neznan (Leumann 228).

Benveniste, Noms d'agent et noms d'action en indo-européen (Paris 1948) je pokazal, da nomina agentium imajo dva pomena (najmanj): *victor* n. pr. je tisti, ki zmaguje ali je že zmagal, κρατήρ je pa vrč, ki je **določen** za mešanje vina z vodo. Kar je B. povedal za agentia na -tēr in -tōr, pa velja za **vs**a agentia, prim. slov. *vrelec* (iz njega voda vre) in *drobilec* »stroj, **določen** za drobljenje kamna«. Od »določen biti za kaj« do »biti na tem, da se kaj zgodi z menoj, da kaj napravim« je pa le majhen korak. Treba je torej le najti primerna nomina agentium. To so tista na -tu-r(o)-, prim. hom. μάρ-τυ-ρος: »priča« je »tisti, ki *naj* si (pogodbo i. p.) zapomni«. Schwyzer I 342 Zus. spominja na podoben pomen pri μνήμων »notar« in angl. *record*, kar The American College Dictionary razlaga (t. 12) z »any thing or person serving as a memorial«. Obenem omenja, da je podlaga za μάρτυς nomen actionis *μαρ-τυ- »Erinnerung«; podobno Hofmann s. v. μάρτυς: *m₁-tu-.

K takšnim oblikam na -tu-r(o)- so lat. glagoli na -tu-r-iō denominativa s pomenom »sem tak, ki naj ...; ki je na tem, da ...; ki hočem ...« *Ēsuriō* pomeni torej prvotno »sem tak, ki naj jé > sem lačen«, *parturit* »je taka, ki naj rodi > je na porodu, poraja«.

2.6.2.4 Norma, vacō, vānus, vitellus

V: *Živa antika* 4, 1954, 178–181.

norma

Beseda je nepojasnjena (gl. Ernout-Meillet), kajti razlaga s pomočjo gr. adj. γνώριμη »dobro znana« ali celo iz nekega idevr. **ǵnōrimā* ali **ǵnōsimā* (prim. *ignōrō*, *gnārus*) ne zadene pomena. Walde-Hofmann s. v. se odloči za naslednje: »wohl nach Walde LEW.² 523 aus gr. Akk. γνώμονα, und zwar viell. durch etr. Vermittlung ... wie sicher *grūma*.« Toda nenavadno je, da bi ista beseda γνώμονα, izposojena preko etruščine, dala dva različna tehnična termina: *grūma* (*grōma*) in na drugi strani *norma*.

Predvsem je pri razlagi treba imeti pred očmi, da lat. *norma* pomeni *kotomer* v obliki velike črke L; Walde-Hofmann s. v. navaja: »Winkelmaß; Richtschnur, Regel, Norm, Vorschrift.« Tako rabi Vitruvij 7, 3 izraz *anguli ad normam respondentes*. Šele iz pomena »kotomer« se je razvil pomen »ravnilo« itd.

Pomen »kot« se pa more razviti iz pomena »vriniti se v kaj, skriti se (n. pr. *skrij se v kot, da te ne vidim!*), potopiti se«. Za dokaz navajam: 1) Hes. glosa λαθρός· λαθραῖος ... μυχός (= »innerster Winkel ...«, Hofmann s. v.); 2) μυχός je Bugge KZ. 32, 20 zvezal z arm. *mxem* < **muxem* »stecke hinein, tauche ein«, kakor prevaja Hofmann s. v. Boljše razlage za gr. besedo do sedaj niso našli. Prim. še 3) staroangl. *healh* »Ecke, Winkel; heimlicher Ort, Versteck« (Holthausen, Altengl. etym. Wb. [*Altenglisches etymologisches Wörterbuch*] s. v.), kjer sta pa osnovna pomena v obratnem redu. 4) Walde-Pokorny II 334 izvajata lit. *nartas* »Ecke, Winkel« iz kor. **ner-* »eindringen, untertauchen, Versteck, Höhle«, ki je ohranjen n. pr. tudi v lit. glagolu *neriù*, *nerti* »(unter)tauchen, einsinken« (Niedermann-Senn-Breder, Wb. der lit. Schriftspr. [*Wörterbuch der litauischen Schriftsprache*] s. v. *nerti*). Ta lit. *nar-tas* »kot« vsebuje isti koren v isti prevojni stopnji **nor-*, kakor je v lat. *nor-ma*; *-tas* oz. *-ma* sta sufiksa. Hofmann v Walde-H. piše vokal *-o-* kot dolžino: v tem primeru je treba vzeti za izhodišče idevr. **nōr-*, v kolikor ne gre za vulgarnolat. podaljšavo (Leumann-Hofmann, Lat. Gramm. § 92, ki pa naše besede ne našteva). Od pomena »kot« do »kotomer« je pa samo majhen korak, prim. nem. *Winkel* v pomenu »Winkelmaß« v tehničnem jeziku.

vacō

Da ta glagol spada h kor. **eu(ə)*, **uā-*, **uə-* »mangeln, leer« (Pokorny 345), velja za negotovo, »da die k-Erweiterung nur im Ital. bezeugt ist« (ibid.). Toda sledeče het. besede imajo guturalni element: *uaggar-* »fehlen, verfehlen«, *uaggašnu-* »fehlen lassen, weglassen«, *uakšija-* »mangeln, mangelhaft sein« (Friedrich, Heth. Wb. s. vv.).

vānus

Spada k istemu korenu, samo da je ta podaljšan z *-n-*, prim. gr. εὕνις »beraubt, ermangelnd« (Pokorny 345). K že znanim paralelam je treba dodati še het. *uanimmija-* »alleinstehend; – (von Kindern) elternlos, verwaist; – (von Frauen) kinderlos« (Friedrich, l. c., s. v.).

vitellus

[*Vitellus*] »rumenjaka« je homonim z *vitellus* »tele«, toda Ernout-Meillet s. v. pripominjata, da medsebojno razmerje ni jasno: v resnici sta to dve različni besedi. Predvsem je treba omeniti, da je poleg oblike v m. sp. izpričana tudi oblika v neutru (gl. Georges, Handwb. [*Ausführliches Lateinisch-Deutsches Handwörterbuch*] s. v.), in to pri strokovnih pisateljih. Ker je neutrum izumiral, je zelo verjetno, da je od obeh oblik starejši neutrum in da je sleherno razlago treba začeti z njim. Oblika na *-ello-* je pa očitno deminutiv. In ker deminutiv v latinščini ohrani spol osnovne besede, je ta morala biti v neutru. Tak neutrum je pa le *vitrum*, ki ima dva pomena: »oblajst, silina« (rastlina, iz katere so pridobivali v starem veku in še tudi v novem modro barvilo) in »steklo«. Walde LEW [*Lateinisches etymologisches Wörterbuch*]² računa z možnostjo, da sta besedi s tema dvema pomenoma identični: antično steklo je imelo modrikasto-zelenkasto barvo, ki je spominjala na modro barvo iz oblajsta. *Vitrum* bi bil torej prvotno pomenil »oblajst«, nato »steklo«.

Beseda *vitrum* vsebuje očitno sufiks *-ro-* kakor *ruber* ali *niger*. Zato je verjetno, da je tudi *vitrum* prvotno pomenil neko barvo. Glede barv pa pravi Specht, Dekl. 123: »Bei ... Farbenadjektiven und ihren Ableitungen fällt eins

besonders auf. Es gibt viele dieser Bildungen, aus denen sich eine einheitliche Farbenbezeichnung für das Idg. nicht erschließen läßt ... Das beruht darauf, daß den Indogermanen offenbar der Farbenton an und für sich sehr viel gleichgültiger als uns war. Das Wesentliche blieb für sie der Glanz und der Schimmer, der sich in der Farbe widerspiegelte.« Tako pomeni koren **ǵhel-* po Pokornju 429 »glänzen, schimmern; als Farbadjektiv: gelb, grün, grau oder blau«, n. pr. lat. *helvovs* »rumen kot med«, slov. *zelen*, lit. *žilas* »siv«, let. *zīls* »moder« ali – in ta primer je značilen za *vitrum* – iz istega korena, le da je razširjen s formantom *-s(t)-*: ir. *glass* »grün, grau, blau« (v istem jeziku!), kimr. (v Walesu) *glas* »blau«, bret. *glaz* »grün«, galsko *glastum* n. i. »Waid (= oblaist), Isatis tinctoria«, 2. »Heidelbeere« itd. in k temu še n. pr. srvn. *glast* »Glanz«, predvsem pa nem. *Glas* »steklo« (Pokorny 432). Torej nemški itd. izraz za steklo je vzet od izraza za svetlikajočo se barvo. Torej je tudi **uit-*, iz česar je *vitrum*, pomenil takšno barvo, in sicer – po analogiji korena **ǵhel-* – »rumeno« in »modro»: od prvega pomena je izšel deminutiv *vitellum* ali *-us* »rumenjaka«, od drugega *vitrum* »oblaist > steklo«.

Koren **uit-* je torej pomenil »svetel, svetlikajoč se«. Znano pa je, da ta pomen more nastati iz pomena »tresti se« i. p., prim. *zvezde migljajo* ali lat. *coruscus* »zitternd, schwankend; zuckend, schimmernd« (Walde-Hofmann s. v.) ali lat. *vibrāre* »vihteti, iskriti se« (in obratno *isker konj*). Ker pa Ernout-Meillet s. v. *uibrō* vežeta ta glagol s skr. *vepate* »trese se« in se lat. *-b-* ne more združiti s skr. *-p-*, moremo v teh dveh glasovih videti že formanta in za koren ostane **uei-/ *ui-* »tresti > svetiti se«. Ta koren, razširjen s *-t-*, je dal **uit-ro-*. Ohranjen je pa očitno še v naslednjih besedah: gr. ἴοβ »viola« (torej po modri barvi), (F)ιξός in lat. *viscum* »omela«, ki ima »gelblichgrüne Blüten« (Meyers Konversationslex.⁶ 20, 191) in pozimi »goldgrün berindete Zweige« (ibid.); imenuje se torej po rumeni barvi. In po barvi se očitno imenuje tudi *vi-šnja*, stvn. *wihsel*: Hofmann jo postavlja k ἴξός (s. v.).

Koren **uei-/ *ui-* pomeni po dosedanjem »tresti (se) > svetiti se«. Znano je pa tudi (prim. P. Persson, Beiträge zur idg. Wortforschung 368 ss.), da pomen »svetiti se« preide v pomen »(svetlo) gledati«, n. pr. stvn. *blic* »Blitz«, toda srvn. *blick* »Glanz, Blitz«, pa tudi »Blick der Augen« (ibid. 369) ali slov. *zora* – *zreti* (prim. ibid. 370). Potemtakem bomo zvezali s korenem **uei-* tudi **uei-d-* »videti«. Pomeni se dajo razvrstiti tako:

tresti (se) > svetiti se > gledati > videti
 (rumen – moder)

vi-b-rāre
 skr. *ve-p-ate*

vi-t-ellus *vi-t-rum*
vi-scum *vi-ola*

vi-d-ēre

2.6.2.5 Capillus, imbuō

V: *Živa antika* 4, 1954, 302.

capillus

Vox antiquitus singulariter usurpabatur, cf. Debrunner IF. 46, 93 s. et Walde-Hofmann s. v. Ut vero *scabillum*, *tigillum* ex **scabnelom*, **tignelom* orta esse putandum est (Leumann, Lat. Gramm. pag. 216, 2), ita in voce *capillus* **kap-no-*aliquod latere verisimile est. Pokorny vero (pag. 527) vocabulum i.-e. **kap-no-s* quondam fuisse ex vocibus germanicis coniectat, quod proprie id, quod *capitur*, *comprehenditur*, significavisse apertum est, postea vero *portus* (theod. *Hafen*) acceptum est. Nam *portus* lateribus obiectis *clauditur*. Atqui notandum est significatum *capilli* ex significatione *globi* (crinium) oriri potuisse, quod Buck, Synonyms 204, 4 monet, cum dicat: »Goth. *skuft* ..., MHG *schopf*, all coll(ective) for 'hair' of the head (NHG 'top of the head, tuft of hair', etc.): ON *skauf* 'fox's brush', OE *scēaf*, OHG *scoub*, etc. 'sheaf'.« Igitur et *capillus* proprie is est, qui *comprehendi* potest.

imbuō

Verbum *imbuendi*, ut ex Walde-Hofmann s. v. perspicitur, explicatum non est. Iidem in eo compositum aliquod, cuius prior pars *in-* sit, latere suspicantur. Quam quidem sententiam omnino sequendam arbitratus verbum *-buō* ex **fuō-*, cum in media voce primitus *-f-* in *-b-* abisset, exstitisse iudico. Atqui *f-* initiale ex *gh-* oriri potuit, cf. Walde-Hofmann s. v. *fovea*. Igitur *-fuō* in composito ex **fovō* ut *ab-luō* ex *lavō* natum esse conicere possumus. Forma **fovō* tum gr. $\chi\acute{\epsilon}\omega$ < **ghēuō* reddit. Compositum vero *imbuō* graeco $\epsilon\gamma\chi\acute{\epsilon}\omega$ respondet. Cum simplex **fovō* obsoletum esset, mirandum non est *f-* in media voce, ut mos erat, in

b- mutatum esse. Significatus vocis, quem Walde-Hofmann verbis »mit etwas tränken, befeuchten, benetzen ...« interpretantur, optime cum hac explicatione congruit. In locum verbi **fovō* postea *fundō* successit. Cf. etiam *futis*, *futilis* ex eadem radice orta.

2.6.2.6 *Aprīcus, quaerō, saniēs*

V: *Živa antika* 5, 1955, 117.

aprīcus

Ut vox *rubrīca* ab adi. *ruber* suffixi *-īco-* ope derivata est, ita *aprīcus* e voce quadam **apro-* factum esse suspicari licet. Atqui **rubro-* radicem **rudh-* continet. Igitur etiam **apro-* e radice **ap-* fluxisse putandum est. *Aprīcus* vero is locus appellatur, qui solis *caloribus* expositus est. Quam ob rem **ap-* idem est atque in ὀπ-τός »tostus, assus, coctus« et in hitt. *happin(a?)*- »offene Flamme (?)« (Friedrich, Heth. Wb. 54). Vocales vocum *ap(rīcus)* : ὀπ(τός) eadem ratione se habent atque in ἄγω : ὄγμος. Vocalis *-a-* hitt. vel ex *-a-* vel ex *-o-* i.-e. nasci potuit.

quaerō

Verbum ex radicibus **kueis-* »worauf achten« (Pokorny 636 et 637 s. v.) et **ais-* »wünschen, begehren, aufsuchen« (ibid. 16) contaminatum videtur. Nam **ais-* adhuc in lat. *aeruscāre* »rogare« viget. Eodem modo v. a. thiod. *eiscōn* »forschen, fragen, fordern« hodie ab *h-* incipit et *heischen* dicitur, cum exemplum vocis *heißen* sequatur (ibid. 16 s. v. **ais-*).

saniēs

Vocem Walde-Hofmann LEW s. v. ita interpretantur: »verdorbenes Blut, Wundjauche; Geifer, Gift; Saft der Purpurschnecke.« Quae si primitus *secretum* quodlibet designavit, ex eadem radice **sen-/s^hn-* derivata est atque lat. *sine*, got. *sundrō* »abgesondert ...«, cymr. *gwahan* »getrennt ...«, cf. Walde-Hofmann s. v., Pokorny II 494 s.

2.6.2.7 Provincia, sagitta, scolopax

V: *Živa antika* 8, 1958, 33–34.

provincia

Vox eiusdem suffixi ope ac *long-inquus*, *prop-inquus* formata est. Igitur M. Leumann, *Glotta* 34 (1955), 229 etiam voci *prōvinciae*, quae ex adiectivo quodam **prōvinquos* vel **prōvincos* profecta est, sensum localem inesse iure monet. Cum vero lat. *prae*, *pri* < **prei* (»antiqui pro prae dixerunt« Fest. p. 226: Walde-Hofmann II 285), *pro*, *prō* paene idem valeant et *prīvus* < **prei-uo-s* »für sich bestehend, einzeln; eigentümlich ...« (ibid. 363) significet, etiam vox **prō-uo-s*, unde **prō-ū-inquos* derivatum est, declaravisse videtur *sepositum* aliquod. Qui sensus etiam voci *provinciae* tribuendus videtur, cf. Walde-Hofmann II 378, qui Pisani *Rc. R. Ist. Lomb. [Rendiconti del Reale Istituto Lombardo di scienze e lettere]* 74 (1940–1941), 148 ss. sententiam referunt: »Bereich, innerhalb dessen der Konsul oder Prätor sein Imperium ausübt.«

sagitta

Et Walde-Hofmann et Ernout-Meillet vocem *sagittae* originis alienae putant eoque magis, quod Romanos antiquitus arcu et sagittis usos negant. Sed multae res, quamquam prius inventae erant, postea appellatae sunt vel aliud nomen invenerunt. Itaque et vocis *sagittae* originem latinam indagare licet. Ac primum quidem praeter formam in *-itta* desinentem formam *sagīta* novimus, v. Walde-Hofmann s. v. Forma vero in *-itta* exiens e numero earum vocum est, quae affectivae vel expressivae dicuntur, praesertim cum genus teli proximum, quae est *funda*, in linguis recentioribus ob eandem rei naturam varias induisse formas, quae sunt **frunda*, **flunda*, K. Jaberg, »Die Schleuder« (Festschrift A. Debrunner, Bern 1954, 213 ss.) luculente monstraverit. Itaque sagittam eam interpretari non dubito, quam venatores vel milites *sagacem* ad feram vel hostem inveniendum et ferendum cupiebant. Nam venatores et milites saepe isdem vocabulis usos esse G. Redard, »Latin *plōrāre*: *implōrāre*, *explōrāre*« (Sybaris. Festschrift H. Krahe, Wiesbaden 1958, p. 82) nuperrime

monuit. Stirps vero et *sag-* < **səg-* et *sāg-* est, cf. *sagāx*: *sāgus*, *sāgiō*, ἡγήομαι, v. Walde-Hofmann I. c. Porro stirps in *-i-* vocalem desinens in verbo *sāgiō*, *-ire* et hitt. *šakāi-š* »omen« (Friedrich, Heth. Wb. 176) recurrit. Itaque *sagit(t)a* e nomine **sagi-* »sagacitas«, quod voci hitt. *šakāiš* respondet, derivatum est, cf. *crīnītus*, *aurītus*, *āctūtum* (ex adi. **āctūtus* »mit Beschleunigung [*āctus*] versehen«, v. Leumann, Lat. Gramm. 227 infra). Id quoque animadvertendum est voce *sagittae* **votum** significari et sagittam velut rationis participem induci. Hic commemorare iuvabit inscriptiones illas notissimas glandium plumbearum, ut sunt: *feri Pomp(eium)*, *fer sal(utem) Pom(peio)* sim., de quibus uberiora apud Pauly-Wissowa RE VII 1379, 5 ss. leges. De vocibus autem, quibus vota exprimuntur, v. Kretschmer, Glotta 24 (1936), 78 s., qui de commentario refert, quem N. Andriotis (Αθηνᾶ XLIV 193–222) scripserat. Verba Kretschmeri haec sunt: »... In den meisten Fällen werden üble Wünsche, Flüche in solchen Adjektiven zum Ausdruck gebracht ...« Cuius generis *participia* et *adiectiva optativa* sunt hom. οὐλομένη A 2 »die zugrunde gehen möge«, ὀνήμενος β 33 vel recentiora, ut sunt ἀναθεματισμένος »einer, der verflucht sein möge«, ψόφιος »einer, der krepieren möge« vel alia sescenta. Nec mirum venatores vel milites Romanos simili modo sagittam appellavisse.

scolopax

Vocem Walde-Hofmann s. v. »Schnepfe« vertunt eamque originis ignotae dicunt. At apud Aristot. HA 617 b 23 ἀσκαλώπας m. legitur, quod LSJ his verbis reddunt: »prob(ably) *woodcock*, *Scolopax* (!) *ruricola*.« Nec dubium esse potest, quin vox latina e graeca pendeat. Ut *praegnās* : *praegnācis* ortum est ad exemplum adi. *audāx* (quod *-ās* proferebant) : *audācis*, ita *scolopāx* (i. e. *-ās*, quod gr. *-ας* est) : *-ācis* in usum venit. Utrum vero vox graeca aliqua *ā-* detracto extiterit necne, diiudicari non potest. Sed cf. ἄσταχυς : στάχυς, (ἀ)σπάλαξ, del. (ἀ)σταίς (Kretschmer, Glotta 21, 89), (ἀ)στεροπή.

2.6.3 Slovanske besede (Etyma Slavica)

2.6.3.1 Prazen, trebuh, velik, votel

V: *Slavistična revija* 5–7, 1954, 121–124.

1. Slov. *prazen*

Slov. *prazen*, stosl. *prazdnъ*, češ. *prázdný*, polj. *prożny* itd. izhajajo iz slav. **porzdbъ* (Miklošič, Et. Wb. [*Etymologisches Wörterbuch der slawischen Sprachen*] s. v.), katerega izvor pa ni znan, glej Buck, Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages (Chicago 1949), str. 933.

Glasovna skupina *-zd-* v idevr. jezikih ni prvotna. Nastala je v sestavljenkah, n. pr. slov. *brezdno*, hipostazirano iz zveze *brez dna*. V besedi *prazen* take zveze ne najdem. *-zd-* je nadalje nastal iz ničte stopnje korena **sed-* »sesti«, n. pr. idevr. **ni-zd-o-s* > lat. *nidus* »гнездо«, nem. *Nest*, prvotno »kraj, kamor ptica seda«. Tudi te možnosti pri adj. *prazen* ne vidim. Tretjič nastane *-zd-* tako, da k idevr. *-s-* pristopi formant *-d-* ali *-dh-*: tako poleg slav. **brzъ* »brz« < **bhr-s-o-s* (iz baze **bheres-*, Pokorny, Idg. etym. Wb. 143) stoje besede, razširjene s formanti *-ti-* (n. pr. lat. *fe(r)stinō* »hitim«), *-g-* (lit. *bruz-g-ūs* »hiter«) ali *-d-*, in to v lit. *bruz-d-ūs* »premičen«, *burz-d-ūlis* »id.«, *burz-d-ėti* »tekati sem ter tja«, belorus. *bórzdo* adv. »hitro« in shrv. *brz-d-ica* »brzica«.

Če tako analiziramo **porzdbъ*, pridemo do elementa **por-s-*, ki ga vežem s het. *parš-* »bežati« (Friedrich, Heth. Wb. 163) in germ. **ferzjan* »oddaljiti« (Fick [*Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*] III⁴, 231), ohranjenim v stnord. *firra* »id.«, stsašk. *ferrian* itd. Tudi to deblo **por-s-* je razširjeno (kakor **bher-s-*): osnova mu je kor. **per-l*/**por-* »spraviti čez, onstran = proč«, prim. lat. *per* »skozi« ali gr. *πέρ-νημι* »prodam«. Pri het. *parš-* (in germ. **ferzjan*) ima *-s-* železni pomen: »bežati (oddaljiti)« = »skušati priti (spraviti) onstran«.

Kdor *zbeži, se oddalji*, je *prost*, n. pr. suženj ali žival. Če pa rabimo besedo *prost* za prostor, pridemo do pomena *prazen*. Tako pravi Buck, om. m.: »Several of the words for 'empty' are cognate with words for 'loose, free'« in navaja za zgled got. *laus* »prost, prazen« in slav. *pust* »prazen« poleg glagola *pustiti* »izpustiti«. Tako razlagam tudi lat. *inānis* »prazen« iz *in-* »ne« in *ānus, ūs* v pomenu »spona« (Plaut. Menaechmi 85); glede debela na *-i-* prim. *arma, ōrum* »orožje« – *in-erm-i-s* »neoborožen«, *barba, ae* »brada« – *im-berb-i-s* »golobrad«. Plavt na om. m. govori o sužnju, ki si prepili okove na nogah in zbeži; tak je potem **in-ānis* »*brez okovov = *prost«. Preneseno na prostor, je *inanis* »prazen«: nezaseden, *prost* oddelek v železniškem vozu je *prazen*.

2. Slov. *trebuh*

Slov. *trebuh*, shrv. *tr̂buh*, rus. *trebuhá* »drobovje« itd. ni razložen (Buck, om. delo 254). *-uh* je sufiks (Bajec, Besedotvorje I, § 175), prim. shrv. *tr̂b-onja* »Dickbauch« (Vuk). Verjetno je, da spadata sem še shrv. besedi *tr̂b-ulja*, *tr̂b-úljika* »trobelika« in *tr̂b-uk* ali *tr̂b-ok* »predja na drvetu (za hvatanje riba)« (Vuk). V tem primeru ima v shrv. trobelika svoje ime po kobulastem cvetu (spada med *umbelliferae* »mit ... vielstrahligen Dolden« po Meyers Konversationslex. ⁶ 4, 257 s. v. *Conium*), prim. nem. *gemeiner Schneeball* (*Viburnum opulus*), ki se tudi imenuje po kepastem cvetu, kobuli. In mogoče je, da se tudi shrv. *tr̂buk*, *-ok* imenuje po kepi prediva.

Trebuh se često imenuje po tem, da je nabrekel, kepast, prim. lit. *baĩbalas* »Dickbauch« z let. *baĩba* »Kugel, Ball«; lit. *pamplĩs* »Dickbauch« z let. *pampt* »schwellen«, *pumpe* »Buckel, Beule« (o vsem glej Pokorny, Idg. etym. Wb. 94). Trebuh je potemtakem kepa in najbližja beseda je lat. *streb-ula*, *ōrum* (vokal *-e-* je pri Walde-Hofmann LEW³ II, 601, označen kot kratek, pri Hofmann, Etym. Wb. des Griech. 340 s. v. *στρεβλός* pa kot dolg); beseda pomeni »das Fleisch an den Hüften der Opfertiere« (Hofmann, om. delo) po Festu: »*Strebula* Umbrico nomine Plautus appellat coxendices hostiarum« (p. 410 Lindsay). Tudi meso na bokih je kepasto. Walde-Hofmann in Hofmann na om. mestih vežeta to lat. besedo z gr. *στρεβ-λός* »zvit« (v prv. pomenu), *στρόβ-ος* »vrtinec« iz kor. **streb-*. Slav. besede nimajo začetnega *s-* (*s-* mobile, prim. slov. *skorja* s shrv. *kora*).

Slov. beseda *trobelika* je izvedena iz subst. *trobel*, ker se iz votlega stebila da napraviti trobel, piščal: lat. *cicũta* je »trobelika« in »piščal«.

3. Slov. *velik*

Etimološki slovarji izvajajo slov. *velik* iz **uel-* »stiskati«, prim. hom. *εἰλέω* »id.« < **ϕελ-νέω*, nimajo pa Hesihijeve glose *ἐλικόν· ὀρθόν, καὶ μέλαν, περιφερές* (»pokončno, črno, okroglo«), ki je tudi za grščino neizkoriščena. Oblika in prvi pomen sta skoraj identična s slov. *velik*, le da je v grščini *-t-* kratek (kakor v stsl. *velb-mi* »zelo« in kakor ga je treba domnevati za č. *velky*). Z adj. *ἐλικόν* v pomenu »pokončen« je pa v zvezi nadaljnja glosa *ἐλικοί· οἱ ἀσφοδελοί* Hes.: eno od imen za asfodel (asfodíl) bi torej pomenilo »pokončno« rastlino. S stvarne strani je mogoče takšno razlago podpreti z dejstvom, da ima asfodel steblo brez

listov (spada med lilije): takšno steblo se zdi veliko. Z jezikoslovne strani je pa mogoče podpreti to razlago z naslednjo paralelo. Hes. ima še neopaženo glosa $\mu\omicron\lambda\theta\upsilon\rho\omicron\varsigma$: $\acute{\alpha}\sigma\phi\omicron\delta\epsilon\lambda\omicron\varsigma$ (sic!). Beseda je sestavljena: drugi del je isti kakor $\omicron\upsilon\rho\acute{\alpha}$ »rep«, pri rastlini bo to verjetno »konec, steblo«; $\mu\omicron\lambda\theta$ - je pa dvojna redukcijska stopnja k $\beta\lambda\omega\theta$ - $\rho\omicron\varsigma$ »visoko poganjajoč« (primerjaj Bailly-Séchan-Chantraine, Dict. grec-français, 1950, s. v.: »qui pousse haut ...« – Liddell-Scott⁹, 1940, ponatis iz 1951, prevaja s »tall«). Hofmann, Etym. Wb. des Griech. (1950), s. v. izvaja besedo iz **mlōdh-ros* in jo primerja z $\beta\lambda\alpha\sigma\tau\acute{\alpha}\nu\omega$ »poganjati« (o rastlini), $\beta\lambda\alpha\sigma\tau\omicron\varsigma$ »poganjek«, 'morda' iz **mladh-tós*. Gornja glosa $\mu\omicron\lambda\theta$ -($\omicron\upsilon\rho\omicron\varsigma$) odstrani dvom o tem, da $\beta\lambda\omega\theta$ - ne bi bil nastal iz **mlōdh-*. Glasoslovno je $\beta\lambda\omega\theta$ - < * $\mu\lambda\omega\theta$ - : $\mu\omicron\lambda\theta$ - kakor lat. *nō-men* »ime« : $\omicron\upsilon\omicron$ - $\mu\alpha$ »id.«, pomensko je pa »visoko poganjajoč« za asfodelovo steblo prav tako prikladen kakor izraz $\acute{\epsilon}\lambda\iota\kappa\omicron\iota$ »*pokončni > asfodeli« in – izraz asfodel sam, gr. $\acute{\alpha}\sigma\phi\omicron\delta\epsilon\lambda\omicron\varsigma$: ker razlaga tega imena izide v kratkem v »Živi antiki«, tu nanjo samo opozorim. $\mu\omicron\lambda\theta$ - je soroden z * $\mu\omicron\lambda\omicron\varsigma$ »poganjek«, ki je skrit v $\mu\omicron\lambda\epsilon\upsilon\omega$ $\mu\omicron\lambda\omicron\upsilon\omega$, $\mu\omicron\lambda\upsilon\omega$ »rezati in presajevati poganjke«.

Slov. *velik* ima torej najbližjega sorodnika v $\acute{\epsilon}\lambda\iota\kappa\omicron\nu$, oba sta iz **uel-* »stiskati«; znani lit. *su-valyti* »žito pospravljati« pove, kako je prišlo do pomena »velik«, pa tudi razloži $\acute{\epsilon}\lambda\iota\kappa\omicron\nu$... $\pi\epsilon\rho\iota\phi\epsilon\rho\acute{\epsilon}\varsigma$ »okroglo«: prav tako je iz **gel-* »ballen, zusammendrücken, -pressen« (Hofmann, LEW³, s. v. *glomus*) nastala ta beseda »cmok, klobčič« (iz **gle-m-*) in *globus* »krogla, kepa; kup, krdelo« (iz **glo-b[b]-*). Da se krogla pritisku najboljše upira, da zaradi njega nastane, vidimo na jajcu, kjer pa pritisk ni vsestranski; rimska vojska v skrajni stiski ni napravila *carré*, ampak *globus*.

Pomen $\acute{\epsilon}\lambda\iota\kappa\omicron\nu$... $\mu\acute{\epsilon}\lambda\alpha\nu$... je edini, ki o njem govori M. Leumann, *Homerische Wörter* (Basel 1950), 152, op. 126. Pravi, da je temen. Verjetno je, kakor pokaže Leumann na drugih vzgledih, da so Grki v hom. epitheton $\acute{\epsilon}\lambda\iota\kappa\omicron\omega\pi\iota\delta\alpha$ $\kappa\omicron\upsilon\eta\rho\eta\nu$ i. p. le vnesli pomen »črnook«; moderni prevajajo »with rolling eyes« ($\acute{\epsilon}\lambda\iota\sigma\sigma\omega$ »vijem«!). Ni izključeno, da je v njem $\acute{\epsilon}\lambda\iota\kappa\omicron\nu$ $\omicron\rho\theta\omicron\nu$..., torej »z velikimi očmi«.

4. Slov. *votel*

Slav. *votel*, hrv. *utal*, rus. *útljy* »star, slab«, češ. *útlý* »nežen, rahel, mehok« itd. navaja Miklošič pod slav. **ontľ*. Holub, *Slovn. etym. j. čsl.* [*Stručný slovník etymologický jazyka československého*] 319, izvaja besedo iz slav. **ǫ-tľь* in primerja lit. *dil-ti*

»odgrniti se, izginjati«, toda nemogoč je prehod *d > t*. Brückner, Sl. etym. j. polsk. [*Słownik etymologiczny języka polskiego*] 605, vidi v polj. *wąty* prefiks *wą* (= polj. *w, we*) in glagol *tleć* (= slov. *tleti*), kar je pomensko nezadovoljivo.

Najbližja beseda je het. *hant-eššar* »luknja, jama, votlina« (Friedrich, Heth. Wb. 53); izpričana je tudi oblika *hatt-eššar*: *-n-* često niso pisali, ker se je pred homorganimi konzonanti očitno slabo izgovarjal (Friedrich, Heth. Elementarb. I, § 32). Ker je *-eššar* znan sufiks (ibid. § 49, c), ostane za deblo *hant-*. Het. *h* v evropskih jezikih ne ustreza noben glas, tako da je koren **ant-* ali **ont-*; oboje da slav. **ot-*. *-ль* ali *-ль* > slov. *-el* je sufiks (Bajec, Besedotvorje II, § 76).

2.6.3.2 Rep, snaga

V: *Slavistična revija* 5–7, 1954, 423–424.

Sle. *rep*, rus. *chvost*

Slovenska beseda se dobi tudi v shrv. z istim pomenom, polj. *rzap* pomeni »prisekan rep, štrcelj«, češ. *řap* pa »ročaj pri žlici«. Zveza z drugimi jeziki je neznana. Češ. in rus. *chvost*, polj. *chwost* (druge oblike in pomene gl. pri Bernekerju [*Slavisches etymologisches Wörterbuch*] s. v.) so poskušali izvajati iz nem. *Quaste*, tako še Holub, Slov. etym. jaz. čl.² (1937) s. v. Toda Berneker 410 upravičeno to misel zavrača, ker bi bil sla. *ch-* nerazumljiv; tudi ne verjame, da bi bile sla. besede z nemško po idevr. izvoru sorodne.

Slovanski *r-* je mogel nastati iz **ur-*. Beseda *rep* je torej mogla nastati iz **urepos*. Ker besede za *rep* po Buck, Dict. of Selected Synonyms (Chicago 1949), 209 morejo nastati med drugim na podlagi predstave, da je *rep* nekaj, s čimer žival *maha*, je mogoče sla. besedo zvezati z gr. *ρέπω*, impf. *ῥρεπον* »biege mich, neige mich, schlage nach einer Seite aus« (Hofmann, Etym. Wb. des Griech.), ki jo vežejo z alb. *vrap* »schneller Gang« in nadalje morda z lat. *repēns* »nenaden, hiter«. Koren je **uerp-/*urep-*. Zlasti je pomembno, da iz tega korena izhaja tudi gr. *ῥαπίς* f. »šiba« in *ῥαπίζω* »šibam«. Tako bi bila beseda *rep* prvotno v zvezi s korenem, ki pomeni *mahati*. Prim. nem. *Schwanz* s *schwingen* in *Schweif* s *schweifen* (Buck, l. c.).

Ista pomenska zveza med *mahati* in *rep* nam omogoča razložiti tudi rus. itd. *chvost*. Sla. *chv-* je nastal iz **sv-*, ki je varianta začetne konsonantne skupine

**ksy-*. Persson, Beiträge zur idg. Wortforschung 382 navaja za ta pojav kot primer av. *xšviwi-* »hiter«, ki je soroden z angl. *swift* »hiter«. Znano je, da se začetna skupina *ks-* menja s *sk-* in da začetni *s-* kot *s mobile* more tudi manjkati. Ker je beseda *chvost* mogla nastati iz **syət-to-s*, bi prišli do korena **syət-* oziroma *(*k*)*syət-*; zadnja oblika se pa more izmenjavati s *(*s*)*kyət-* in ta je izpričana v lat. *quatiō* »tresem« (pomen »tresem« je v najožji zvezi z »maham«). Za lat. glagol je znano (gl. Walde-Hofmann II, 400), da je nastal iz *(*s*)*kyət-* in da spada n. pr. k lit. *kutėti* »aufrütteln« in (z začetnim *s-*) k stvn. *scutten* »schütteln«. Izpričani sta torej obliki z začetnim *s-* in brez njega. Oblika **skyət-* je torej zelo blizu obliki *(*k*)*syət-*, ki iz nje izvajam sla. *chvost*. Slovanska beseda je po svoji tvorbi particip na *-to-* in identična z lat. *quassus*.

Sle. *snaga*

Po Miklošičevem Lex. palaeoslov. [*Lexicon Palaeoslovenico-graeco-latinum*] pomeni beseda v stosl. »profectus, opus, studium«; z njo je identična sle. beseda *snaga*, shrv. *snaga* v pomenu »moč«, češ. *snaha* »studium«, polj. *sznazy* »mundus, čist«. Miklošič veže besedo s skr. *snā-* »lavari«. Zveza pa ni prepričljiva, ker sta pomena preveč oddaljena. Holub, op. c. in Brückner, Słownik etym. jęz. polsk. s. v. poskušata besedo zvezati s stosl. adverbom *snadъ* »superficie tenus, po vrhu« in vidita koren v elementu *sna-*, v *-g-* oziroma *-d-* pa sufiksa. Vendar je tudi pri tej razlagi pomenska zveza nezadovoljiva.

Besedo *snaga* izvajam iz **snōg^wā* in jo vežem z naslednjimi besedami. Gr. *νεβρός* »jelenče« < *(*s*)*neg^w-ro-s* vežejo (gl. Hofmann, op. c., s. v.) z arm. *nerk* (gen. *nerkoy*) »barva«. Najmočnejša barva je pa *rdeča* in jelen se tako more imenovati po svoji rjavordeči barvi, prim. sle. *jelen* iz kor. **el-*, o katerem pravi Pokorny, Idg. etym. Wb. 302: »Farbwurzel mit der Bedeutung 'rot, braun' bildet Tier- und Baumnamen«; ibid. 304 navaja tudi sla. besedo. Grška beseda potemtakem pomeni »barvast, rdečkast«; *rdeča* barva je pa tudi najbolj *pisana*.

Pred začetnim *n-* v **neg^w-* je pa mogel stati *s-*, tako da pridemo do prvotne oblike **sneg^w-* »rdeč, pisan«. Če je bil v bazi **seneg^w-* naglašen prvi zlog, je nastala oblika **seŋg^w-/s^hŋg^w-*. To zadnjo obliko vidim v het. *šanku-*, ki ga Friedrich, Heth. Wb. s. v. prevaja (sicer z dvema vprašajema) z »bunt«, torej »pisan«. S to het. besedo vežem še nerazloženo lat. besedo *sanguis* »kri«:

v raznih jezikih se namreč kri imenuje po tem, da je rdeča (Buck, op. c. 206), n. pr. skr. *rudhira-*.

Poleg stopnje **sneg^{av}*- si moremo zamisliti tudi prevojno stopnjo **snōg^{av}*- in to vidim v sla. *snaga*. Prvotni pomen te besede je torej bil »pisane barve, pestrost«. Znano pa je, da je »rdeče, pisano« sinonim za »lepo«, prim. rus. *krasnyj* »rdeč« s *krasitʹ* »barvati, krasiti«. Tako je razumljiv pomen »mundities, ornatus«, ki ga Miklošič navaja za slovenščino po Megiserju. Pomen »lepota« pa prehaja tudi v pomen »snažnost«, kakor ga ima sle. beseda. Shrv. pomen »moč« je razumljiv iz dejstva, da velja za lepega človeka pogosto *močen* človek. Z močjo je nadalje v zvezi pomen »prizadevanje«: tega ima beseda v češčini.

2.6.3.3 Dve Trubarjevi besedi

V: *Linguistica* 14, 1974, 25.

Dve Trubarjevi besedi

Ramovš, Zbrano delo I (1971), 10 s. omenja kot temni besedi pri Trubarju *Iuog* »vodnik« in *baretica*. Prva se dobi na naslednjih mestih: obtu ta postaua inu te Sapouidi bodo od S. Paula prou imenouane PAEDAGOGUS. Gal. 3, tuie en Otrocy Iuog, vodez oli Otrocy Schulmoister, Sakai te Sapuuidi nas vodio le HCristusu: Cat. iz 1555 1.: G 8a. – Pustite ie, oni so slepi, inu tih slepzou Iuogi, T 57: 44 pri Mat. XV, 14; v T 82 pa beremo istotam: Pustite ie, oni so slipi, inu teh slepzov vodci, str. 63. – Ve uom slepim Iuogom ... T 57: 69 pri Mat. XXIII, 16.

Z besedo *Iuog* tolmači Trubar gr.-lat. besedo *paedagogus*. To je bil suženj, ki je sam ali še z drugimi sužnji (Horac, Serm. I 6, 78 omenja *seruos sequentis*) vodil otroka v šolo in domov. Bil je njegov *vodnik* in spremljevalec oz. *spremlstvo*. Beseda se je pa rabila tudi v prenesenem pomenu o nekom, ki je drugemu vedno za petami. Tako imenuje Plutarh, Fabij 5, rimskega diktatorja Fabija Kunktatorja Hanibalovega *pedagoga*, »ker mu je vedno sledil, bil za petami« (Liddell-Scott, Greek-English Lex. s. v. *paidagogos*), ni se pa dal zaplesti v odločilni boj. *Spremlstvo* se pa nemško imenuje *Gefolge*, iz česar je *Iuog*, t. j. *ivog* (s poudarkom na -o-): *ge-* (starejše *gi-*) > (*j*)*i-*, glede *-folge* prim. (*u*)*bogati*; -*v-* je bliže nemškemu *-f-* kot *-b-*.

Pojma *voditi* in *slediti* sta *zamenljiva* tako kot *voditi* in *gnati*, gl. Buck, Dict. of Selected Synonyms 711.

Besedo *baretica* rabi Trubar na sledečem mestu: Satu she sdai ty Nemci na nega gud (t. j. sv. Miklavž) tim otrokom na vezher, pod nih skledice oli baretice lizhkako Iegrazho polagaio, inu te Otroke pregouore, tu ie nim S. Niklaush dal, CII: 283. »Temna beseda«, ki jo Ramovš tolmači z vprašajem kot »skledica«: očividno je mislil, da gre za sinonim. Toda Trubar je po m. mn. mislil na drugo možnost, kam dati darilo: pod skledico ali čepico, it. *berretta*.